

Rapport

2009:10

Befolkning, service och företagande i **Sveriges** gles- och landsbygder

Rapporten fokuserar på några av de förutsättningar som har identifierats för gles- och landsbygders tillväxt och utveckling.

tillväxtanalys

Befolkning, service och företagande i Sveriges gles- och landsbygder

Dnr 2009/059

Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser
Studentplan 3, 831 40 Östersund
Telefon 010 447 44 00
Telefax 010 447 44 01
E-post info@tillvaxtanalys.se
www.tillvaxtanalys.se

För ytterligare information kontakta Inger Normark
Telefon 010-447 44 58, 070-644 95 83
E-post inger.normark@tillvaxtanalys.se

Förord

Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser ska enligt uppdrag i regleringsbrev 2009 bistå Regeringskansliet i det fortsatta arbetet med strategiska insatser för att stärka utvecklingskraften i Sveriges landsbygder. Myndigheten ska även bistå Regeringskansliet (Näringsdepartementet) i arbetet med att leda en nordisk arbetsgrupp för landsbygdsutveckling. I arbetet ingår att aktivt delta i och bistå med kunskaper och underlag till arbetsgruppens verksamhet. Uppdraget i arbetsgruppen fullgörs löpande och redovisas därför inte i denna rapport.

I denna rapport används, om inget annat sägs, i huvudsak Glesbygdsverkets tidigare geografiska indelning i glesbygder, tätortsnära landsbygder och tätorter.

Utvecklingen på FA-regionnivå (funktionella arbetsmarknadsregioner) beskrivs i Tillväxtanalys rapport ”Regional tillväxt 2009”.

Till grund för arbetet ligger bland annat regeringens skrivelse till riksdagen 2008/09:167 ”En strategi för att stärka utvecklingskraften i Sveriges landsbygder”. Strategin ger en samlad bild av åtgärder som genomförts eller håller på att genomföras, åtgärder som utreds eller förbereds, frågor som är viktiga att analysera vidare samt regeringens syn på en rad utvecklingsområden. Målen kan kort sammanfattas:

- Det ska ges ökande förutsättningar för att driva företag. Företagandet ska vara enkelt, självklart och lönsamt.
- Det ska gå att arbeta och bo i Sveriges landsbygder. Infrastrukturen ska utvecklas och en god servicenivå tillhandahållas.
- Det ska finnas ett betydande lokalt inflytande och goda utbildningsmöjligheter.

Landsbygdsområdena har många förutsättningar för utveckling och hållbar tillväxt. Landsbygdsområden blir utifrån ett ekonomiskt och socialt perspektiv allt mer integrerade med tätorter och städer och vice versa, vilket bidrar till varandras utveckling och tillväxt. Närvaron av människor ökar i många landsbygder genom deltidsboende, turism och rekreation. Många av landsbygderna har särskilda resurser i form av attraktiva naturmiljöer och råvaror, kulturresurser och ytor ibland i kombination med särskilda klimatförhållanden. Den sociala ekonomin och det civila samhället spelar också en viktig roll för utveckling.

I denna rapport fokuseras på de viktigaste frågorna som identifierats för tillväxt; befolkningsutveckling, tillgänglighet till service och förutsättningar för företagande. I rapporten belyses såväl positiva som negativa utvecklingstendenser. Övriga viktiga tillväxtfrågor är föremål för analyser i kommande rapporter utifrån andra uppdrag¹.

Landsbygden är ett starkt och tydligt begrepp inom EU och olika insatser riktar sig till denna miljö. Mycket pekar på att landsbygdspolitik kommer att vara ett viktigt politikområde inom EU under de kommande åren. Det finns därför skäl att tro på nyttan med en fortsatt god kunskapsutveckling när det gäller landsbygdens sociala, ekonomiska och ekologiska förändring i Europa. Utan sådan kunskap kan Sverige inte bidra till EU-politikens utformning och till dess anpassning till förhållandena i de svenska landsbygder-

¹ En rapport som beskriver och analyserar framtida arbetskrafts- och kompetensbehov i alla funktionella arbetsmarknadsregioner ska lämnas till Näringsdepartementet senast den 30 juni 2010. Branscher som idag är stora, eller betraktas som särskilt utvecklingsbara i olika landsbygder, ska särskilt beaktas.

na. Därför finns det anledning att i Sverige också hålla en hög kunskap om landsbygdens roll i samhällsbygget.

Från och med år 2010 kommer utvecklingen i gles-, landsbygder och skärgårdar att analyseras ur ett nationellt och inomregionalt perspektiv med utgångspunkt i de funktionella arbetsmarknadsregionerna och med fördjupade analyser inom relevanta områden.

Rapporten har skrivits av Anne Kolmodin, Jörgen Lithander, Peter Malmsten, Ulf Tynelius och Imber Råbock. Inger Normark har varit projektledare.

Ett särskilt tack till professor Erik Westholm, Institutet för Framtidsstudier, som inbjudits att läsa rapporten, reflektera över dess innehåll och att skriva avsnitt 1 om sambandet mellan land och stad.

Östersund, december 2009

Dan Hjalmarsson
Generaldirektör Tillväxtanalys

Innehåll

Sammanfattning	7
1 Relationen mellan land och stad.....	13
2 Indelning i gles- och landsbygdskommuner, regioner.....	17
2.1 Indelning i kommun- och regiontyper.....	17
2.2 Indelning i glesbygder, tätortsnära landsbygder och tätorter	17
2.3 Indelning i funktionella arbetsmarknadsregioner – FA-regioner.....	17
2.4 Nytt alternativ till territoriell indelning – exempel under utveckling.....	18
3 Befolkningsutveckling	21
3.1 Inledning.....	21
3.2 Befolkningsutveckling i gles- och landsbygder	21
3.2.1 Befolkningsutveckling – demografi	25
3.2.2 Inrikes flyttningar.....	32
3.2.3 Immigration och emigration per områdestyp.....	33
3.3 Ökad mobilitet – möjligheter och hinder.....	37
3.3.1 Långväga flyttningar och flyttmotiv.....	38
3.3.2 "Second homes" – en ny företeelse?	39
3.3.3 Antal fritidshus och småhus	39
3.3.4 Användningen av fastigheter	45
3.3.5 Livsstilsinvandring.....	45
3.4 Befolkningsutveckling på öar	49
3.5 Befolkningsutveckling i Finlands och Norges landsbygder	50
4 Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service.....	53
4.1 Inledning.....	53
4.2 Begreppet tillgänglighet	53
4.3 Dagligvaror	55
4.3.1 Utvecklingen	55
4.3.2 Några trender inom handeln	60
4.4 Drivmedel	62
4.4.1 Datainsamling.....	62
4.4.2 Effekter av omstruktureringen	63
4.4.3 Utvecklingen	64
4.4.4 Tillgänglighet till bensin och diesel.....	66
4.4.5 Insatser för att motverka de negativa effekterna.....	69
4.4.6 Ny teknik.....	69
4.5 Apotek och apoteksombud	70
4.5.1 Omreglering av apoteksmarknaden	70
4.5.2 Apoteksombuden	70
4.5.3 Tillgänglighet till apotek och apoteksombud	71
4.6 Postservice	74
4.6.1 Brev och paketservice.....	74
4.6.2 Tillgänglighet.....	75
4.6.3 Lantbrevbäring.....	75
4.6.4 Betaltjänster och dagskassehantering	76
4.7 Grundskolor	77
4.7.1 Antalet grundskolor	77
4.7.2 Långa avstånd till skolan.....	78
4.7.3 Orsaker och alternativ	79
4.8 Se medborgarna – för bättre offentlig service (SOU 2009:92).....	79
5 Infrastruktur	81
5.1 Inledning.....	81
5.2 Nya transportpolitiska mål	81
5.3 Bredband.....	82
5.3.2 Hur ser det ut i våra grannländer?	83
5.4 Flygets betydelse för perifera regioner	84

6	Företagande i landsbygder.....	87
6.1	Geografisk dimension.....	87
6.2	Företagsstruktur.....	88
6.2.1	Företagsstorlek och sysselsättning.....	88
6.2.2	Branschfördelning.....	90
6.2.3	Inkomster ur ett näringsperspektiv.....	92
6.2.4	Dynamik.....	92
6.3	Företagens utvecklings- och tillväxthinder.....	97
	Referenser.....	103
	Bilaga 1 Indelning i kommuntyper.....	105
	Bilaga 2 Kommuntyper och regioner.....	107
	Bilaga 3 Beskrivning av FA-regioner.....	108
	Bilaga 4 Befolkning.....	110
	Bilaga 5 Långväga flyttningar.....	111
	Bilaga 6 Tillgänglighet till dagligvarubutiker 2002 och 2009 per län.....	112
	Bilaga 7 Tillgänglighet till drivmedelsstationer** 2009 per län.....	113
	Bilaga 8 Tillgänglighet till apotek 1999 och 2009 per län (antal personer).....	114
	Bilaga 9 Tillgänglighet till apoteksombud 1999 och 2009 per län (antal personer).....	115
	Bilaga 10 Tillgänglighet till postservice per 2006 och 2009 per län (antal personer).....	116
	Bilaga 11 Tillgänglighet till närmaste skola för elever i årskurs 1-6 (7-12 år).....	117
	Bilaga 12 Definitioner av nyckelbegrepp.....	118
	Bilaga 13 Branschgruppering.....	119
	Bilaga 14 Definition av näringsliv utifrån sektorsindelning och juridisk form.....	120
	Bilaga 15 Ökad mobilitet – möjligheter och utmaningar för Sveriges landsbygder.....	121

Sammanfattning

I rapporten redovisas huvudsakligen tre områden; befolkning, service och företagande.

Befolkning

Befolkningsförändringen 1990–2008 visar att 87 procent av Sveriges befolkning bor i FA-regioner större än 100 000 invånare. Knappt hälften av befolkningen samlas i de tre största FA-regionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. Enligt Glesbygdsverkets definition bor nästan 77 procent av befolkningen i tätort. I de områden som benämns tätortsnära landsbygd bor 21 procent, medan knappt två procent av totalbefolkningen bor i glesbygd, år 2008 cirka 175 000 invånare.

Befolkningsutvecklingen under 2008 följer i grova drag den tidigare trenden med minskande befolkning i glesbygder, tämligen stabila tätortsnära landsbygder och ökande befolkning i tätorter. Männen har ökat något mer i antal under år 2008 än kvinnorna, vilket främst beror på födelsenettet, då fler pojkar än flickor fötts och färre män än kvinnor dött. När det gäller utrikes flyttnetto är skillnaderna små mellan kvinnor och män. Andelen äldre i gles- och landsbygder är högre än andelen yngre, vilket ger en sned åldersfördelning. Ju mer perifert i förhållande till en större tätort ett område ligger, ju dystrare ser bilden av befolkningsutveckling och befolkningsstruktur ut.

Bilden är ändå inte entydigt negativ. Det är viktigt att belysa de inomregionala eller inomkommunala skillnader som finns, oberoende av administrativa gränser. Även en liten positiv befolkningstillväxt i en ort/by kan ha stor betydelse för dess utveckling, bibehållande av exempelvis service, skola, näringsliv, framtidstro för boende och näringsliv på den orten.

Flyttningar

Förändringar i befolkningsutvecklingen påverkas av flyttningar och födelsenetto (antalet födda i förhållande till antalet döda). Ungdomar är den mest rörliga gruppen och trenden pekar på att unga människor fortsätter att flytta från gles- och landsbygder till tätorter. Många flyttningar i denna ålder går att relatera till utbildningar, då många flyttar till högskoleorter. Kvinnor är också något geografiskt rörligare än män när det gäller långväga flyttningar.

Flyttmotiven varierar betydligt med avstånd. De kortväga flyttningarna förklaras i första hand av att man väljer nytt boende och ny boendemiljö, medan de långväga flyttningarna till största delen förklaras av flyttningar till utbildning och arbete. Studier visar att nästan hälften av de långväga flyttande som varit arbetslösa när de flyttat (mer än 100 km), flyttade pga. arbete, vilket kan jämföras med motsvarande 33 procent som hade en anställning före flytten.

En trend som kan spåras är att antalet immigranter som vill bosätta sig i den svenska landsbygden har ökat kraftigt. I relativt många landsbygdsområden börjar det finnas inslag av tyskar, holländare och normmän. Sannolikt har de sökt sig till dessa områden för att de anser miljöerna vara lockande, eller för att de önskar byta livsstil. Begreppet "livsstilsinvandrare" har därför börjat användas. En uppföljning av de inflyttade indikerar också att cirka 70 procent av de inflyttade bor kvar i samma kommundyp efter mer än fem år.

Ger den officiella befolkningsstatistiken rätt bild?

Den officiella befolkningsstatistiken speglar inte riktigt hur många personer som i realiteten vistas och bor i ett område. Den ökade mobiliteten i samhället har bland annat inneburit att det är allt vanligare att människor har fler än ett hem, då gränsen mellan helårsboende och delårsboende allt mer suddas ut. Mönstret skiljer sig från det tidigare, då människor i större utsträckning hade ett helårsboende och ett fritidsboende. Trenden är nu att det blir allt vanligare att människor har ett andra hem – ett delårsboende, ett "second home".

Särskilt i vissa kommuner vistas och bor, i alla fall tidvis, väsentligt fler människor än vad som syns i den officiella befolkningsstatistiken. Detta fenomen innebär både möjligheter och utmaningar för Sveriges landsbygder. Ett större befolkningsunderlag, och en ökad efterfrågan på varor och tjänster, innebär bättre tillväxtförutsättningar för det lokala näringslivet.

Utmaningarna handlar om upplevda problem med undanträngning av helårsboende från vissa områden. En annan utmaning handlar om hur kommunerna kan dra nytta av en stor andel delårsboende i kommunen, samtidigt som dessa betalar kommunalskatt i en annan kommun. Principerna för hur kommunalskatten beräknas har stor betydelse i detta sammanhang.

Service

Tidigare uppföljningar visar att utvecklingen under en följd av år inneburit en minskad tillgänglighet till service i de flesta gles- och landsbygdsområden. Även i större orter har antalet serviceställen minskat. Utvecklingen har gått mot större enheter. Tillväxtanalys analyser visar att utvecklingen i huvuddrag fortsätter i samma riktning som under de senaste åren. Antalet serviceställen har i de flesta fall minskat och tillgängligheten har därför också försämrats i de flesta delar av landet.

Dagligvaror

Det senaste året minskade antalet dagligvarubutiker med cirka 2,4 procent eller 133 butiker, att jämföras med 147 butiker året innan. Sedan år 1996 har nedgången varit närmare 23 procent. Antalet små eller mindre butiker har minskat kraftigt i antal under hela mätperioden. Av tabellen framgår att dessa butiker, dvs. kategorin "övriga dagligvarubutiker" minskat med över 66 procent sedan år 1996. Antalet butiker i övriga kategorier har däremot ökat sett över hela mätperioden.

De allra senaste åren har den tidigare ökningen av antalet "service- och trafikbutiker" väntat till en minskning. Framför allt är det "trafikbutikerna" som minskat i antal, det senaste året en kraftig minskning, från drygt 1 300 butiker till knappt 1 200 butiker, en minskning på ett år med närmare tio procent. Här har de stora förändringarna på drivmedelsområdet satt tydliga spår.

De allra största butikerna med en säljyta på över 2 500 m² har ökat antalsmässigt under hela mätperioden. Sedan år 2006 är ökningen 87 procent och sedan föregående år har det tillkommit 19 butiker, en ökning med över 15 procent. Många av dessa butiker är belägna i tätorternas ytterområden och i externa köpcentrum. Några trender inom handeln är ökat intresse för specialiserade butiker, ökad efterfrågan på lokalt producerade livsmedel och en ökande utveckling av e-handeln.

Drivmedel

Under hösten 2009 fanns drygt 3 600 drivmedelsanläggningar där det går att tanka bensin eller diesel. Tillväxtanalys studier visar att tillgänglighet varierar stort över landet. I glesbygder har drygt 61 procent eller nästan 8 000 människor mer än 20 minuter till det närmaste tankstället. 1300 personer har längre än 30 minuter till närmaste tankställe och 90 procent av dessa finns i glesbygdeområden. Tillgängligheten i tätorter är bra, här har omstruktureringen i de flesta fall endast haft marginella effekter på tillgängligheten även om det också i dessa områden skett en minskning av antalet tankställen. Skillnaderna mellan länen är också stora. Det är framför allt i skogslänen som många människor har långa avstånd. Det är samtidigt i dessa områden som behovet av bil är som störst eftersom kollektivtrafiken är dåligt utbyggd eller helt saknas.

Stationer med förnybara bränslen, med undantag av EtanolE85, saknas nästan helt i glesbygder och tätortsnära landsbygder.

Konsekvenserna blir naturligtvis allvarligast i de fall den enda anläggningen på en ort läggs ned. Det mesta tyder dock på att förändringarna kommer att fortsätta under de närmaste åren.

Privata aktörers insatser och utveckling av ny teknik kan på sikt motverka de negativa effekterna. Det förutsätter dock ett stort ideellt engagemang och att det finns lokala leverantörer som är villiga att leverera bränslen även utanför tätortsområdena.

Apotek och apoteksombud

Apoteksmarknaden öppnades för konkurrens den 1 juli 2009 efter beslut i riksdagen. Nu är det därför möjligt för privata entreprenörer att starta och driva apotek i egen regi. Ett av huvudsyftena med omregleringen är att skapa konkurrens och därmed en bättre tillgänglighet till läkemedel. Det är troligt att marknads intresse för att starta nya apotek kan komma att bli mindre i åtminstone vissa gles- och landsbygder. Ur ett sjukvårds- och folkhälsooperspektiv är det därför viktigt att staten behåller ett inflytande, till att börja med under en övergångsperiod innan reformen slagit igenom, för att försäkra en god tillgänglighet även i glest befolkade delar av landet.

Tidigare studier visar att en relativt god spridning av apotek tillsammans med ett stort antal apoteksombud medfört en tämligen god tillgänglighet till läkemedel i de flesta delar av landet. Apoteksombuden har haft stor betydelse för läkemedelsdistributionen i många gles- och landsbygder och ombudsverksamheten har på ett påtagligt sätt kompletterat apotekens verksamhet.

Förändringarna av antalet apotek har varit små både under det senaste året och sett över en längre tidsperiod. Antalet apoteksombud har dock minskat, sedan år 1999 har antalet ombud minskat med 124 ombud, eller cirka 13 procent.

Post

Förändringarna i tillgänglighet till postservice mot tidigare år är relativt små. Cirka 13 500 personer fler än år 2006 har längre än 10 minuter till det närmaste fasta postservicestället. Tillgängligheten till postservice är dock fortsatt god för huvuddelen av landets befolkning. Cirka 96 procent har kortare än 10 minuter till närmaste fasta serviceställe för postservice. Inom 20 minuter når cirka 99,7 procent av befolkningen det närmaste servicestället, vilket innebär att knappt 30 000 personer har längre än 20 minuter med bil till det närmaste fasta servicestället för postservice. De riktigt långa avstånden berör i första hand människor i

FA-regioner med ogynnsamma eller mindre gynnsamma förutsättningar och främst människor i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

I gles- och landsbygder utför lantbrevbäringen en stor del av postservicen för både boende och företag. Totalt betjänas drygt 730 000 hushåll och 14 000 andra postmottagare av lantbrevbärare. Dessa hushåll är fördelade på cirka 2 200 lantbrevbärlinjer.²

Det finns dessutom cirka 950 hushåll i Sverige som, pga. geografiska förhållanden, saknar daglig utdelning av post. De flesta av dessa ligger i Norrlands inland.

Grundskolor

Sedan år 2002 har det totala antalet grundskolor i landet minskat med drygt 5 procent eller 279 skolor. Under det senaste året var minskningen på nationell nivå endast marginell beroende på en ökning av antalet skolor i tätortsområden. I övriga områdestyper minskade däremot antalet skolor, i tätortsnära landsbygder med cirka 1,5 procent och i glesbygder med närmare 6 procent. Under år 2007 kunde en ökande nedläggningstakt skönjas i glesbygdsområdena och årets nedgång tycks bekräfta denna negativa trend.

Det är nästan enbart barn i de s.k. skogslänen som har tre mil eller ännu längre till skolan. Drygt 70 barn har fyra mil eller längre till skolan, nästan samtliga är bosatta i Norrbottens, Västerbottens eller Jämtlands glesbygder.

Olika villkor för företagandet i land och stad

Villkoren för företagande skiljer sig i vissa avseenden mellan företag i tätorts- och landsbygdsområden. Det geografiska läget i gles- och landsbygder medför långa avstånd till kunder och leverantörer. Begränsad arbetsmarknad och andra funktioner av betydelse innebär att resor och transporter blir dyrare och tar längre tid. Möjligheten att rekrytera personal med rätt kompetens påverkas av en begränsad lokal arbetsmarknad. Långa avstånd försvårar arbetspendling. Fastigheter och anläggningar i gles- och landsbygder har ofta låga andrahandsvärden vilket försvårar för företag att erbjuda säkerheter för banklån.

Gleshet och klimat behöver nödvändigtvis inte alltid vara konkurrensnackdelar. För företagande, där verksamheten ställer särskilda krav på utrymme, naturresurser, klimat m.m. är det inte sällan en fördel och i vissa fall en förutsättning. Jord- och skogsbruk, mineralutvinning, vissa former av besöksnäring, testverksamhet m.m. är sådana exempel.

De tre största utvecklings- och tillväxthinder som identifierats för landsbygdsföretagandet är "regelverk och administrativa bördor, kapitalförsörjning och infrastruktur". *Regelverk och administrativa bördor* som tillväxthinder för företagande är generellt och tas upp i ett flertal rapporter och är även uttalat på agendan inom näringspolitiken.³ Även brister i *kapitalförsörjning* återfinns som tillväxthinder i flera undersökningar. I inlandet och på mindre orter med begränsat andrahandsvärde på fastigheter och anläggningar saknas säkerheter varför det är stora problem att få banklån även om företaget i sig är framgångsrikt.

Frågor av *infrastrukturell* natur rör självklart en stor mängd aspekter. Fysiska transportmöjligheter av personer och gods, elektroniska kommunikationsmöjligheter av informa-

² *Post- och Telestyrelsen. Service och konkurrens 2009.*

³ *Några exempel inom "Gröna näringar" kan vara: Jordbruksverket (2007), Uppdrag att minska de administrativa kostnaderna, delrapport till jordbruksdepartementet, Dnr 09-1518/07; NNR (2006), Företagens totala regelkostnader: Stjernerunds Gård, delrapport 3; Nutek (2007), Näringslivets administrativa kostnader på jordbruksskogsbruks och fiskeområdet; LRF (2007b), Varför krångla till det? Fem raka förslag som förenklar företagen i de gröna näringarna.*

tion, mobiltelefoni etc. betonas, såväl rörande utbud, som kvalitet, pris och miljöaspekter. En fungerande infrastruktur är fundamental för företagens utveckling och tillväxt. En vidare tolkning kan emellertid även inkludera ett grundläggande serviceutbud. Utglesningar av förändringar i utbudet av *kommersiell och offentlig service* som livsmedelsaffärer, bensinstationer, skolor, post- och bankservice kan vara indirekta tillväxthinder och även en förutsättning för rekrytering av arbetskraft.

Andelen mikroföretag högre i landsbygdskommuner

Företag av mindre storlek är vanligare i landsbygdskommunerna än i tätortskommunerna. Andelen mikroföretag är till exempel cirka 5 procentenheter högre i glesbygdskommunerna (drygt 90 procent) jämfört med tätortskommunerna (cirka 85 procent). De minsta arbetsställena har, en relativt sett, betydligt större betydelse för sysselsättningen i glesbygdskommuner jämfört med tätortskommuner. I glesbygdskommuner finns i det närmaste dubbelt så stor andel sysselsatta i mikroföretag (1-10 sysselsatta) och soloföretag (1 sysselsatt) jämfört med tätortskommuner. I glesbygdskommunerna är t.ex. fyra av tio (39,5 procent) sysselsatta i mikroföretag medan motsvarande andel för tätortskommuner stannar på var femte sysselsatt (21,9 procent).

Skillnader i branschstruktur

Vissa skillnader i branschstruktur förekommer mellan olika kommuntyper. Studier av nio övergripande branscher visar, inte oväntat, bland annat att "Jord- och skogsbruk" har större sysselsättningsandel i landsbygdskommuner jämfört med tätortskommuner, liksom "Tillverkning och utvinning", "Energi, vatten och avlopp", samt "Byggverksamhet". Lägre andelar sysselsatta uppvisas i "Företagsinriktade tjänster" och "Privata hushållstjänster".

1 Relationen mellan land och stad

Följande avsnitt är skrivet av en extern skribent, professor Erik Westholm, chef för Institutet för Framtidsstudier.

Erik Westholm har utifrån sin mångåriga och gedigna erfarenhet av studier av svensk landsbygd och landsbygdspolitik inbjudits att läsa rapporten, reflektera över dess innehåll och att skriva följande avsnitt om relationen mellan land och stad.

Land och stad

Den här rapporten belyser förhållandena i Sveriges gles- och landsbygder. I det här avsnittet diskuteras hur relationen mellan land och stad ser ut i det moderna samhället. Den svenska regionalpolitiken har det senaste decenniet inriktat sig på s.k. funktionella arbetsmarknadsregioner, de som nu benämns FA-regioner. Det synsättet betonar att land och stad hör samman och att de inte bör ses som isolerade ifrån varandra eftersom de är ömsesidigt beroende. Skillnaderna mellan land och stad har tonats ner. Den s.k. regionförstöringspolitiken vilar på tanken att boendet kan vara mer utspritt om vi är beredda att pendla längre. Människor på landsbygden och i småorter kan bo kvar och samtidigt ha tillgång till en mer mångsidig arbetsmarknad.

Det finns också många belägg för att landsbygd och stad blir alltmer lika i social och ekonomisk bemärkelse. Den ökade dagliga rörligheten väver samman landsbygden och stadsmiljön och fler och fler människor kommer att dela sin tid mellan stad och land. Många viktiga förändringar i samhället sker också på ett likartat sätt i land och stad: arbetsmarknader, människors rörlighet, service, könsroller, hälsofrågor, utbildningssystemet och så vidare. Inte minst medverkar informationsteknologin till att jämna ut förutsättningarna.

Ändå har det på senare år uppmärksammats att det faktiskt finns skillnader mellan land och stad som är väl värda att uppmärksamma. Politik och planering tenderar att bli mest effektiv om den kan ta tillvara nyanserna i landskapet. I SOU 2003:29 ”Mot en ny landsbygdspolitik” användes begreppet *landsbygdens särskildhet*, som ett sätt att fånga de förhållanden som gör det meningsfullt att se landsbygden som en specifik kategori. Det var särskilt två förhållanden som pekades ut. Det ena var den fysiska miljön som är präglad av det brukade landskapet, den infrastruktur och de institutioner och sociala relationer som hänger samman med detta landskap. Det andra var glesheten som ju ger landsbygden särskilda villkor, både socialt och ekonomiskt. Större geografiska avstånd påverkar hela samhällsbygget.

Utifrån dessa grundförutsättningar följer att det finns en rad omständigheter där land och stad faktiskt är olika: Företagen lever under andra villkor på landet än i staden, kraven på bostäder skiljer sig åt, transportlösningarna, befolkningsutvecklingen, hur sociala relationer tar form etc. Det är inga absoluta skillnader och det är viktigt att påpeka att det finns stora skillnader också mellan olika typer av landsbygder; från den tätortsnära som är tydligare sammanväxt med staden och där det ofta råder konkurrens mellan olika anspråk på mark, till den glesa landsbygden där frågor om bristande tillgänglighet men också om specifika tillgångar i form av naturresurser spelar en större roll.

De areella näringarnas betydelse är definitivt en skillnad mellan stad och land. De är fortfarande en viktig del av ekonomin, inte bara på landsbygden utan också i samhället i stort. Produktionen av föda och fibrer sker i en miljö som också är livsmiljön för cirka två miljoner svenskar. Globala och långsiktiga miljövärden måste hanteras och krav på resurshus-

hållning länkas samman med lokala och kortsiktiga behov. Klimathotet har åter satt fokus på naturresurserna och det finns många tecken på att jord och skog gradvis kommer att uppgraderas, helt enkelt för att det globalt sett blir ökad konkurrens om dem.

Det är ingen särskilt vågad gissning att vi går emot en situation där mark blir en bristvara i den globala ekonomin. Det betyder att alla frågor om markens användning och betydelse i samhällsekonomin kommer att framstå som viktigare. Klimatförändringar har redan börjat förstöra naturresurser i andra delar av världen; genom bränder, insektsangrepp, torka, utarmning av biodiversiteten och så vidare. Detta avspeglas också i internationell politik där frågor om naturresurser via klimatfrågan nått den högsta politiska agendan. Det kommer sannolikt att rikta mer uppmärksamhet kring naturresurserna också i nationell politik och planering.

Men landsbygden är annorlunda än staden också genom att avstånden ofta är större och att befolkningsunderlaget inte räcker till för att erbjuda invånarna kollektivtrafik och offentlig och kommersiell service. Större avstånd och sämre tillgänglighet påverkar i princip all mänsklig aktivitet; sociala relationer, näringsliv, kulturliv, demografi och så vidare. I grunden handlar det om att kostnader för att organisera olika funktioner i samhället är större i en gles miljö. Glesheten ger också generellt sätt sämre tillgång till infrastruktur på grund av höga fasta investeringskostnader som ska delas på få hushåll.

Men gleshet kan också vara en tillgång; till exempel inom turismen eller för specifika aktiviteter som rymdforskning och biltestning. Internet och annan kommunikationsteknik kan komma att förändra gleshetens problem på ett grundläggande sätt. Vissa tillgänglighetsproblem kan till och med försvinna när allt fler mänskliga aktiviteter kan ske mer oberoende av geografiska avstånd.

Det finns ytterligare ett skäl att kunna skilja land och stad även inom en politik som är inriktad på funktionella regioner. I många EU-länder har begreppet landsbygd en central betydelse i politik och planering. Sverige deltar ju sedan EU-inträdet i den gemensamma jordbrukspolitiken och den numera utvecklade landsbygdspolitiken har stor betydelse för den svenska landsbygdens utveckling. Landsbygdsprogrammet (2007–2013) är ekonomiskt sett större än hela den svenska regionala tillväxtpolitiken.

Den svenska landsbygden har ofta uppmärksammats på ett positivt sätt i övriga Europa. När EU började diskutera behovet av en generell utvecklingspolitik för landsbygden, en som gick bortom jordbrukspolitiken, var Sverige redan långt hunnet i denna riktning. Den svängning som har skett inom EU de senaste två decennierna mot en bredare landsbygdspolitik har hämtat mycket inspiration från Sverige. Flera stora program, till exempel Leader-programmet vilar på att människor i sin närmiljö tillsammans utvecklar idéer och aktiviteter. Det är ett synsätt som var starkt i Sverige redan i början på 1980-talet när byarörelsen sköt fart och när Hela Sverige Ska Leva blev en nationell folkrörelse.

Ett annat skäl till att Sverige var tidigt med landsbygdsutveckling är den glesa befolkningen som gjorde att det krävdes en egen aktivitet av medborgarna för att upprätthålla olika typer av service. Valfärdsstatens sociala system med socialförsäkringar och så vidare nådde hela landet och bidrog till en välfärd på landsbygden, men organiserandet av vardagens funktioner blev något som människor måste engagera sig själva i på småorter i och i glesbygden.

Den här rapporten är inriktad på tillväxtförutsättningar. Ändå handlar den mycket om befolkningsutveckling och om tillgång till service. Det beror på att dessa frågor har avgörande betydelse för hur landsbygdens ekonomi kan komma att utvecklas. Landsbygdskommu-

nernas politiker tar befolkningsfrågorna på största allvar. Frågor om flyttning in och ut, och om kommunens attraktivitet som boendemiljö har i själva verket blivit en huvudsak i kommunpolitiken. Det är något som har starkt stöd i forskning som har visat att det finns ett starkt samband mellan befolkningens åldersfördelning och den ekonomiska tillväxten.

En arbetsmarknadsregion som har en stor del av sin befolkning i arbetsföra åldrar har förstås betydligt bättre förutsättningar för ekonomisk utveckling än en region med åldrande och/eller minskande befolkning. Ungdomar flyttar mest och flyttningsrörelserna domineras av en rörelse från mindre orter och ren landsbygd till storstadsregioner och orter med högre utbildning. Detta har varit ett grundmönster under årtionden och det har kommit att skapa en skev åldersfördelning i många landsbygdsområden. Med tiden har den här befolkningsutvecklingen blivit självgående i den meningen att den är inbyggd i åldersfördelningen. I städerna finns många kvinnor i fertil ålder och på landsbygden är ofta situationen den omvända. Så en ung befolkning ger en ökande befolkning även utan inflyttning. På så vis tycks den regionalt ojämna befolkningsutvecklingen till sist bli en orsak till att storstadsområden fortsätter att växa.

Befolkningsstatistiken är ändå lite otillräcklig här. Den visar mantalsskrivningsorter och tar ingen hänsyn till var människor uppehåller sig. Människor blir mer och mer rörliga, fritidshusen blir fler och används mer och de allra flesta stadsbor tillbringar delar av sin tid på landsbygden. Det betyder att landsbygdens befolkning varierar över veckan och över årstiderna på ett sätt som är svårt att visa i statistik. Vi saknar en del kunskap om hur land och stad vävs samman på nya sätt i människors vardagsliv.

Tillgänglighet är ett annat viktigt tema i den här rapporten. Det sker en ganska snabb uttunning av kommersiell och offentlig service i småorter och på landsbygden. Koncentrationen tycks ske på alla nivåer; storstadslänen får en allt större andel av servicen, de större kommunerna får en större andel och landsbygdsregionerna har haft en ganska kraftig tillbakagång i till exempel antal statligt anställda de senaste tio åren. Det betyder att avståndet till olika servicepunkter växer för den enskilda medborgaren och dessa ökningarna är störst i landsbygdsregioner och områden med en utglesad ortsstruktural.

Ökande avstånd till offentlig och kommersiell service måste inte betyda sämre tillgänglighet för medborgaren. Tillgängligheten kan till och med öka trots längre avstånd till servicepunkter. Vissa medborgare har blivit mer rörliga och det ökade pendlandet till exempel minskar problemet med tillgång till service och varor nära boendet. Men för andra medborgare, som är mindre rörliga, slår koncentrationen av servicen igenom som en direkt försämrad tillgänglighet.

Det andra skälet till att geografisk koncentration inte nödvändigtvis ger försämrad tillgänglighet är att det sker en snabb övergång till Internetbaserad service. Vissa tjänster lämpar sig väl för att föras över till Internet och innebär en tydlig förbättring för medborgaren medan andra tjänster även fortsättningsvis fordrar personlig kontakt eller fysisk närvaro. Men den Internetbaserade servicen är inte heller tillgänglig för alla; många människor har inte tillgång till Internet och/eller klarar inte av att hantera sina behov av till exempel myndighetskontakt via Internet.

Minskande lokal tillgänglighet till kommersiell och offentlig service tunnare förstås ut samhällen på funktioner. Samhällena genomgår en djupgående förändring även om invånarna kan få tillgång till tjänster och varor på nya sätt. Detta är tydligt i småorter, där själva centrumkärnan förlorar sin sammanhållande funktion när service och butiker försvinner. Denna koncentration sker också i städer och storstäder även om det inte märks lika tydligt där.

Det finns ansatser till strategier för ett mer samlat agerande. Vi ser till exempel embryon till medborgarkontor, servicepunkter där medborgaren kan få hjälp med sina olika behov av samhällelig service.

Den här utvecklingen mot uttunning av service tycks till stor del vara till nackdel för lands- och glesbygder. Men kanske är samhället i ett övergångsskede där det sker en konsekvent, storskalig och samordnad övergång till digital teknik som innebär en mer djupgående samhällsförändring. Digital teknik är ju tillgänglig på ett likartat vis överallt i landskapet. Kanske kan man tänka sig att vi rör oss mot att det slut inte spelar så stor roll för medborgaren var tjänsten är lokaliserad. Kanske kan vi tala om en ”frikoppling” av de traditionella lokaliseringfaktorerna. Servicen kan erbjudas till alla medborgare från vilken punkt i landskapet som helst. Det är en tanke som pekar mot en fortsatt förändring av relationen mellan stad och land.

Landsbygden är ett starkt och tydligt begrepp inom EU och olika insatser riktar sig till den miljön. Mycket pekar på att landsbygdspolitik kommer att vara ett viktigt politikområde inom EU åtminstone under de kommande 10–15 åren. Därför finns det skäl att tro på nytan med en fortsatt god kunskapsutveckling när det gäller landsbygdens sociala, ekonomiska och ekologiska förändring i Europa. Utan sådan kunskap kan Sverige inte bidra till EU-politikens utformning och till dess anpassning till förhållandena på de svenska landsbygderna. Därför finns det anledning att i Sverige också hålla en hög kunskap om landsbygdens roll i samhällsbygget.

2 Indelning i gles- och landsbygdskommuner, regioner

Det finns många sätt att definiera landsbygd. Det finns också många varianter på grupperingar av kommuner i glesbygdskommuner, tätortskommuner etc.⁴ I denna rapport använder vi oss av Glesbygdsverkets indelning i kommuntyper och områden.

2.1 Indelning i kommun- och regiontyper

Glesbygdsverket grupperade Sveriges 290 kommuner i 22 glesbygdskommuner, 156 tätortsnära landsbygdskommuner och 112 tätortskommuner. I glesbygdskommuner bor minst 30 procent av befolkningen i glesbygd. I tätortsnära kommuner bor minst 30 procent av befolkningen i tätortsnära landsbygd. I tätortskommuner bor mer än 70 procent av invånarna i tätorter med mer än 3 000 invånare. Se Bilaga 1 Indelning i kommuntyper.

2.2 Indelning i glesbygder, tätortsnära landsbygder och tätorter

Glesbygdsverkets definition av gles- och landsbygder utgår från tillgänglighet till service och arbetsmarknad. Följande områdestyper definieras:

- Glesbygder är områden med mer än 45 minuters bilresa till närmaste tätort med fler än 3 000 invånare samt öar utan fast landförbindelse.
- Tätortsnära landsbygder är områden som finns inom 5–45 minuters bilresa till närmaste tätort med fler än 3 000 invånare.
- Tätorter är i denna definition orter som har fler än 3 000 invånare. Hit räknas även området inom 5 minuters bilresa från tätorten.

Se Bilaga 2 .

2.3 Indelning i funktionella arbetsmarknadsregioner – FA-regioner

Ett annat sätt att är att dela in landet i 72 FA-regioner (funktionella arbetsmarknadsregioner). Denna indelning kommer hädanefter att ligga till grund för Tillväxtanalys löpande uppföljning av tillståndet i Sveriges regioner. Inom varje FA-region kommer de inomregionala skillnaderna att belysas. Glesbygdsverket gjorde 2007 en indelning av FA-områden, baserad på gleshet, tillgänglighet och befolkning.⁵ Tre klasser definierades, FA-regioner med ogynnsamma förutsättningar, FA-regioner med mindre gynnsamma förutsättningar samt FA-regioner med gynnsamma förutsättningar. Här har vi delat in landet i ytterligare en fjärde grupp; FA-regioner med mycket gynnsamma förutsättningar (storstadsområden).

Små lokala arbetsmarknaders problem kan sammanfattas med att

- det är för få invånare i en FA-region (storleksdimension),
- regionen ligger långt från andra (tillgänglighetsdimension) och
- det är långt mellan invånarna i regionen (gleshetsdimension).

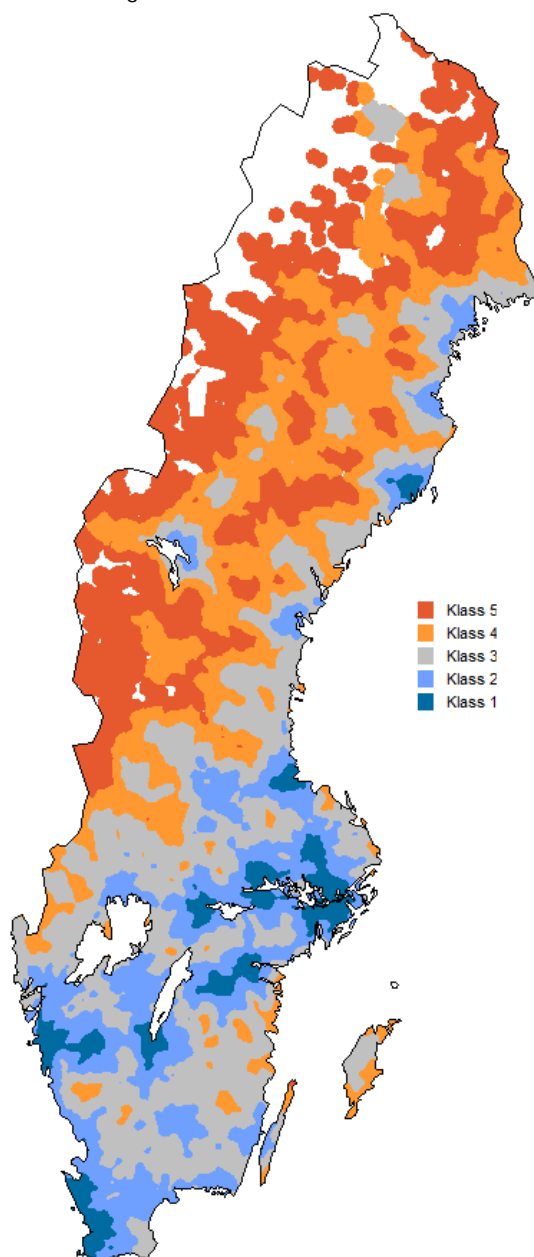
⁴ Glesbygdsverket, *landsbygdsdefinitioner i Sverige och andra länder, 2008*

⁵ Se *Glesbygdsverkets årsbok 2006*

En närmare beskrivning finns i Bilaga 3 Beskrivning av FA-regioner.

2.4 Nytt alternativ till territoriell indelning – exempel under utveckling

Karta 1 Förslag till territoriell indelning i fem tätortsklasser

För att ytterligare kunna nyansera bilden av ett Sverige med stora olikheter har Tillväxtanalys utarbetat ett alternativt förslag till territoriell indelning med utgångspunkt i indexerad tillgänglighet. Förslaget som nu är under utveckling bygger på fem tätortsklasser med 200, 1000, 3000, 30 000 respektive 60 000 invånare. Om man utgår från nedanstående exempel kan följande sägas:

I de röda områdena finns inga tätorter som är större än 1000 invånare. Dessa områden är mycket glesbefolkade med små tätorter. De orangefärgade områdena har inga tätorter som är större än 3000 invånare, också tämligen glesbefolkade med små tätorter, men inte lika extrema som de röda områdena. De grå områdena innehåller tätorter mellan 3 000–30 000 invånare. Mycket av landsbygden i södra och mellersta Sverige, samt en remsa efter norrlandskusten finns här. De ljusblå områdena innehåller relativt stora tätorter, men även kringliggande landsbygder. I de mörkblå områdena finns de största städerna i Sverige. Områdena utanför dessa är definierbara som landsbygd, men är starkt påverkade av närheten till staden.

Det är inte nödvändigt att tala i termer av landsbygd – glesbygd – tätort. Ett annat alternativ är att definiera områden som mer eller mindre centrala och perifera. Det beror på i vilket sammanhang materialet ska presenteras eller i vilket syfte det är. Statistik som används i detta förslag är inte knuten till administrativa gränser eller stora aggregat, utan har en mycket hög upplösning, vilket ger stora möjligheter att göra de geografiska skärningar som är användbara i sammanhanget.

Observera att materialet är under utveckling och ska diskuteras med myndigheter och andra användare innan det slutligt läggs fast som grund för framtida analyser.

Utvecklingsmöjligheter – nordiska studier

Hittills har riksgården varit en begränsning som haft betydelse för tillgänglighetsanalyserna, då endast svenska data använts. Många av de gränstrakter som finns i Sverige – Norge, Sverige – Finland anses ligga i landets periferi, långt borta från de större städerna och i glesbefolkade områden. Om data tillförs från de övriga nordiska länderna uppstår ett annat mönster.

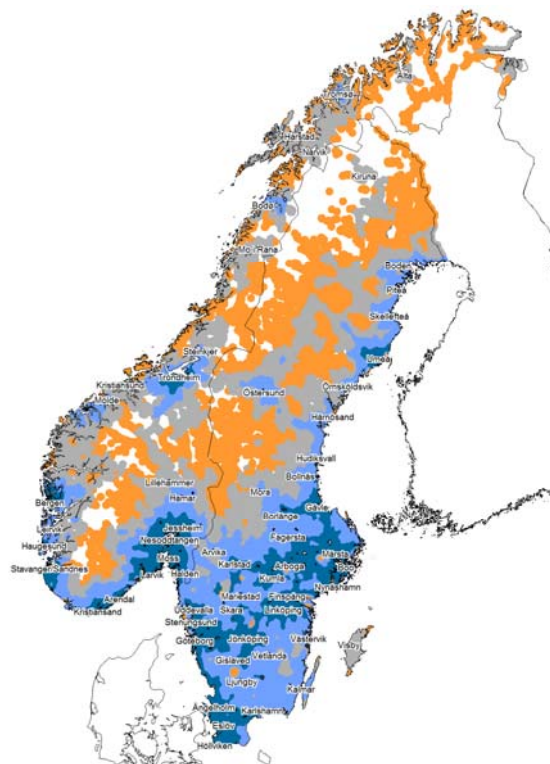
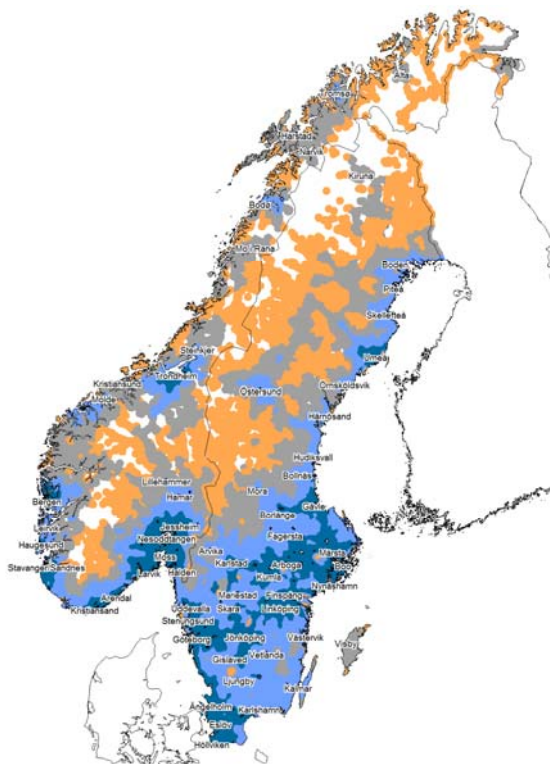
Inom bl.a. ramen för Nordiska Ministerrådets arbetsgrupp för landsbygdsutveckling arbetar Tillväxtanalys med att samköra befolkningsstatistik för de nordiska länderna för att på så sätt få fram ”gränsoberoende” data kring befolkning, service m.m.

Kartorna nedan visar en indexerad bild med samma ingångsdata som indexkartan på sidan 24, med vissa korrigeringar, då vägdata och även befolkningsdata avviker något i upplösning. Den första kartan visar hur tillgängligheten ter sig om länderna ses var för sig och den andra om man lägger ihop och tar hänsyn till data på vardera sidan gränsen. Det går då att i detta exempel se att vissa områden i gränstrakterna får en bättre tillgänglighet, till exempel områden i Värmland och i Jämtland.

Exempel:

Karta 2 Indexkarta Sverige och Norge, gemensam beräkning (utan riksgrens).

Karta 3 Indexkarta Sverige och Norge, separata beräkningar (länderna beskrivs var för sig)

3 Befolkningsutveckling

3.1 Inledning

Den viktigaste frågan för utveckling och tillväxt i gles- och landsbygdskommuner torde vara befolkningsutveckling. Nästan samtliga kommuner bedriver någon form av insatser i syfte att öka befolkningsantalet, antingen genom riktade kampanjer till särskilda åldersgrupper eller yrkesgrupper eller mer allmänt till invandrare eller hemvändare. En kartläggning av strategier för att öka befolkningen i Sveriges kommuner och regioner⁶ visar att ett stort antal arbetar med frågan. Att öka befolkningen i allmänhet och att öka företagandet är de högst prioriterade motiven för detta.

I det här avsnittet redovisar vi först befolkningsutveckling utifrån de områdestyper (glesbygder, tätortsnära landsbygder och tätorter) som Glesbygdsverket⁷ använde och som idag används av många län och kommuner för att beskriva utvecklingen inom gles- och landsbygdsområden, se Bilaga 2 .

3.2 Befolkningsutveckling i gles- och landsbygder

Sverige är ur ett ”europeiskt” perspektiv synnerligen glesbefolkat med små städer. OECD, vars definition i mångt och mycket överensstämmer med Eurostats, klassificerar endast Stockholms län som ”övervägande urbant”. Västra Götaland och Skåne hamnar i den mellanliggande klassen, medan övriga landet definieras som ”övervägande ruralt”. Befolkningen i sin helhet ökar i Sverige, men fördelningen av befolkningsökningen är ojämn. Vissa områden minskar sin befolkning till fördel för andra och inom landet finns stora befolkningsmässiga skillnader. Befolkningsförändringen 1990–2008 visar att 87 procent av Sveriges befolkning bor i regioner större än 100 000 invånare. Knappt hälften av befolkningen samlas i de tre största regionerna Stockholm, Göteborg och Malmö. De 14 FA-regioner som har färre än 10 000 invånare utgör inte ens en procent av Sveriges befolkning men innehar över 20 procent av Sveriges yta.

Glesbygdsverket delade in Sverige i glesbygd, tätortsnära landsbygd och tätort för att kunna skilja olika områden åt och analysera deras speciella förutsättningar. Eftersom landet har stora regionala skillnader användes även en indelning i regioner, *Skogslänens inland*, *Skogslänen övrigt*, *Storstadsregionerna* samt *Övriga Sverige*. Dessa definitioner används också i det här avsnittet, se karta i Bilaga 2 . Mellan 2007 och 2008 ökade befolkningen i Sverige med 73 420 personer. Ökningen berodde främst på invandring, men även på födelsenettet var positivt. Fördelat på områdestyp och region ser fördelningen av befolkningen ut enligt tabell 1. Tabell 2 visar den procentuella fördelningen.⁸

⁶ Kartläggning av strategier för att öka befolkningen i kommuner och regioner, Glesbygdsverket 2007

⁷ Glesbygdsverket upphörde den 1 april 2009. Verksamheten uppgick i Tillväxtanalys och Tillväxtverket.

⁸ För utvecklingen per kommun och FA samt områdestyp, se bilaga 2

Tabell 1 Befolkning 2008 per områdestyp och region

	Glesbygd			Tätortsnära landsbygd			Tätort		
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt
Skogslänens inland	47791	51410	99201	39867	42668	82535	81421	78080	159501
Skogslänen övrigt	15208	16087	31295	197708	208994	406702	495460	482117	977577
Storstadsregionerna	13207	13833	27040	164910	174007	338917	1682326	1633834	3316160
Övriga Sverige	8251	8808	17059	557809	587010	1144819	1348679	1306862	2655541
Totalt	84457	90138	174595	960294	1012679	1972973	3607886	3500893	7108779

Tabell 2 Befolkning 2008 per områdestyp och region, procent

	Glesbygd			Tätortsnära landsbygd			Tätort		
	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt	Kvinnor	Män	Totalt
Skogslänens inland	0,5	0,6	1,1	0,4	0,5	0,9	0,9	0,8	1,7
Skogslänen övrigt	0,2	0,2	0,3	2,1	2,3	4,4	5,4	5,2	10,6
Storstadsregionerna	0,1	0,1	0,3	1,8	1,9	3,7	18,2	17,7	35,8
Övriga Sverige	0,1	0,1	0,2	6,0	6,3	12,4	14,6	14,1	28,7
Totalt	0,9	1,0	1,9	10,4	10,9	21,3	39,0	37,8	76,8

Sverige har en förhållandevis hög andel personer boende i tätort. Enligt Glesbygdsverkets definition bor nästan 77 procent av befolkningen i tätort. I de områden som benämns tätortsnära landsbygd bor drygt 21 procent av befolkningen, medan knappt två procent av totalbefolkningen bor i glesbygd. Glesbygdsområdena upptar en mycket stor del av Sveriges yta, men rymmer således en tämligen ringa befolkningsmängd. Stora delar av dessa områden är inte bebodda överhuvudtaget. Endast 3 procent av landytan i Sverige är bebyggd⁹. Vid en listning av befolkningskoncentration (i förhållande till landarea) i OECD-länderna ligger Sverige högt. Länder med en högre koncentration är ofta ytmässigt stora och de som kommer före Sverige på listan är Kanada, Australien, Island, Mexico och Korea.¹⁰

Befolkningsutvecklingen under 2008 följer i grova drag den tidigare trenden med minskande befolkning i glesbygder, tämligen stabila tätortsnära landsbygder och ökande befolkning i tätorter. Männerna har ökat något mer i antal under året än kvinnorna, vilket främst beror på födelsenettet, då fler pojkar än flickor fötts och färre män än kvinnor dött. När det gäller det utrikes flyttnettet är skillnaderna små mellan kvinnor och män.

Tabell 3 Befolkningsförändringar 2007–2008 per områdestyp och region, kvinnor

Kvinnor	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Totalt
Skogslänens inland	-1,1	-0,8	-0,2	-0,6
Skogslänen övrigt	-1,5	-0,6	0,4	0,1
Storstadsregionerna	0,3	1,0	1,5	1,4
Övriga Sverige	-1,7	-0,2	0,7	0,4
Totalt	-1,0	-0,1	1,0	0,7

⁹ <http://www.scb.se> 2009-09-03

¹⁰ OECD Regions at a Glance 2009, sid 61

Tabell 4 Befolkningsförändringar 2007–2008 per områdestyp och region, män

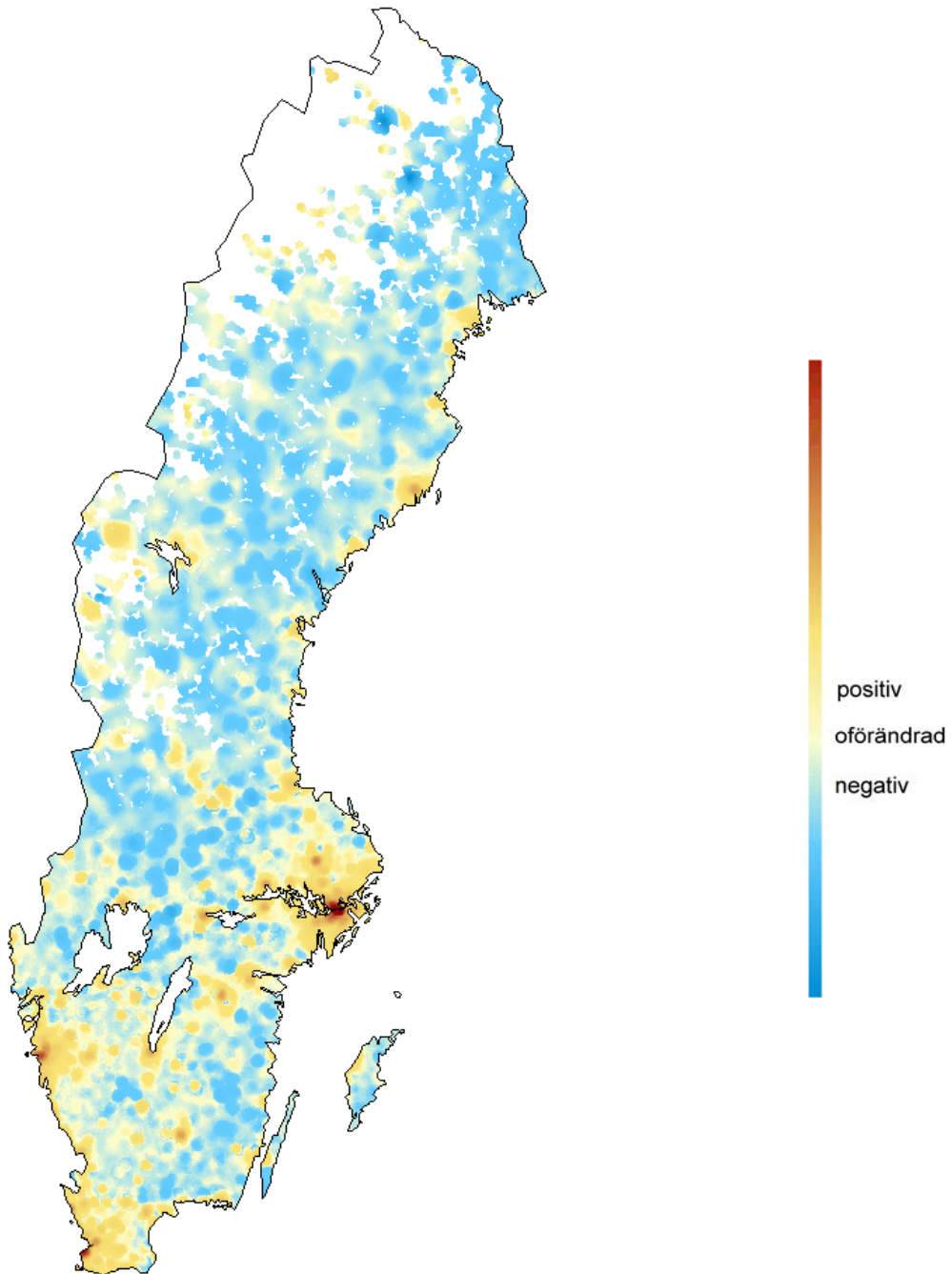
Män	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Totalt
Skogslänens inland	-1,1	-0,2	0,1	-0,3
Skogslänen övrigt	-2,0	-0,3	0,3	0,0
Storstadsregionerna	-0,1	1,0	1,7	1,6
Övriga Sverige	-1,2	-0,1	1,0	0,6
Totalt	-1,1	0,0	1,2	0,9

Tabell 5 Befolkningsförändringar 2007–2008 per områdestyp och region

Totalt	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Totalt
Skogslänens inland	-1,1	-0,5	0,0	-0,5
Skogslänen övrigt	-1,8	-0,4	0,3	0,0
Storstadsregionerna	0,1	1,0	1,6	1,5
Övriga Sverige	-1,5	-0,2	0,8	0,5
Totalt	-1,1	0,0	1,1	0,8

Bilden går dock att nyansera ytterligare. Nedanstående karta visar befolkningsutvecklingen i landet mellan 2000 till 2008. Kartan är inte entydig. Områden som i större geografiska enheter, till exempel kommunnivå, har en minskande befolkning uppvisar ändå delar med ökande befolkning och vice versa. Många områden på kartan är tämligen glesbefolkade, vilket gör att även små befolkningsförändringar ger utslag. På den lokala nivån kan detta dock ha betydelse för till exempel upprätthållandet av viss service. En inflyttning eller kvarboende av en barnrik familj kan utgöra skillnaden mellan en indragen eller bibehållen byskola.

Karta 4 Befolkningsutveckling i Sverige 2000–2008

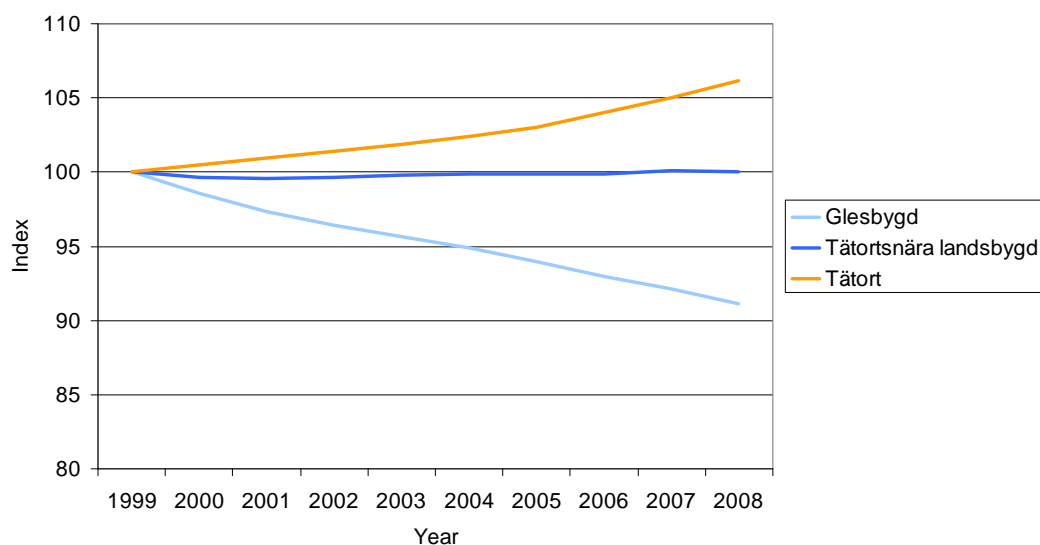

På områdestypsnivå har befolkningsutvecklingen under den senaste tioårsperioden sett ut enligt Diagram 1. Diagrammet är indexerat och visar hur befolkningsutvecklingen förändrats från och med år 1999.

Den enda områdestyp som haft en tydlig befolkningsökning är tätorterna. Urbaniseringen i Sverige fortsätter och glesbygderna avfolkas mer och mer. Den tätortsnära landsbygden visar däremot en ganska oförändrad utveckling. Bilden på riksnivå skiljer sig dock ganska markant mot utvecklingen på regionnivå.¹¹ I *Skogslänens inland* har samtliga områdestyper haft en vikande befolkning den senaste 10-årsperioden. Tätorterna, som ökat i samtliga andra områdestyper har också minskat i dessa områden. De flesta tätorter i skogslänens inland är dock förhållandevis små, där Östersund med bred marginal är störst med drygt 43 500 invånare, följt av Kiruna med drygt 18 000 invånare.

Den motsatta utvecklingen har skett i *Storstadsregionerna* där samtliga områdestyper ökat. Intressant att notera är att de tätortsnära landsbygderna haft den största relativa ökningen, vilket förstärker bilden av att den växande landsbygden huvudsakligen är lokaliserad till Sveriges storstadsregioner. Även glesbygden har ökat i dessa områden, men i storstadsregionerna beror det på att glesbygden till mycket stor del representeras av öar utan fast landförbindelse, vilka är attraktiva områden för inflyttning. I övriga områdestyper har tätorterna haft den största ökningen (eller minsta minskningen).

Diagram 1 Befolkningsutveckling per områdestyp 1999–2008

3.2.1 Befolkningsutveckling – demografi

Befolkningen påverkas av flyttningar och födelsenetto (antalet födda i förhållande till antalet döda). I de olika områdestyperna och regionerna ser detta förhållande olika ut, då befolkningsstrukturen skiljer sig kraftigt och då vissa områden är mer attraktiva ur inflyttningssynpunkt. Endast tätorterna och de tätortsnära landsbygderna i *Storstadsregionerna* samt de tätortsnära landsbygderna i *Övriga Sverige* ligger totalt på plus. Det enda som är gemensamt för samtliga områdestyper är att det utrikes flyttnettot är positivt. Observera att diagrammen har olika skalor, så de är inte direkt jämförbara med varandra. Det primära syftet är att visa förhållandena inom de specifika områdestyperna och regionerna. Skillnaderna mellan de olika områdestyperna är antalsmässigt mycket stora.

¹¹ Se statistik, bilaga 2

Diagram 2 Befolkningsförändring i glesbygder 2007–2008 fördelat på demografiska faktorer

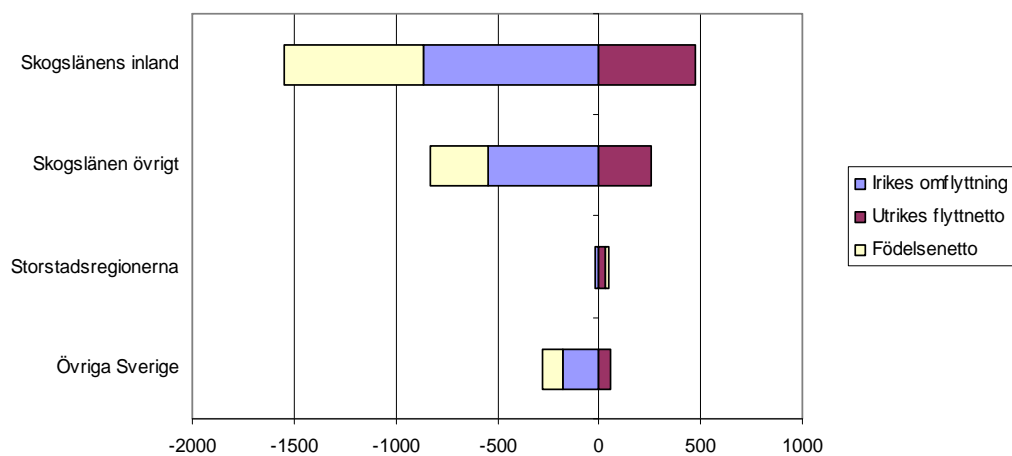

Diagram 3 Befolkningsförändring i tätortsnära landsbygder 2007–2008 fördelat på demografiska faktorer

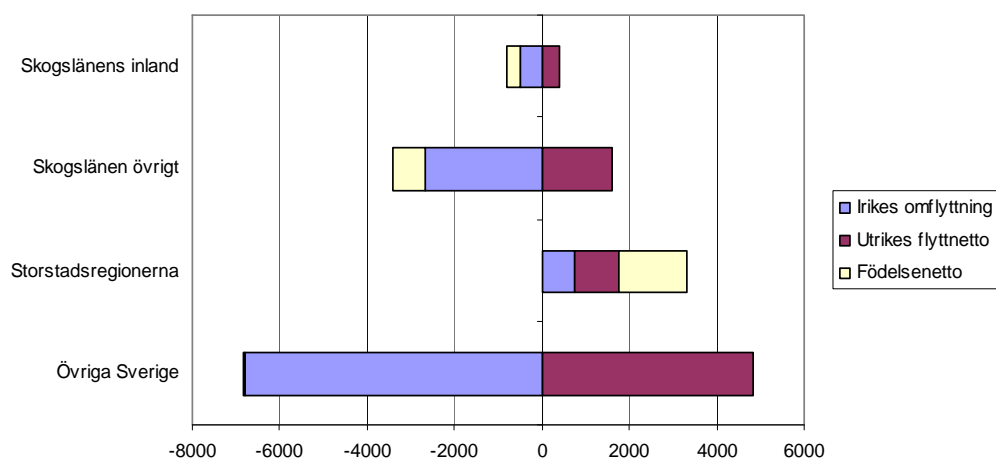
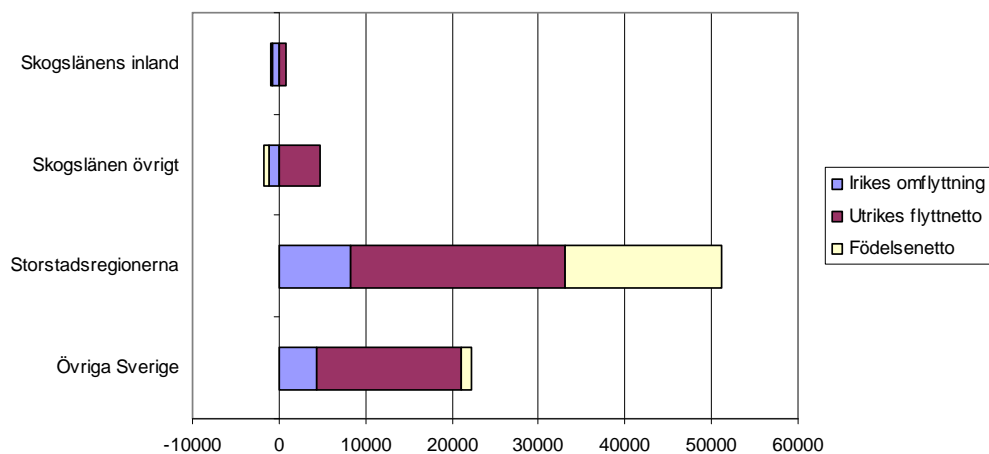
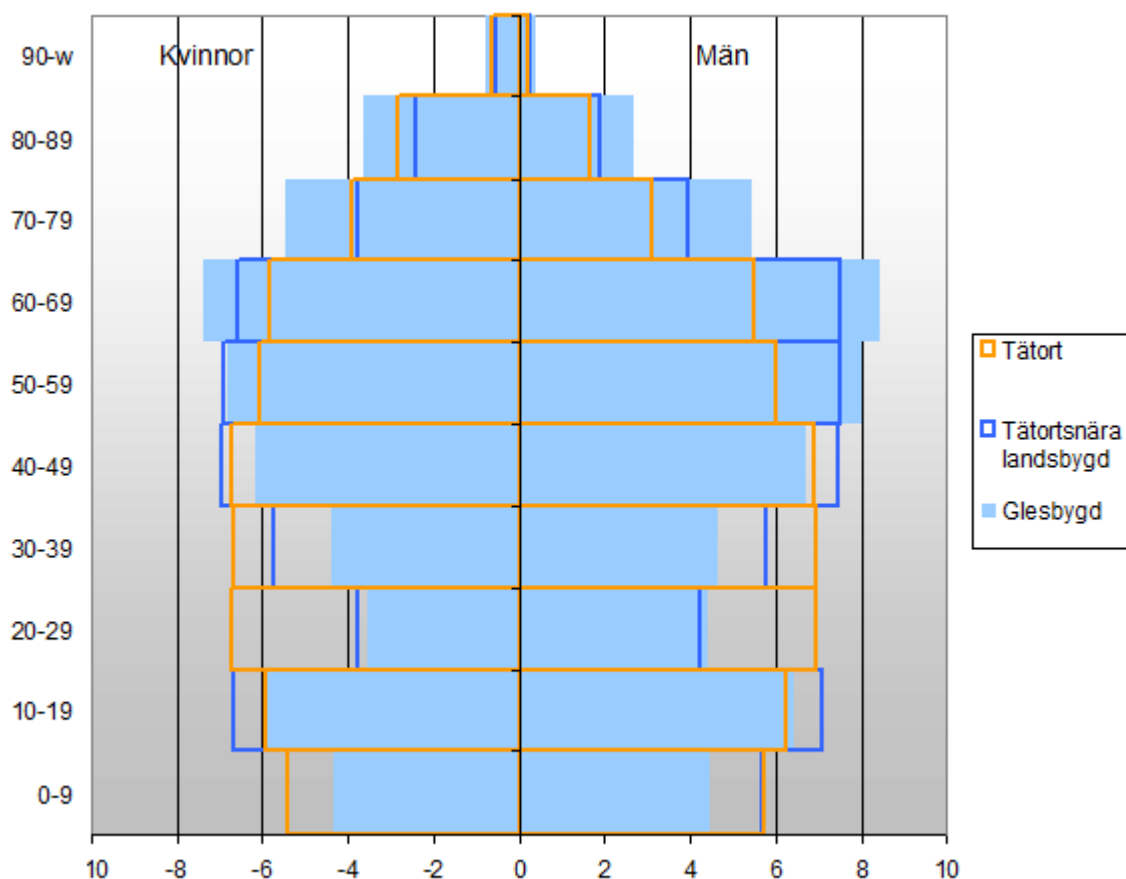

Diagram 4 Befolkningsförändring i tätorter 2007–2008 fördelat på demografiska faktorer

Yngre åldersgrupper är i högre grad rörliga än andra åldersgrupper. De geografiska områden som minskat mycket i befolkning har också förlorat stora delar av ungdomsgruppen. Diagrammet nedan visar åldersstrukturen i de olika områdestyperna. I synnerhet glesbygderna karaktäriseras av en åldrande befolkning och åldersgrupperna 20–39 år är avsevärt mycket mindre i dessa områden än i tätorterna. Denna utveckling kommer dock inte som en överraskning. Befolkningsstrukturer är segrörliga och detta har varit ett faktum under en längre tid. Att yngre människor flyttar från gles- och landsbygder till studier och arbete på annat håll är inte heller något nytt fenomen. Generellt går ”västvärlden” mot en åldrande befolkning då färre barn föds och stora kohorter¹² finns i de äldre grupperna. Av OECD-länderna ligger Sverige på femte plats över länder med de högsta andelarna av personer i åldrarna 65 år och över. Före Sverige finns Japan, Italien, Tyskland och Grekland.¹³

Diagram 5 Befolkningspyramid 2008 för områdestyperna, glesbygd, tätortsnära landsbygd och tätort (andel av totalbefolkning)

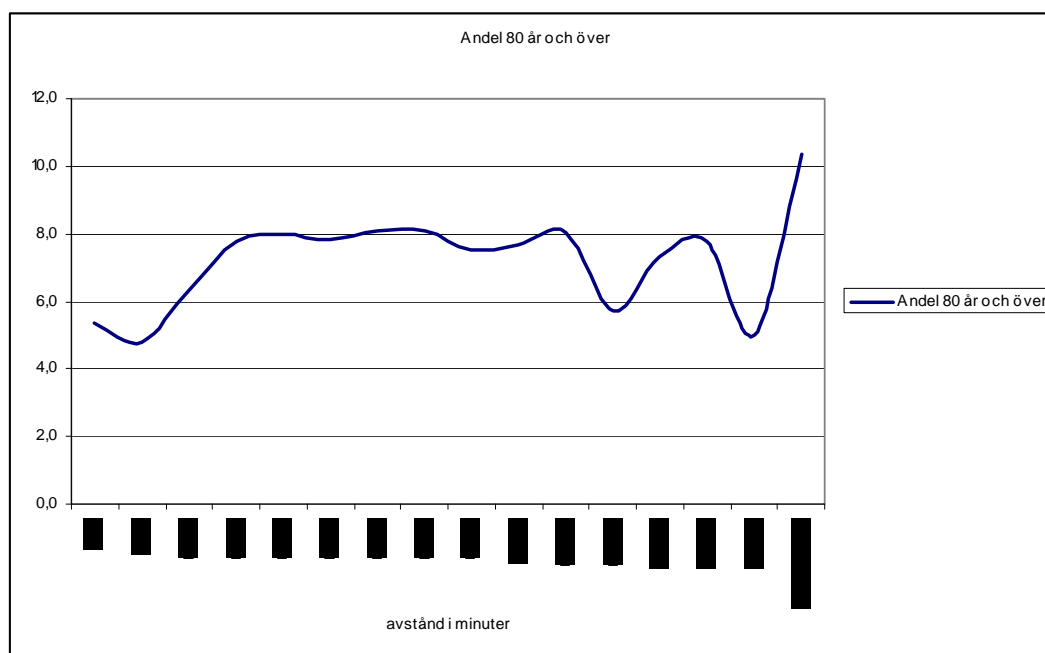
¹² Antal individer som är födda under samma tidsperiod och har en eller flera egenskaper gemensamma

¹³ OECD Regions at a Glance 2009

Fördelning av befolkning 80 år och äldre

Diagram 6 visar hur befolkningen över 80 år fördelar sig i förhållande till avstånd från tätorter 3 000 invånare och över. Andelen i kategorin "äldre äldre" är lägst i och närmast tätorterna. Andelen pendlar sedan kring sex till åtta procent, men stiger kraftigt i de områden som ligger längst från tätorterna. Siffrorna i de mer perifera områdena påverkas till viss del av att antalet är begränsat och därmed blir avvikelser mer tydliga. Det kan också tyda på att i dessa glesbebodda områden har många i de yngre generationerna flyttat, vilket ger en befolkning med hög medelålder.

Diagram 6 Andel personer 80 år och över, fördelat på avstånd från tätorter 3000 invånare och över.

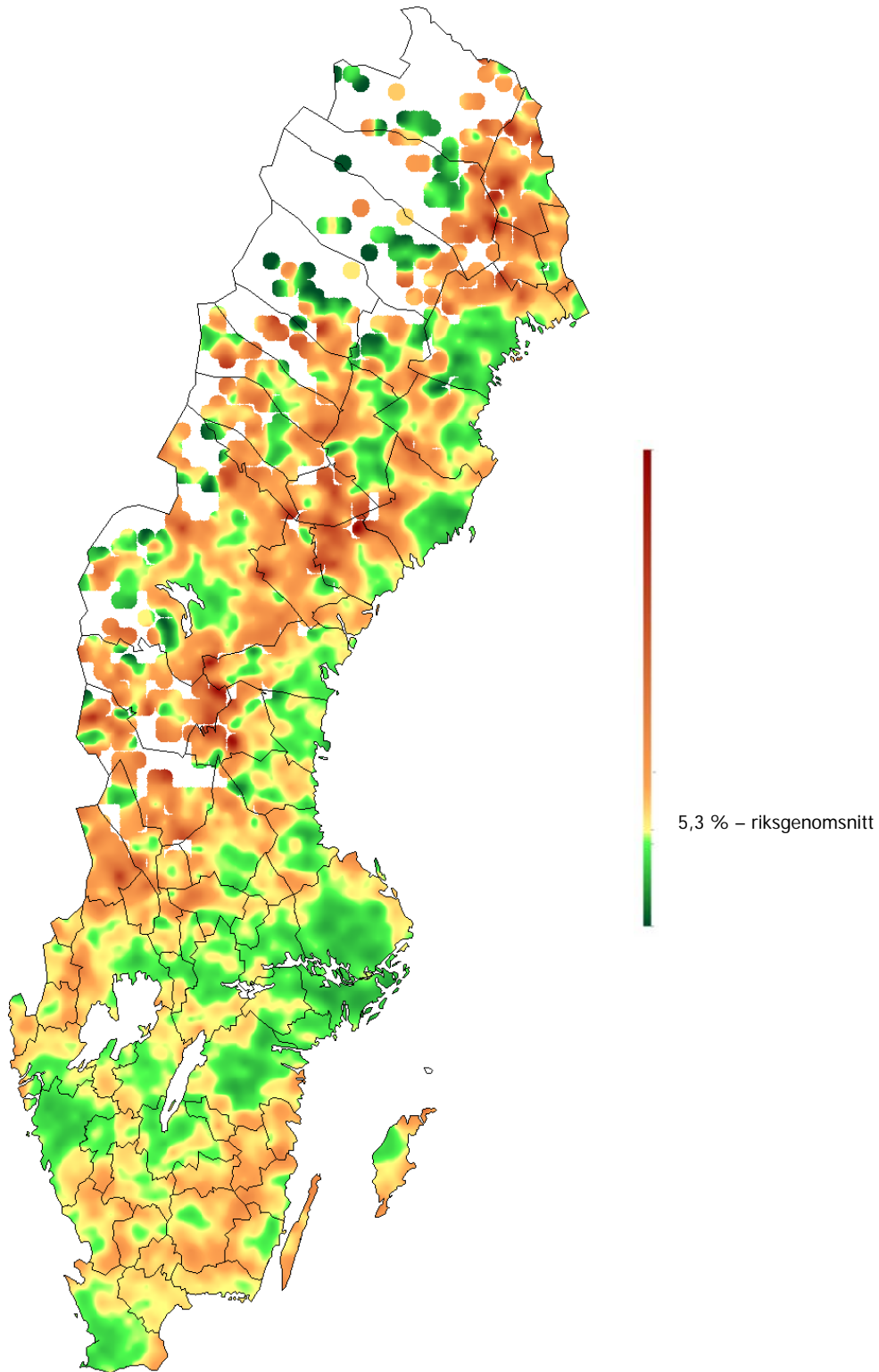
Antalsmässigt fördelar sig befolkningen 80 år och över enligt tabell 6. Antalet kvinnor är högre än antalet män, beroende på kvinnors högre medellivslängd.

Tabell 6 Antal personer 80 år och över per kön och områdestyp

	Kvinnor	Män	Totalt
Glesbygd	7715	5410	13125
Tätortsnära landsbygd	57731	42165	99896
Tätort	246686	133406	380092
Totalt	312132	180981	493113

Illustreras i stället statistiken med en karta ser bilden ut enligt nedan. Storstadsområdena lyser gröna och har låga andelar äldre invånare. Äldre människor verkar i högre grad bo i landsbygdsområden, men bilden är inte entydig. Andelen äldre människor är tämligen jämnt fördelad över landet, medan andelen yngre är mer ojämnt fördelad i relation till totalbefolkningen inom ett område.

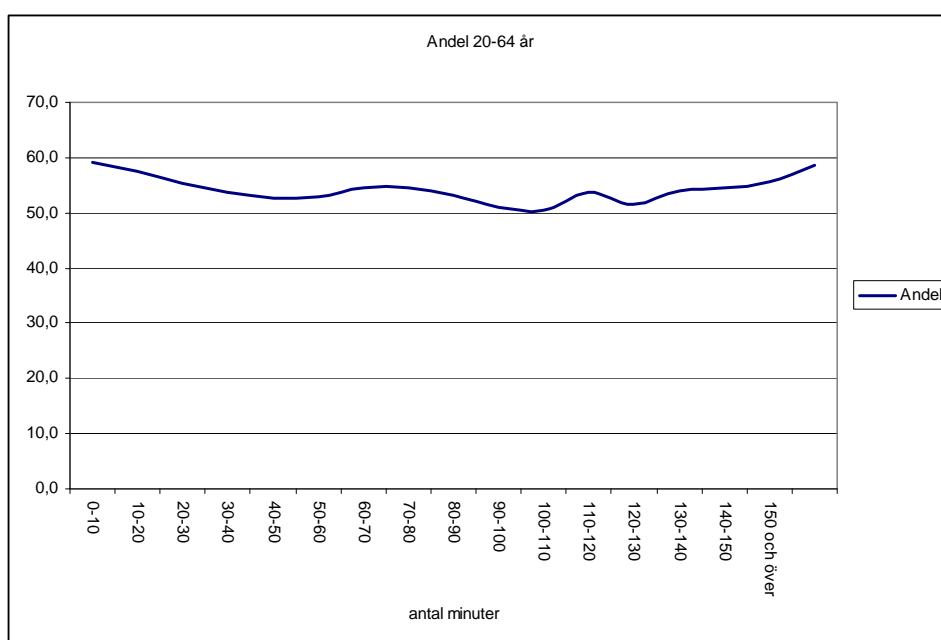
Karta 5 Andelen äldre över 80 år baserat på totalbefolkning

Personer i förvärvsarbetande ålder 20–64 år

I åldersgruppen 20–64 år är andelen störst i och kring tätorterna för att sedan sjunka ju mer perifera från tätort områdena blir, för att sedan stiga igen i de mest perifert belägna områdena. Liksom i diagram 6 gäller att det är få människor i områden som ligger längst från tätorter, vilket ger utslag i tabellen. Troligtvis ligger en stor del av personerna i åldern 20–64 år i det yttersta området i det högre åldersspannet, baserat på befolkningspyramidernas utseende. (Se diagram 5.)

Diagram 7 Andel personer 20–64 år och över, fördelat på avstånd från tätorter 3000 invånare och över.

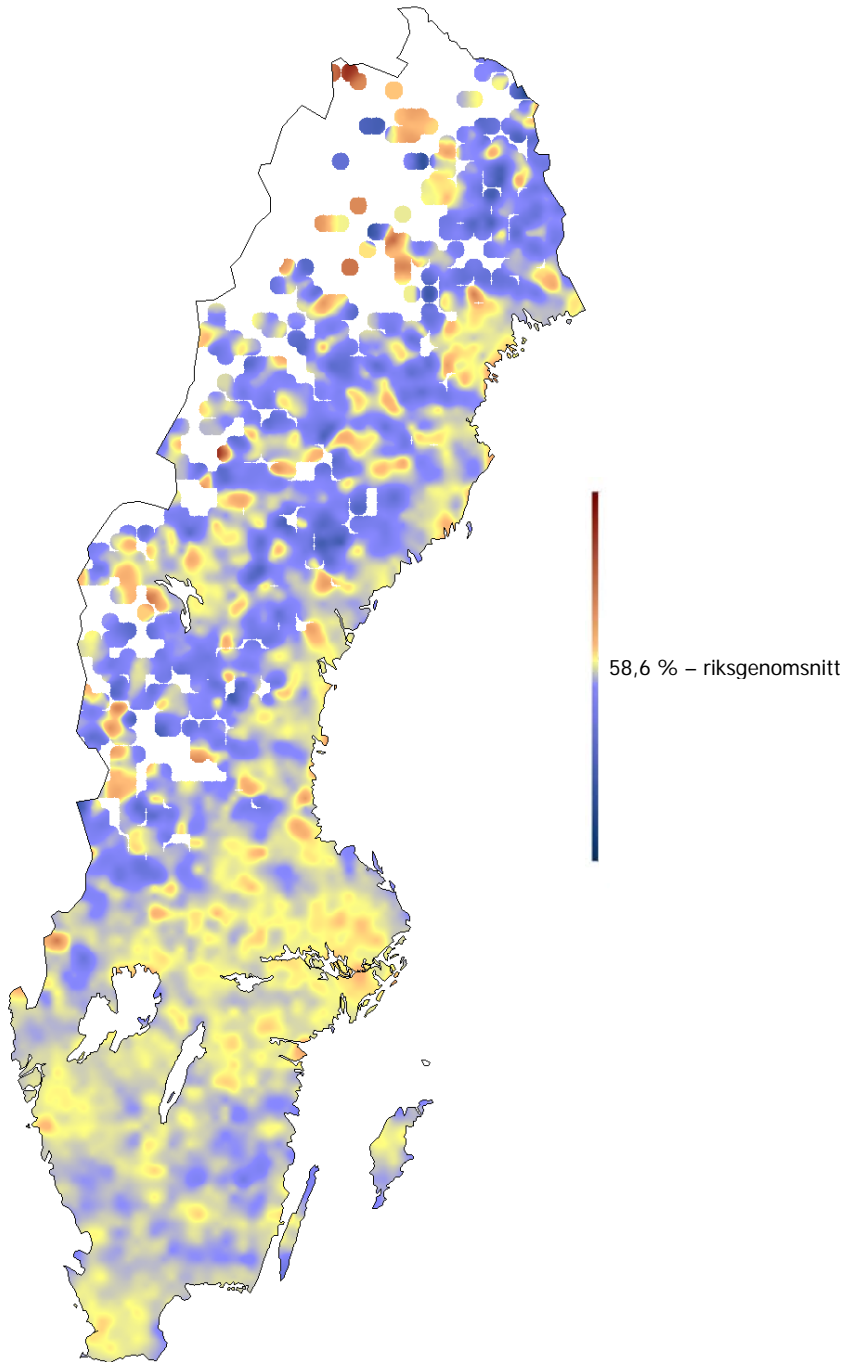

Tabell 7 Antal personer 20–64 år per kön och områdestyp

	Kvinnor	Män	Totalt
Glesbygd	43367	49547	92914
Tätortsnära landsbygd	535176	577166	1112342
Tätort	2094437	2127763	4222200
Totalt	2672980	2754476	5427456

En interpolerad karta för 20–64-åringarna visar höga andelar i förvärvsarbetande ålder i storstadsområdena, ett bälte mellan Stockholm och Göteborg samt utefter Norrlandskusten. Universitetsstäderna sticker också ut. Låga andelar syns i de norra delarna och även i de sydöstra delarna av landet. Det finns dock åtskilliga öar utan fast landförbindelse där andelen personer i förvärvsarbetande ålder är högre.

Karta 6 Andel 20–64 åringar, interpolerad karta

3.2.2 Inrikes flyttningar

Fördelningen av befolkningen beror till stor del på flyttningar. Människor i olika åldrar och livsfaser har olika boendepreferenser. Ungdomar är den mest rörliga gruppen och trenden pekar på att unga människor fortsätter att flytta från gles- och landsbygder till tätorter. Många flyttningar i denna ålder går att relatera till utbildningar då många flyttar till högskoleorter. Även andra intressen kan påverka ett flyttbeslut, till exempel det större utbud av nöje och kultur som den större tätorten erbjuder. Se även avsnitt 3.3 om mobilitet.

Tabell 8 Inrikes flyttningar 2008, kvinnor

		Glesbygd			Tätortsnära landsbygd			Tätort		
		Till	Från	Netto	Till	Från	Netto	Till	Från	Netto
Kvinnor	0-15	468	526	-58	8728	8182	546	22314	22802	-488
	16-19	200	438	-238	3095	5832	-2737	12714	9739	2975
	20-29	975	1372	-397	14325	17115	-2790	73924	70737	3187
	30-39	503	456	47	8599	6810	1789	27399	29235	-1836
	40-49	359	427	-68	5744	6022	-278	14159	13813	346
	50-64	560	456	104	6233	6047	186	14006	14296	-290
	65-w	313	515	-202	3309	5200	-1891	10124	8031	2093
Total	3378	4190	-812	50033	55208	-5175	174640	168653	5987	

Tabell 9 Inrikes flyttningar 2008, män

		Glesbygd			Tätortsnära landsbygd			Tätort		
		Till	Från	Netto	Till	Från	Netto	Till	Från	Netto
Män	0-15	468	577	-109	8811	8325	486	23206	23583	-377
	16-19	173	315	-142	2607	4566	-1959	9997	7896	2101
	20-29	794	1317	-523	12487	16886	-4399	68003	63081	4922
	30-39	552	549	3	9968	7160	2808	33390	36201	-2811
	40-49	431	444	-13	6243	6213	30	16763	16780	-17
	50-64	620	522	98	6592	6138	454	14162	14714	-552
	65-w	332	439	-107	3084	4524	-1440	8314	6767	1547
Total	3370	4163	-793	49792	53812	-4020	173835	169022	4813	

Tabell 10 Inrikes flyttningar 2008, totalt

		Glesbygd			Tätortsnära landsbygd			Tätort		
		Till	Från	Netto	Till	Från	Netto	Till	Från	Netto
Totalt	0-15	936	1103	-167	17539	16507	1032	45520	46385	-865
	16-19	373	753	-380	5702	10398	-4696	22711	17635	5076
	20-29	1769	2689	-920	26812	34001	-7189	141927	133818	8109
	30-39	1055	1005	50	18567	13970	4597	60789	65436	-4647
	40-49	790	871	-81	11987	12235	-248	30922	30593	329
	50-64	1180	978	202	12825	12185	640	28168	29010	-842
	65-w	645	954	-309	6393	9724	-3331	18438	14798	3640
Total	6748	8353	-1605	99825	109020	-9195	348475	337675	10800	

3.2.3 Immigration och emigration per områdestyp

Glesbygder och tätortsnära landsbygder förlorar befolkning vid studier av den inrikes omflyttningen. Däremot uppvisar samtliga områdestyper plusnetton när det gäller utrikes flyttningar. Dock kompenseras inte de positiva utrikes flyttnettona den negativa inrikes omflyttningen, varför flyttnettot ändå blir negativt, dock mindre påtagligt. För tätorterna betyder det utrikes positiva flyttnettot mycket mer för befolkningsökningen än det inrikes.

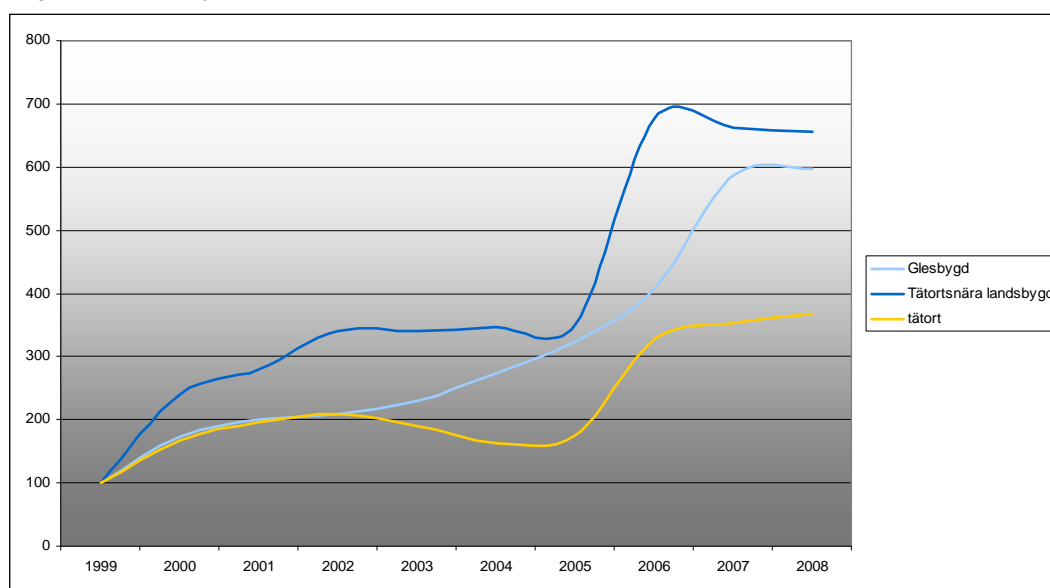
Tabell 11 Immigration och emigration per områdestyp 2008

	Glesbygd			Tätortsnära landsbygd			Tätort		
	Immigranter	Emigranter	Netto	Immigranter	Emigranter	Netto	Immigranter	Emigranter	Netto
Skogslänens inland	780	310	470	572	176	396	1370	513	857
Skogslänen övrigt	319	60	259	2548	925	1623	8138	3389	4749
Storstadsregionerna	173	144	29	2089	1080	1009	49873	25147	24726
Övriga Sverige	95	36	59	7848	3004	4844	27340	10477	16863
Totalt	1367	550	817	13057	5185	7872	86721	39526	47195

33 emigranter och 26 immigranter går ej att hänföra till områdestyp

Det utrikes flyttnettot har ökat kraftigt i samtliga områdestyper de senaste tio åren. Diagrammet nedan visar utvecklingen indexerad per områdestyp, utrikes flyttningar till respektive områdestyp 1999–2008, indexerat värde.

Diagram 8 Utrikes flyttnetto 1999 – 2008

Långväga inrikes flyttningar

Flyttningarna i Sverige är till mycket stor del kortväga. Det handlar till exempel om att byta boende men inte lämna sin hemort. Ett mindre antal av flyttningarna är långa och det är av intresse att studera dessa i sig, då de flyttande kan antas ha andra motiv än de kortväga flyttande. I detta sammanhang definieras långväga flyttningar som flyttningar över 100

km. I avsnittet nedan avses långväga flyttningar om inget annat nämns. Statistiken som presenteras är flyttningar inom Sverige.

I genomsnitt gjordes knappt 136 000 långväga flyttningar per år 2004–2008. Detta kan sättas i relation till de totalt 1 155 957 flyttningar som gjordes i Sverige år 2008.

Majoriteten av de långväga flyttningarna går till och från någon av Sveriges tätorter.¹⁴ Glesbygds- och tätortsnära landsbygdsflyttningar är tämligen få till sin karaktär, men i förhållande till befolkningen skiljer inte andelen mycket. De flesta av inflyttarna till glesbygder och tätortsnära landsbygder kommer från tätorter, men det är också flest personer som flyttar från dessa områden till tätorter. En "stor" inflyttning brukar också kunna mötas av en "stor" utflyttning. När det gäller de genomsnittliga långväga flyttningarna under dessa år, har både glesbygderna och de tätortsnära landsbygderna haft en mindre inflyttning än utflyttning. Det motsatta gäller för tätorterna. Totalt sett är kvinnorna något rörligare än männen.

Tabell 12 Genomsnittlig årlig in- och utflyttning per områdestyp 2004–2008 avseende långväga flyttningar (100 km och över), män

Genomsnitt 2004-2008 Män Från	Till			Totalt
	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	
Glesbygd	91	343	1304	1739
Tätortsnära landsbygd	366	2085	7708	10159
Tätort	1165	7186	46543	54895
Totalt	1622	9615	55556	66793

Tabell 13 Genomsnittlig årlig in- och utflyttning per områdestyp 2004–2008 avseende långväga flyttningar (100 km och över), kvinnor

Genomsnitt 2004-2008 Kvinnor Från	Till			Totalt
	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	
Glesbygd	99	338	1363	1799
Tätortsnära landsbygd	345	2130	8113	10588
Tätort	1142	7477	47980	56599
Totalt	1586	9944	57455	68986

Som tidigare nämnts sker de flesta flyttningarna till och från tätorterna. Detta är inte märkligt med tanke på att tätorterna har en avsevärt större befolkning än tätortsnära landsbygder och glesbygder. Om flyttningarna relateras till befolkningens storlek har glesbygderna de största relativa flyttströmmarna under de undersökta åren.

¹⁴ Enligt Glesbygdverkets definition

Tabell 14 Relativ tillflytt, genomsnitt 2004–2008

Tillflytt, andel av bef Genomsnitt 2004-2008	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort
Kvinnor	1,8	1,0	1,6
Män	1,8	1,0	1,6

Tabell 15 Relativ frånflytt, genomsnitt 2004–2008

Frånflytt, andel av bef Genomsnitt 2004-2008	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort
Kvinnor	2,1	1,1	1,6
Män	1,9	1,0	1,6

I tabellerna 14 och 15 går det bara att urskilja flyttningar över 100 km fördelat på områdestyp. Det går alltså inte att se om de flyttande har rört sig inom samma delar av landet, eller om förflyttningarna är längre. Tabellen, Bilaga 4 Befolkning, visar även flyttningarna fördelat på region.

De flesta långväga flyttningarna går till tätorterna, men det ser olika ut beroende på vilken region och områdestyp de flyttande kommer från. Från områdestyperna i *Skogslänens inland* går den största andelen flyttningar till tätorter i *Skogslänen övrigt*. Från *Skogslänen övrigt* går flyttningarna ofta till tätorter i *Storstadsregionerna* och *Övriga Sverige*, men även en del mellan tätorterna i den egna regionen. De långväga flyttningarna från glesbygden har i flesta fall destinationen tätort inom samma region, men skillnaderna är inte speciellt stora i förhållande till de sydligare regionerna. Antalet personer som flyttar till *Skogslänens inland* är begränsat. Det går dock till exempel att se att inflyttarna från tätorter i *Storstadsregionerna* till glesbygd i *Skogslänens inland* varit fler än motsatt flyttström. Detsamma gäller dock inte den tätortsnära landsbygden i *Skogslänens inland*. Observera att det är små tal det rör sig om.

I *Storstadsregionerna* går flest flyttningar till tätorter i *Övriga Sverige*, men många går även till andra tätorter i regionen. I *Övriga Sverige* är förhållandet det motsatta. Flyttningar till glesbygder och tätortsnära landsbygder är tämligen begränsade. Till glesbygder och tätortsnära landsbygder i *Skogslänens inland* kom de flesta långväga flyttarna från tätorter utanför den egna regionen. Den tätortsnära landsbygden i *Skogslänen övrigt* har sina flesta inflyttare från tätorterna i *Storstadsregionerna* och *Övriga Sverige*. En viss inflyttning från de tätortsnära landsbygdena i *Övriga Sverige* till dessa områden går också att skönja. Den tätortsnära landsbygden i *Övriga Sverige* har många inflyttare från storstadsregionerna, men även inomregionala flyttningar till dessa områden är vanliga.

När det gäller gles- och landsbygder har de tätortsnära landsbygdena i *Övriga Sverige* haft den största inflyttningen under de undersökta åren, men utflyttningen har varit något större. Detta förhållande gäller alla områdestyper i samtliga regioner, bortsett från två undantag. Det är bara tätorterna i *Storstadsregionerna* och glesbygdena i *Övriga Sverige* som totalt sett haft en genomsnittlig positiv nettoflyttning under de undersökta åren.

Flyttningens mönster och motiv ser olika ut i olika åldrar och livsfaser. Tabell 16 och

Tabell 17 visar de långväga flyttningarna fördelat på ålder och kön (genomsnitt 2004 – 2008). I glesbygderna är det fler som flyttat till än från dessa områden i flertalet åldersklasser. Dock är underskottet stort i åldrarna 16–29 vilket gör att nettot totalt ändå blir minus. Liknande mönster går att se i de tätortsnära landsbygderna. Det motsatta förhållandet gäller i tätorterna.

Tabell 16 Långväga flyttningar fördelat på ålder, män, genomsnitt 2004–2008

Genomsnitt 2004-2008		Till			
Män		Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Totalt
Från	Ålder				
Glesbygd	0-15	16	62	145	223
	16-19	5	19	107	131
	20-29	16	66	559	641
	30-39	15	52	193	260
	40-49	13	45	108	166
	50-64	15	66	112	193
	65-w	10	34	80	125
Tätortsnära landsbygd	0-15	67	409	898	1374
	16-19	20	126	678	823
	20-29	67	370	3502	3940
	30-39	53	321	1076	1449
	40-49	51	287	598	936
	50-64	75	393	572	1039
	65-w	33	180	386	599
Tätort	0-15	139	1066	4813	6018
	16-19	45	256	1992	2292
	20-29	373	2252	24342	26968
	30-39	188	1282	8645	10115
	40-49	124	759	3003	3886
	50-64	192	1053	2409	3654
	65-w	104	518	1338	1961
Totalt	0-15	222	1537	5856	7615
	16-19	69	401	2776	3246
	20-29	457	2688	28403	31549
	30-39	255	1654	9914	11824
	40-49	187	1091	3709	4987
	50-64	282	1512	3093	4887
	65-w	148	732	1804	2684

Tabell 17 Långväga flyttningar fördelat på ålder, kvinnor, genomsnitt 2004–2008

Genomsnitt 2004-2008					
Kvinnor		Till			
Från	Ålder	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Totalt
Glesbygd	0-15	19	62	145	226
	16-19	7	24	153	184
	20-29	23	80	614	717
	30-39	15	47	144	207
	40-49	11	45	97	154
	50-64	13	51	112	176
	65-w	11	28	98	137
Tätortsnära landsbygd	0-15	67	409	832	1307
	16-19	25	170	901	1096
	20-29	77	455	4059	4591
	30-39	57	337	860	1254
	40-49	41	267	473	781
	50-64	57	351	559	967
	65-w	22	140	428	590
Tätort	0-15	145	1053	4623	5821
	16-19	57	322	2672	3051
	20-29	409	2682	27286	30377
	30-39	168	1192	6780	8140
	40-49	103	682	2382	3167
	50-64	174	1032	2412	3617
	65-w	87	514	1825	2425
Totalt	0-15	231	1524	5599	7354
	16-19	88	517	3727	4332
	20-29	509	3217	31958	35684
	30-39	240	1577	7785	9601
	40-49	155	995	2952	4102
	50-64	243	1435	3083	4760
	65-w	121	681	2351	3153

I texten ovan har befolkningsförändringar och flyttningar beskrivits. En trend som påverkar befolkningsförändringarna är dels ett ökat antal livsstilsinvandrare som söker sig till olika områden i de svenska landsbygderna samt fenomenet ”second homes”. I följande avsnitt visar vi därför på de möjligheter som en ökad mobilitet kan innebära för den framtida utvecklingen i Sveriges landsbygder.

3.3 Ökad mobilitet – möjligheter och hinder

Människors rörlighet har ökat i takt med höjda inkomster, förbättrade kommunikationer och en förändrad arbetsmarknad. Ökad arbetspendling med längre pendlingsavstånd är ett mått på en ökad rörlighet.

En annan typ av (ökad) mobilitet som uppmärksammas inom den kulturgeografiska litteraturen är att det idag är mindre tydligt var människor bor. Det är relativt vanligt att människor har två eller flera bostäder. Hemma kan med andra ord vara olika ställen och det är inte självklart var individen befinner sig mest eller oftast – även om det av formella skäl är nödvändigt att ha en fast bostadsadress.

Ett ytterligare tecken på ökad mobilitet syns genom den ökade inflyttningen av nordeuropéer till Sveriges gles- och landsbygder, även om det i absoluta tal är förhållandevis få. En tillbakablick till år 2000 visar att ökningstakten tagit fart från åren 2002–2003. Det finns

alltså en grupp individer som väljer att byta en urban livsmiljö mot en annan livsstil genom att bosätta sig i tämligen utpräglade perifera områden.

Nedan ges en översiktlig bild av olika uttryck för ökad mobilitet och dess betydelse för utvecklingen i Sveriges gles- och landsbygder. Läs mer i Bilaga 15 Ökad mobilitet – möjligheter och utmaningar för Sveriges landsbygder. En fördjupad studie om boendet kommer att presenteras under våren 2010.

3.3.1 Långväga flyttningar och flyttmotiv

För samtliga gles- och landsbygdsområden är det en avgörande faktor att inte befolkningsunderlaget fortsätter att sjunka. En fortsatt nedgång får bland annat till följd en ytterligare försämring av både kommersiell och offentlig service, vilket försvårar möjligheterna för ett fungerande näringsliv. När det gäller den kommunala servicen finns ett antal kommuner som nu balanserar på en befolkningsnivå runt 3 000 invånare. Kommunala företrädare hävdar att gränsen för minsta befolkningsunderlag går just vid denna nivå för att bedriva en ”hyggligt” rationell verksamhet.

När den demografiska bilden ser bekymmersam ut för många glesbygdskommuner blir ansträngningar för ökad inflyttning allt viktigare. Den officiella statistiken ger en god bild av omfattningen av flyttningarna samt hur flyttströmmarna går. Thomas Niedomysl, fil dr i kulturgeografi och verksam vid Institutet för framtidsstudier i Stockholm har i sin forskning belyst vilka faktorer som ligger bakom individers flyttbeslut¹⁵.

Hur flyttmotiv varierar över flyttavstånd

De flesta flyttningar äger rum över relativt korta avstånd, inom stadsdelar eller församlingar, och relativt få personer flyttar över längre sträckor mellan exempelvis olika regioner. Vad som emellertid är mindre känt är huruvida orsakerna bakom flyttningarna också varierar över avstånd.

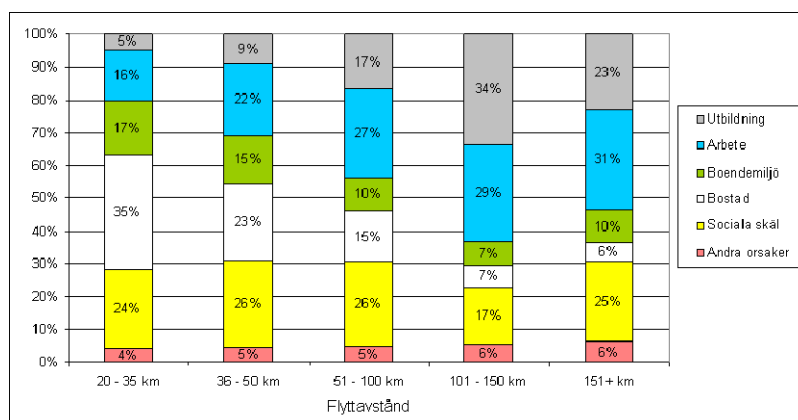
För att få svar på denna och andra flyttrelaterade frågor genomfördes under 2007 den mest omfattande svenska flyttmotivundersökningen hittills.¹⁶ En enkät skickades till 10 000 flyttande som flyttat längre än 20 km under 2006. I en av de många frågorna fick de flyttande själva beskriva vad som de upplevde som den viktigaste orsaken till att de flyttade. Cirka 5 000 svar analyserades och flyttmotiven sammanställdes till sex kategorier av flyttmotiv: ”arbete”, ”utbildning”, ”sociala skäl”, ”bostad”, ”boendemiljö” och ”andra saker”¹⁷.

¹⁵ Thomas Niedomysls forskningsområden ligger i första hand inom befolkningsfrågor och regionala utvecklingsfrågor med ett särskilt fokus på flyttningar inom Sverige.

¹⁶ Resultaten som redovisas här bygger på Niedomysl, T. (under publicering) ”How migration motives change over migration distance: evidence on variation across socioeconomic and demographic groups”. Kommande i *Regional Studies*.

¹⁷ För en utförligare beskrivning av metoden och enkätdata se Niedomysl, T. & Malmberg, B. (2009) ”Do open-ended survey questions on migration motives create coder variability problems?”, *Population, Space and Place* 15 (1), 79-87.

Diagram 9 Flyttmotiv bland svenska flyttare år 2006 fördelat efter avstånd

Källa: Niedomysl, T

Det kan konstateras att flyttmotiv varierar betydligt över avstånd. De kortväga flyttningarna domineras av boende och boendemiljö, medan de långväga flyttningarna domineras av utbildning och arbete.

Det finns stora skillnader beroende på vilken grupp av flyttande som är i fokus. Särskilt framträdande är skillnaderna över längre flyttavstånd: ser man exempelvis till flyttande i olika åldrar är det tydligt att de yngsta (18–25 år) drivs av utbildning, då närmare hälften uppgett detta som den viktigaste flyttorsaken, men det förändras ju äldre de blir. I åldern 26–37 år är det istället arbete som nästan hälften uppgett som den viktigaste orsaken och de utbildningsrelaterade flyttningarna är förhållandevis sällsynta. Väljer man istället att undersöka flyttandes sysselsättning (för långväga flyttningar) finner man tydliga skillnader mellan exempelvis personer som innan flytt var arbetslösa jämfört med personer som var anställda. Nästan hälften (47 procent) av de arbetslösa flyttade pga. arbete, vilket skall jämföras med motsvarande 33 procent för dem som var anställda före flytten.

3.3.2 "Second homes" – en ny företeelse?

Det kan finnas många motiv till att människor väljer att ha flera bostäder; för att hitta en kontrast till vardagen, en dragning till en informell och avslappnad livsstil, närhet till naturen och närhet till områden dit familjen har band. I vissa fall kan bostaden vara en investering¹⁸.

Den norske geografen Björn Kaltenborn skriver att arbets- och boformer är i stark utveckling globalt¹⁹. Folk är i minskande grad beroende av att vara på en bestämd plats för att utföra ett bestämt arbete. Många befolknings- och yrkesgrupper utformar ständigt mer flexibla arbetsformer och mobiliteten ökar generellt i samhället. Detta utmanar bilden av mer traditionella förhållanden där individer bor och arbetar på fasta ställen.

3.3.3 Antal fritidshus och småhus

I Sverige finns cirka 570 000 fritidshus. Cirka 310 000 av dessa finns i andra kommuner än där deras ägare är folkbokförda. Kommuner med hög andel fritidshus har stor påverkan av

¹⁸ Artikel av Dieter Muller. *Sustainability*, journal from the Swedish research council FORMAS, July 2009

¹⁹ <http://www.utmark.org/utgivelser/pub/2002-3/art/kaltenborn-utmark-3-2002.htm>

människor som tidvis befinner sig i sitt "second home". Det är fallet för exempelvis vissa områden utmed fjällkedjan samt delar av den svenska kusten och skärgården.

I tabellen nedan visas de tio kommuner som har störst andel fritidshus i relation till det totala beståndet småhus²⁰. Den kvoten – Second Home Index, SHI, används sedan löpande i den följande texten.

Tabell 18 Antal småhus och fritidshus per kommun 2008 samt andelen fritidshus i relation till samtliga småhus. Tio kommuner med högst andel fritidshus (Second Home Index -SHI)

Kommun	Antal fritidshus	Samtliga småhus, inklusive fritidshus	Andel fritidshus (SHI)	Total befolkning 2008
Härjedalen	8 056	11 855	68,0%	10 645
Malung	7 380	11 064	66,7%	10 385
Älvdalen	4 726	7 408	63,8%	7 287
Borgholm	7 320	11 595	63,1%	10 855
Storuman	3 478	5 587	62,3%	6 304
Åre	5 093	8 191	62,2%	10 259
Norrtälje	25 279	40 763	62,0%	55 528
Berg	3 957	6 757	58,6%	7 533
Värmdö	13 968	24 560	56,9%	37 376
Tanum	5 870	10 335	56,8%	12 271

Källa: SCB, fastighetsregistret 2008, Tillväxtanalys bearbetning

Andelen fritidshus är i vissa kommuner betydande, notera exempelvis Härjedalens kommun som har drygt 8 000 fritidshus i kommunen. Detta innebär ett betydande tillskott i antal personer som i vart fall tidvis vistas och bor i kommunen, särskilt i relation till att den fasta befolkningen uppgår till drygt 10 600 invånare. En svårighet med att skatta tillskottet av personer som i realiteten vistas i kommunerna är vilken nyttjandegrad fritidshusen har, samt hur många personer som vistas där.

²⁰ Med fritidshus avses i detta fall småhus beläget på lantbruk som ej är aktivt och småhus/fritidshus som saknar folkbokförd befolkning. I samtliga småhus ingår småhus som är beläget på lantbruk, helårsbostad med folkbokförd befolkning eller småhus/fritidshus med folkbokförd befolkning. Flerbostadshus är i detta fall ej är medräknade

Tabell 19 Antal småhus och fritidshus per kommun 2008 samt andelen fritidshus i relation till samtliga småhus. Tio kommuner med lägst andel fritidshus (Second Home Index -SHI)

Kommunnamn	Antal fritidshus	Samtliga hus	Andel fritidshus (SHI)	Totalt befolkning 2008
Järfälla	188	9 606	2%	64 355
Stockholm	1 022	41 168	2%	810 120
Partille	163	6 419	3%	33 802
Upplands Väsby	149	5 586	3%	38 248
Staffanstorps	180	5 761	3%	21 667
Täby	458	13 573	3%	62 266
Danderyd	249	6 872	4%	30 851
Sundbyberg	33	904	4%	36 079
Solna	19	504	4%	65 289
Malmö	894	23 413	4%	286 535

Källa: SCB, fastighetsregistret 2008, Tillväxtanalys bearbetning

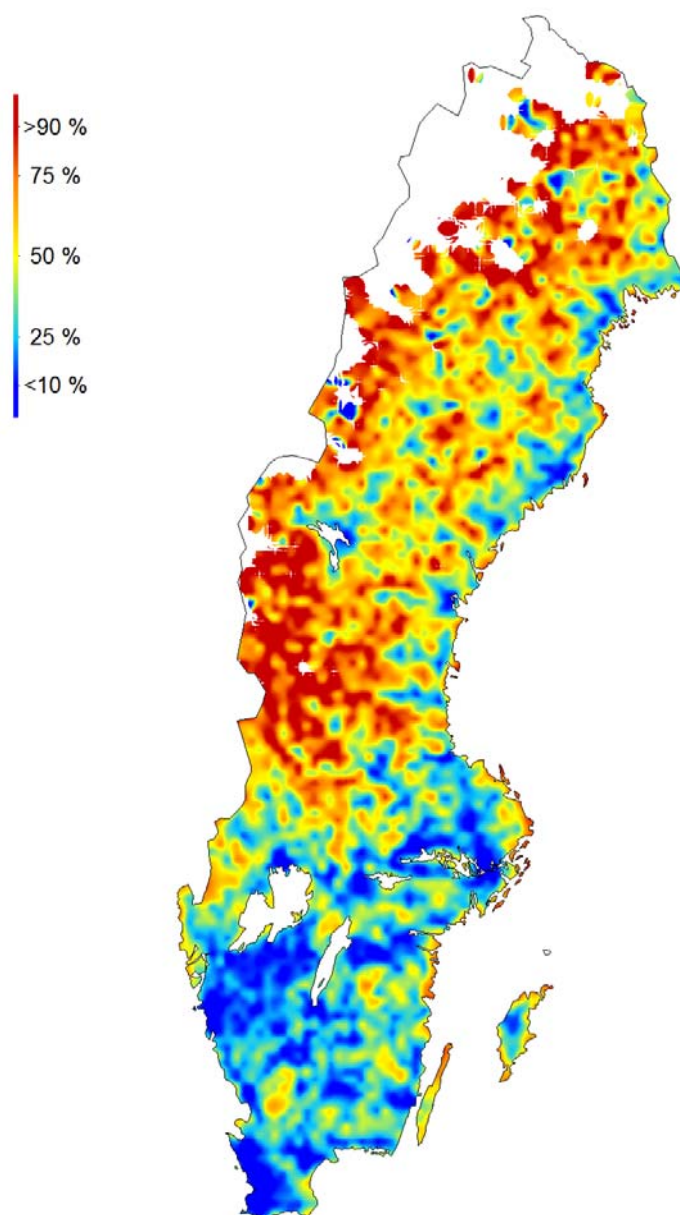
För att få en bild av var fritidshusen finns kan vi titta på hur de är fördelade efter områdestyp. För Sverige i sin helhet finns ett mönster av att SHI är störst i skärgårdsområdena, därefter i glesbygder. Lägst SHI finns, som förväntat, i tätortsområdena. Sannolikt har det sin förklaring i att det dels är en större befolkningspopulation i dessa områden, dels är efterfrågan på permanentbostäder så stor att det är vanligt att fritidshus omvandlas till permanentbostäder, i vart fall i vissa områden.

Tabell 20 Antal fritidshus och småhus fördelade på områdestyp för år 2008.

Områdestyp	Antal fritidshus	Totalt antal småhus, inklusive fritidshus	Andel fritidshus (SHI)
Tätort	80 988	1 154 752	7%
Tätortsnära landsbygd	386 637	1 099 750	35%
Glesbygd	71 468	124 178	58%
Skärgård	33 492	45 767	73%
Riket	572 585	2 424 447	24%

Områden med höga respektive låga SHI kan också visas genom följande karta.

Karta 7 Andel fritidshus i förhållande till det totala antalet småhus (SHI) år 2008

Källa: SCB, Tillväxtanalys bearbetning

Kartan ovan uppvisar några mönster som kort kan kommenteras. Områden med höga SHI uppvisar en motsatt bild mot områden med hög befolkningskoncentration och befolknings-tillväxt. D.v.s Skåne, delar av Västra Götaland upp mot Stockholmsområdet samt delar av kusten har låga andelar fritidshus. En sannolik förklaring är att det i dessa områden råder stark efterfrågan på bostäder vilket gör att en stor andel av bostadsbeståndet används som permanenthus.

Kartan indikerar också att det finns områden med höga andelar av fritidshus där det kanske inte förväntas, till exempel i delar av Norrlands inland, alltså varken i kustbandet eller i fjällkedjan. Inom dessa områden finns många "genuina" fritidshus. Många av dessa har sannolikt byggts av personer som på ett eller annat sätt har band till dessa områden, till exempel släktingar eller personer vistats mycket i området under delar av livet. En faktor som sannolikt också påverkar är att dessa områden drabbats hårt av avfolkning allt sedan 1960-talet, och som ett resultat av det kan tomma permanentbostäder användas som fritidshus.

Områdets attraktivitet

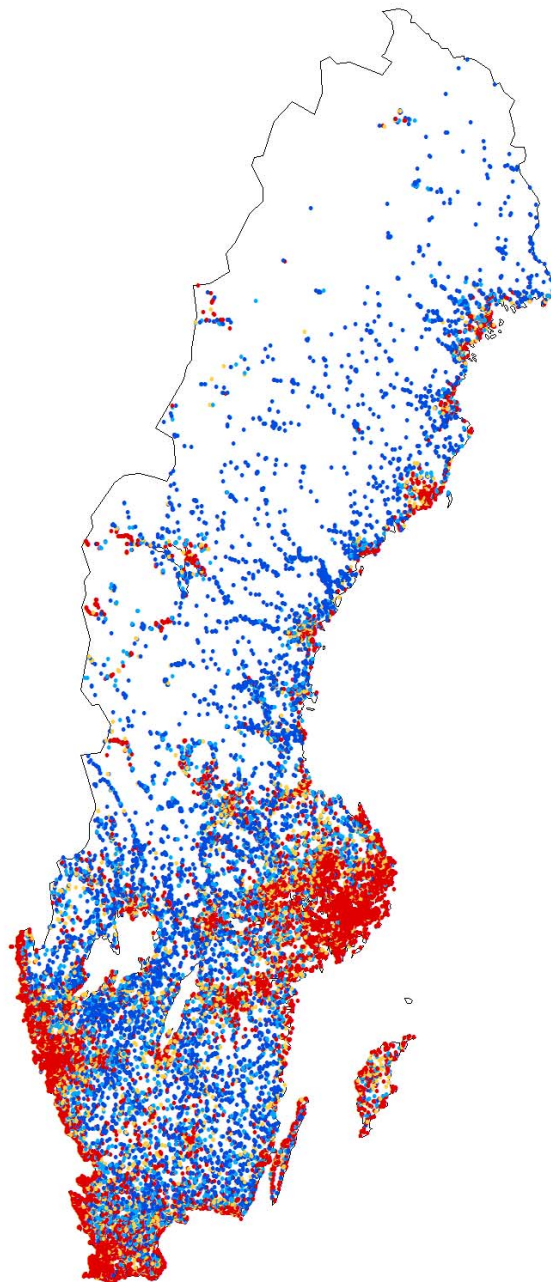
Ett sätt att visa prisläget på fastigheter är Tobins q , vilket bygger på kvoten mellan marknadsvärde och produktionspris. Nedanstående karta visar att det i en teoretisk modell är lönsamt att bygga hus i områdena runt storstäderna, delar av kusten, delar av Öland och Gotland samt på vissa andra orter där efterfrågan på bostäder är stor. Man bör notera att Tobins q värdet varierar i hög grad utifrån mycket lokala förhållanden, det kan därför vara stora skillnader i fastighetspriser inom en kommun. Detta förhållande stärker en modell Thomas Nedomysl presenterar över vad som gör platser attraktiva. Modellen består av en pyramid med tre nivåer: behov, krav och preferenser. Behov, som utgör pyramidens bas, avser grundläggande faktorer som måste uppfyllas för att en plats över huvud taget kan komma ifråga vid ett flyttbeslut. Det handlar om faktorer såsom att ha en trygg och säker bostad. Nästa nivå, krav, avser faktorer som inte anses vara förhandlingsbara, utan bör uppfyllas för att en plats skall kunna komma ifråga. Preferenser, slutligen, avser faktorer som kan betraktas som "det där lilla extra". Både krav och preferenser skall ses som delar i en rangordning där krav är viktigare än preferenser.

Som exempel kan nämnas en familj som vill flytta från en lägenhet till ett villaboende. Om ekonomin tillåter, har den som vill flytta till en villa många villor att välja bland inom en region, men om man vill ha en villa med en tomt som är större än 700m^2 så minskar antalet valbara villor snabbt (samtidigt som attraktiviteten ökar). Har man dessutom kraven/preferenserna att få en villa i ett barnvänligt område nära kommunikationer och goda rekreationsmöjligheter, så minskar antalet tillgängliga villor dramatiskt. Att finna den plats som är allra mest attraktiv handlar alltså om att göra prioriteringar.

Om man utgår från att olika grupper i samhället har olika behov, krav och preferenser kan modellen användas för att underlätta analysen av attraktivitet, genom att helt enkelt resonera sig fram till vad olika grupper kan tänkas vilja ha i sitt boende. Då bör man också ha i åtanke att olika grupper har olika resurser (vanligtvis ekonomiska) att förverkliga det man värdesätter och begränsningar (såsom att kunna ta sig till arbetet) som kan göra att vissa platser aldrig kommer ifråga. Attraktivitet brukar alltför ofta endast förknippas med preferenser och "mjuka" värden, men det utgör endast en del.

Karta 8 Tobins Q 2007

- TobinsQ medel 2007**
- 1 och över
 - 0,8 till 1
 - 0,6 till 0,8
 - upp till 0,6

Källa: Uppsala Institute for housing and urban research, Lena Magnusson

3.3.4 Användningen av fastigheter

Landsbygdskommittén²¹, med flera, har efterlyst åtgärder för att hejda utvecklingen mot omvandling av helårsboende till delårsboende. Även Glesbygdsverket har tidigare belyst olika alternativ för att balansera en utveckling där områden omvandlas till rena fritidsområden. (Se exempelvis planering för åretruntboende i kust och skärgård, Glesbygdsverket och Arkitekturåret 2001).

I debatten märks däremot mer sällan att även andra landsbygdsområden, vid sidan av starkt expanderande delar av fjällkedjan, också påverkas av fenomenet ”second homes”. I många områden i exempelvis Norrlands inland omvandlas fastigheter avsedda för permanentboende till fritidsboende. Det kan i dessa fall vara en effekt av låga fastighetspriser, vilket gör att incitamenten för att sälja är svaga, även om husen står tomma stora delar av året. Detta är ett mer utforskat område. Problemet i dessa områden kan vara det omvända jämfört med delar av kusten och skärgården, nämligen att priset på fastigheter är för lågt för att det ska vara intressant för ägarna att avyttra fastigheterna.

De olika alternativa användningarna av en fastighet innebär stor skillnad för lokalsamhället. Om fastigheten står tom, och ingen är intresserad av att köpa och flytta in som helårsboende, framstår alternativet med ”second home” som ett otvetydigt tillskott för lokalsamhället. Om fastigheten å andra sidan bara nyttjas delar av året, och det finns intresserade köpare som vill använda den som helårsbostad, framstår ”second home”- ägandet inte som det mest gynnsamma utifrån lokalsamhällets perspektiv. Hur en fastighet nyttjas har med andra ord stor betydelse för det lokala samhället, inte minst för glesbygdsområden.

Fritidshus med utländska ägare

Sex procent av fritidshusen ägs av utländska ägare. Det innebär att knappt 32 000 fritidshus har utländska ägare (per den 1 januari 2008). Detta är en ökning med fem procent jämfört med år 2007. Kronoberg, Värmland, Jönköping och Blekinge län har det högsta antalet utländska fritidshusägare. I Kronobergs län ägdes hela 38,7 procent av fritidshusen av utländska ägare. De län som har lägst andel utlandsägare är Stockholm och Uppsala län, där endast 0,3 procent av fritidshusen har utländska ägare. Även Västmanland (0,4 procent) och Gotland (0,7 procent) har låga andelar utlandsägda fritidshus.

De utländska ägarna kommer främst från Danmark (34 procent), Tyskland (31 procent), Norge (23 procent) och Nederländerna med (4 procent). Dessa nationaliteter står med andra ord gemensamt för 92 procent av det utländska ägandet av fritidshus i Sverige. Ägarna från Danmark föredrar främst Kronoberg och Skåne medan ägarna från Norge främst återfinns i gränslänen Västra Götaland och Värmland. Tyskarna äger i första hand sina fritidshus i Kalmar och Västra Götaland men även i Kronoberg och Värmland²².

3.3.5 Livsstilsinvandring

Ett fenomen som uppmärksammats under senare år är den ökande andelen ”livsstilsinvandrare” som söker sig till gles- och landsbygder i Sverige. (Se exempelvis Glesbygdsverkets årsbok 2008). Den totala invandringen till Sverige har ökat under senare år. Under 2008 invandrade drygt 100 000 personer till Sverige, vilket var den högsta siffra som någonsin uppmätts²³.

²¹ Se *landsbygden, myter sanningar och framtidsstrategier*, SOU 2006:101

²² http://www.scb.se/Pages/PressArchive___259759.aspx?PressReleaseID=272461

²³ http://www.scb.se/Pages/Product___25785.aspx

Den geografiska spridningen av invandrarna mellan åren 2000 och 2008 visar, föga förvånande, att de flesta söker sig till städer, eller områden i närheten av städer. En uppdelning av Sveriges kommuner efter kommuntyp ger en bild av var invandrarna bosatt sig. Kommunerna är här uppdelade efter Glesbygdsverkets indelning av kommuntyperna, glesbygdkommuner (22 stycken), tätortskommuner (112 stycken) och tätortsnära landsbygdkommuner (156 stycken).

Tabell 21 Antal invandrade och folkbokförda per respektive kommuntyp för åren 2000 – 2008. Absoluta tal

Kommuntyp	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Glesbygd	489	487	571	511	626	698	864	1 002	1 121
Tätortsnära landsbygd	12 659	12 659	12 659	14 101	13 664	13 923	19 978	20 988	21 434
Tätort	45 041	46 210	48 015	47 566	46 210	48 867	73 187	75 684	76 578
Summa	58 189	59 356	61 245	62 178	60 500	63 488	94 029	97 674	99 133

Ovanstående tabell kan också visas i relation till befolkningsunderlaget för respektive kommuntyp.

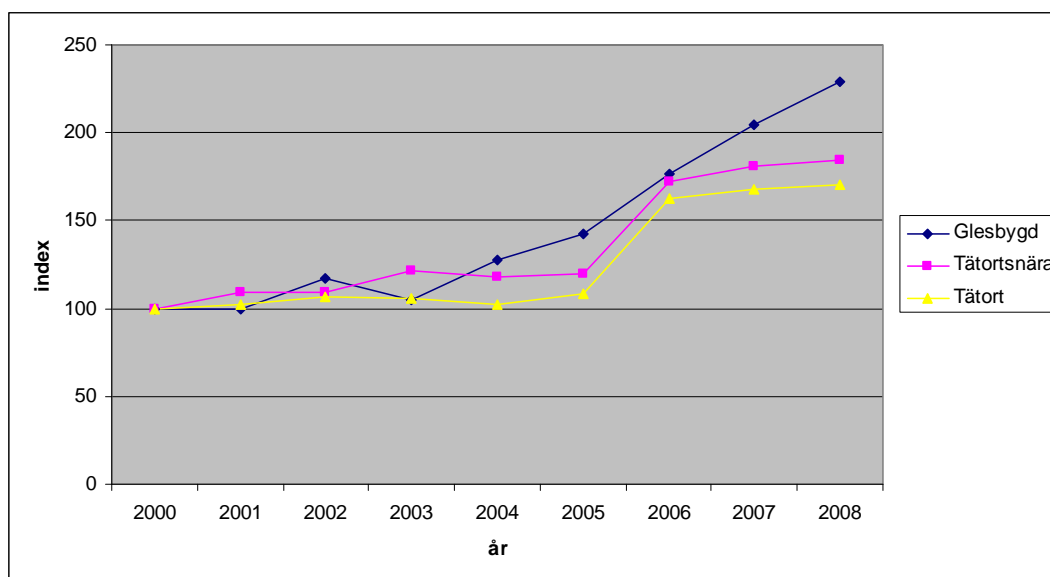
Tabell 22 Andel invandrade och folkbokförda per respektive kommuntyp för åren 2000 – 2008. Andel invandrade per 1 000 invånare

Kommuntyp	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Glesbygd	3	3	4	3	4	5	6	7	8
Tätortsnära landsbygd	4	4	4	5	5	5	7	7	7
Tätort	8	8	8	8	8	8	12	12	12

Observera att ovanstående tabeller visar personer som invandrat och är folkbokförda i kommunen.

Som framgår av tabellen ovan har en ökning av antalet invandrare skett i alla tre typer av kommuner. Om vi tittar närmare på förändringar i invandringen till olika typer av kommuner kan vi notera en relativt starkare ökning av antalet invandrare till glesbygdkommunerna.

Diagram 10 Förändring av antalet invandrade och folkbokförda på respektive kommuntyp under åren 2000 – 2008. Index år 2000 = 0

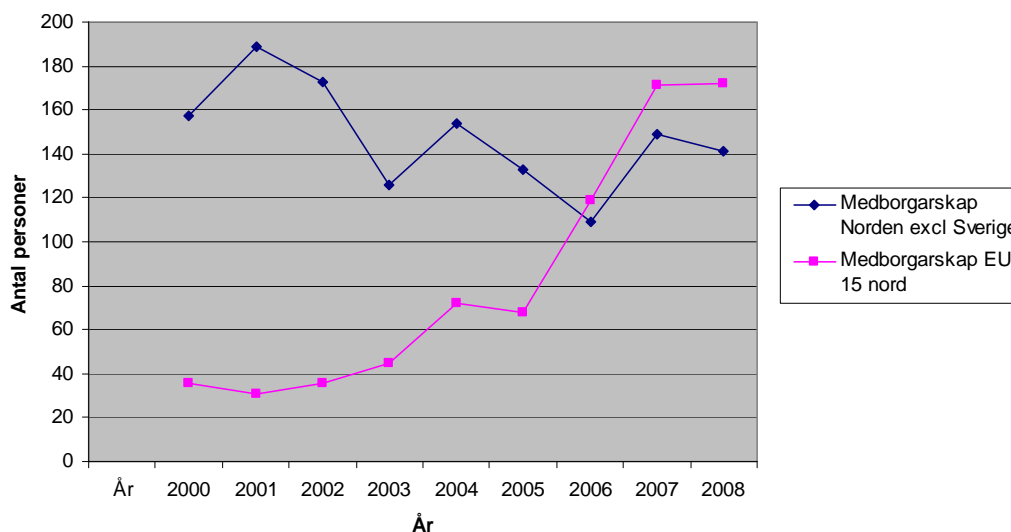
I diagrammet ovan ingår invandrare från samtliga nationaliteter. En stor del av invandringen förklaras därför av flyktinginvandring.

I många gles- och landsbygder finns sedan några år tillbaka tydliga inslag av bosatta med andra nationaliteter, människor som aktivt sökt sig till dessa områden. Om vi tittar närmare på invandrare med medborgarskap från EU-15 nord och Norden, exklusive Sverige, ser vi att antalet invandrare med nordiskt medborgarskap är tämligen stabilt till antalet. Däremot syns en tydlig ökning av människor med medborgarskap från norra Europa (EU-15), även om ökningen skett från låga nivåer.

Tabell 23 Antal invandrare med nordiskt (exklusive Svenskt) eller EU-15 medborgarskap till glesbygds-kommuner år 2000 – 2008

	Medborgarskap	
	Norden exklusive Sverige	EU-15 nord
2000	157	36
2001	189	31
2002	173	36
2003	126	45
2004	154	72
2005	133	68
2006	109	119
2007	149	171
2008	141	172

Diagram 11 Antal invandrare med nordiskt (exklusive Svenskt) eller EU-15 medborgarskap till glesbygdskommuner år 2000 – 2008

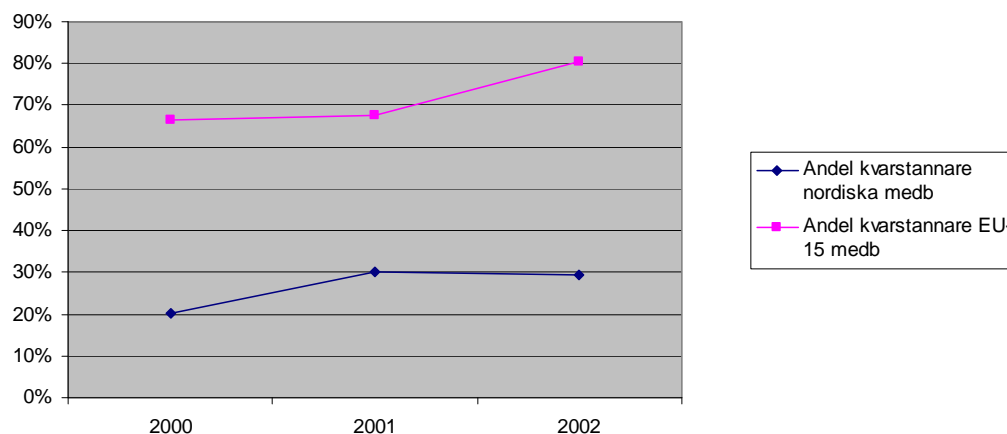
Källa: SCB, Tillväxtanalys bearbetning

Diagrammet ovan visar att inflyttade med nordeuropeiskt medborgarskap numera är en större grupp än inflyttade med nordiskt medborgarskap (exklusive återflyttade med svenskt medborgarskap) för glesbygdskommuner.

Med tanke på den kraftiga ökningen av antalet invandrade nordeuropéer till perifera områden indikerar att valet av den nya bostadsorten inte i första hand görs utifrån karriärmöjligheter inom arbetslivet, utan sannolikt handlar det om att söka en annan livsstil och andra livsmiljöer. Gles- och landsbygder erbjuder miljöer som efterfrågas av en grupp individer från andra länder, eller med andra ord, dessa områden har inte bara nackdelar i form av långa avstånd, kärvt klimat och liten befolkning, utan detta kan också ses som möjligheter.

En sak är att invandringen ökat, även om det är utifrån låga absoluta tal, men frågan är om de nya medborgarna stannar? För att mäta om detta har en uppföljning gjorts av invandrade med medborgarskap från Norden, exklusive Sverige, samt nordeuropéer som bosatt sig i en glesbygdskommun under åren 2000–2002. Nedanstående diagram visar andelen som ännu bor kvar i samma kommuntyp år 2008.

Diagram 12 Andel kvarboende 2008 inom kommuntypen glesbygdskommuner med inflyttningsår 2000–2002

Källa: SCB, Tillväxtanalys bearbetning

Av de invandrade med medborgarskap från något av EU-15 länderna bor mellan 65–81 procent fortfarande kvar inom samma kommunkategori. Detta tyder på att de inflyttade varit väl motiverade till sitt val av ny boendeort och att flytten varit väl förberedd, eller i vart fall i stort motsvarat förväntningarna. Man bör dock vara försiktig med att dra allt för långtgående slutsatser av detta beroende på de låga absoluta tal som jämförelsen grundar sig på.

En jämförelse med invandrade med medborgarskap från EU-15 som bosatt sig i kommungruppen tätortskommuner visar att dessa är mindre stabila när det gäller att bo kvar inom samma kommuntyp. Mellan 43–50 procent av dessa bor fortfarande kvar inom samma kommunkategori.

Materialet indikerar att en stor del av de inflyttade nordeuropéerna stannar kvar inom kommunkategorin glesbygdskommun, och att denna andel är högre än för de som bosatt sig i någon tätortskommun.

3.4 Befolkningsutveckling på öar

Befolkningsutveckling i skärgårdarna har redovisats i Skärgårdsfakta 2006²⁴. Där framgår bland annat att 52 kommuner och 13 län har havsskärgård, att det totalt fanns 574 öar utan fast landförbindelse med folkbokförd befolkning och att 56 av dessa fanns i de sex största insjöarna.

SCB har tagit fram en speciell befolkningsstatistik som visar folkbokförd befolkning på öar utan fast landförbindelse (i stort sett, SCB fastslår inte exakt vad som är en ö, då viss osäkerhet finns). Mer information finns på www.scb.se/mi0812 och www.gis.scb.se.

Skärgårdarnas Riksförbund har statistik på sin hemsida www.skargardarnasriksforbund.se.

²⁴ Fakta om Sveriges kust och skärgårdar, Glesbygdsverket 2006

3.5 Befolkningsutveckling i Finlands och Norges landsbygder

Finland

Finland delar in landsbygdskommunerna i tre kategorier; stadsnära landsbygd, kärnlandsbygd och glesbygd. Från år 2000 har folkmängden minskat i jämn takt både i glesbygden och i kärnlandsbygden. I den stadsnära landsbygden har befolkningstillväxten accelererat och var i slutet av 1990-talet högre än för städerna (OECD 2006:37).

Befolkningsstrukturen är skev beroende på kön och andelen kvinnor är lägre än andelen män i glesbygd och i kärnlandsbygd. Besvärligast är situationen i östra Lappland och i Åbolands skärgård, där det på sina ställen går 6,5 kvinnor på 10 män i åldersgruppen 15–64 år. Mer om Finlands befolkningsutveckling kan läsas i Statsrådets landsbygdspolitiska redogörelse till riksdagen 2009 ”Landsbygden och ett välmående Finland.

Norge

Norge delar in landet i fyra regiontyper; ”storbyregionar, små och mellomstore byregionar, småsenterregionar (med senter mellan 1000–5000 invånare) och område med spreidd busetnad (med senter under 1000 invånare)”

Befolkningsutvecklingen i Norge har varit negativ för småsenterregionar och områden med spreidd busetnad under åren 2002–2009, men har under 2009 varit positiv, delvis pga. ökad invandring och höga födelsetal.

Mer om Norges befolkningsutveckling kan läsas i St. meld. nr 25 (2008–2009) Lokal vekstkraft og framtidstru.

Jämförelse befolkningsutveckling Sverige, Norge och Finland

En grov jämförelse av befolkningsutvecklingen med våra grannländer Finland och Norge uppvisar att länderna har något olika utveckling. De tre ländernas befolkningsutveckling visas här genom befolkningsförändringar mellan år 2000 och 2008.

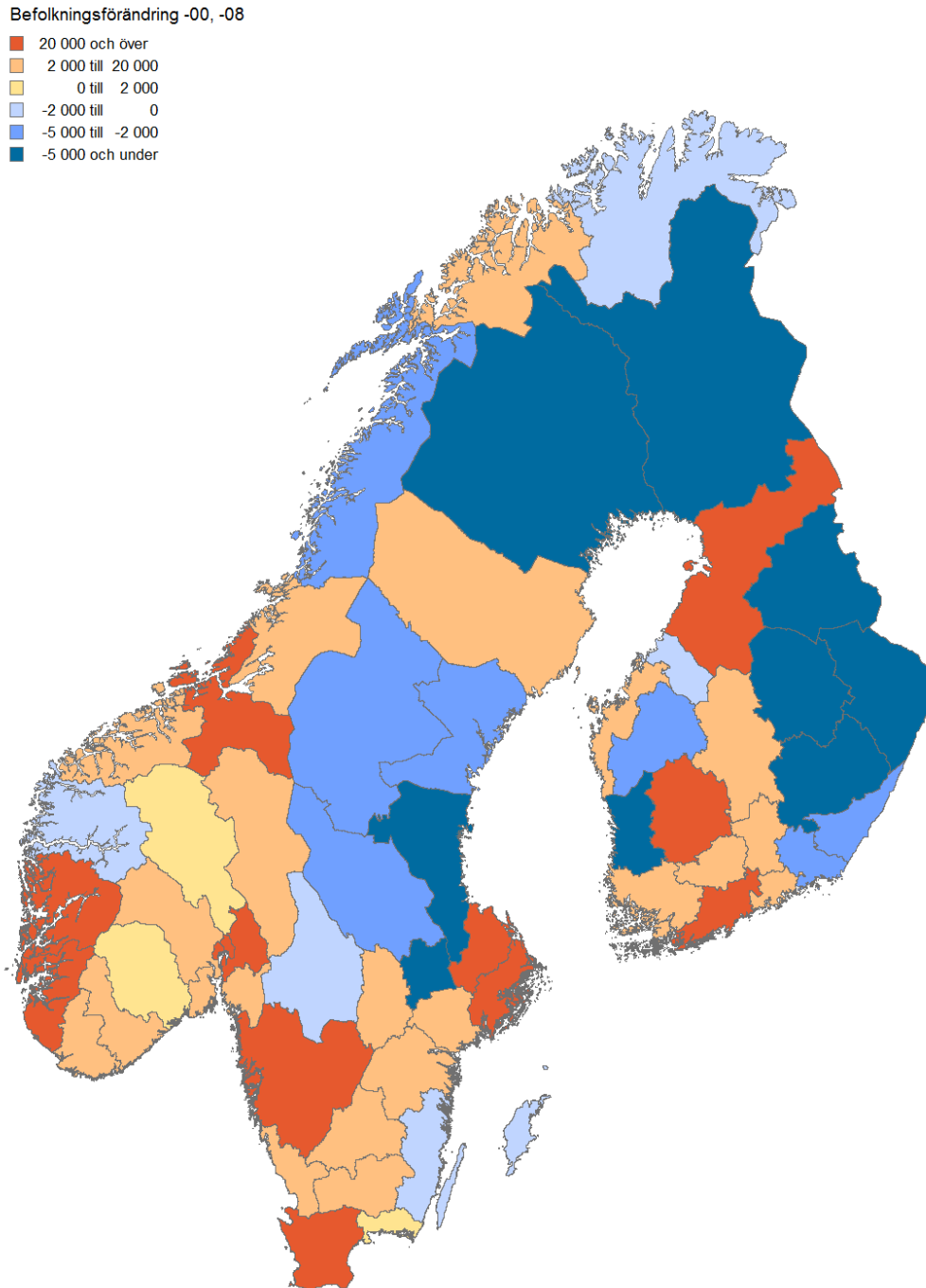
Av nedanstående karta framgår för Finlands del liknande mönster för svenska förhållanden, dvs. att befolkningsminskningen varit stor för de perifera delarna, framförallt landskapen Lappland, stora delar mot den ryska gränsen såsom Kajanaland, norra och södra Savolax och Karelen. Även landskapet Satakunta som ligger i västra Finland (mellan Åbo och Vasa) uppvisar negativa befolkningsförändringar.

Däremot är mönstret något annorlunda för Norge. Endast tre fylken uppvisar negativ befolkningsförändring för de aktuella åren. Dessa är Sogn och Fjordane, Nordland och Finnmark. (10 av 20 finska landskap har negativ befolkningsutveckling).

I Sverige har nio län minskat sin befolkning. I stora drag finns ett mönster där perifera lägen har de största befolkningsminskningarna. Här bör det observeras att redovisning av befolkningsförändringar på läns-, eller kommunnivå inte ger en helt rättvis bild av utveckling. Som exempel kan vi titta på Gävleborgs län, som i sin helhet minskar i befolkning. Utvecklingen inom länet är dock mycket olika. Delarna runt Gävle har positiv befolkningsutveckling medan däremot stora delar av Hälsingland minskar i befolkning. Samma mönster finns också i de andra länen, exempelvis i Västerbottens län, där Umeåregionen är starkt expansiv, medan stora delar av inlandet har stora befolkningsminskningar. Av kartan kan vi dock notera att områdena runt de större städerna har en klart bättre befolkningsutveckling, jämfört med mer perifera områden.

Det är dock viktigt att bilden av befolkningsutveckling kan visas oberoende av administrativa gränser så att bilden nyanseras och inomkommunala och inomregionala skillnader i befolkningsutveckling framgår. Här fyller Tillväxtanalys sätt att beskriva tillgänglighet på kilometerruta en viktig funktion.

Karta 9 Befolkningsförändring i Sverige, Norge och Finland 2000 – 2008

4 Tillgänglighet till kommersiell och offentlig service

4.1 Inledning

Följande avsnitt ger en beskrivning av utveckling och tillgänglighet till ett urval av viktiga servicefunktioner.

I regeringens budgetproposition²⁵ slås fast att hela Sveriges utvecklingskraft måste tas tillvara för att målet för den regionala tillväxtpolitiken ska kunna uppnås. Den regionala tillväxtpolitiken bör därför inriktas mot bland annat en god tillgång till kommersiell och offentlig service för medborgare och näringsliv i alla delar av landet. Att en god tillgänglighet till grundläggande service är en viktig förutsättning för möjligheterna till boende och företagande i gles- och landsbygder tydliggörs även i regeringens strategi för att stärka utvecklingskraften i Sveriges gles- och landsbygder²⁶.

En god tillgänglighet till service är viktig både ur ett boendeperspektiv och ur ett tillväxtperspektiv. För att vardagen ska fungera för en enskild människa eller för en familj kan det handla om att finns en affär i närheten av bostaden, att det är nära till skolan eller att det finns en bensinmack där man kan tanka bilen. Om enskilda människors behov av service ofta är direkta kan behoven ur ett företags- och tillväxtperspektiv vara både direkta och indirekta. Direkta behov kan vara sådan service som företagen behöver för att verksamheten ska fungera, t.ex. tillgång till en bank, en revisionsbyrå eller en fungerande postservice. De indirekta behoven handlar om att servicen måste fungera för de människor som bor i närområdet eller inom den arbetsmarknadsregion där företaget verkar. Det är grunden för att företagen skall kunna rekrytera och behålla sina anställda. Behoven varierar naturligtvis såväl mellan olika människor som mellan olika företag.

Enligt regeringens budgetproposition bör effekterna av politiken avläsas i förändringar av servicetillgängligheten. Till detta tema används indikatorerna *restid till livsmedelsbutik*, *restid till serviceställe för post* och *avstånd till grundskola*.

Tillväxtanalys har i denna rapport valt att redovisa statistik kring några centrala service-slag. Dessa är drivmedel, dagligvaror, apotek och apoteksombud, postservice och grundskolor. Tillväxtanalys har ambitionen att efter hand utveckla både sättet att redovisa utveckling och tillgänglighet och antalet serviceslag utifrån vad som anses intressant och politiskt relevant. Vad som är möjligt att redovisa begränsas i första hand av tillgänglig data men Glesbygdsverket har tidigare gjort redovisningar av t.ex. vårdcentraler och sjukhus, räddningstjänststationer, banker och gymnasieskolor.

4.2 Begreppet tillgänglighet

En god tillgänglighet till service är sålunda en viktig förutsättning för regional tillväxt och utveckling. Tillgänglighet är dock ett begrepp som används i många olika sammanhang och med många olika innebörder och betydelser. En väl fungerande infrastruktur och goda kommunikationsmöjligheter är t.ex. grundläggande förutsättningar för rörlighet och möjligheter till arbetspendling.

²⁵ Proposition 2009/2010:1 utgiftsområde 19.

²⁶ Regeringens skrivelse 2008/09:167. En strategi för att stärka utvecklingskraften i Sveriges landsbygder.

Tillgång till servicetjänster eller samhällsfunktioner är en annan sorts tillgänglighet. För att kunna nyttja olika typer av service krävs emellertid att dessa är tillgängliga i någon form. Huruvida en servicefunktion kan anses tillgänglig varierar utifrån människors och företags olika behov, möjligheter och förmåga att ta del av denna service.

Många tjänster i samhället kräver inte en fysisk tillgänglighet för att kunna nyttjas utan mycket kan idag skötas via Internet eller med andra moderna tekniska hjälpmedel. Andra tjänster eller behov kräver dock en fysisk tillgänglighet, dvs. att en människa måste kunna förflytta sig till en plats där tjänsten erbjuds eller tillhandahålls, t.ex. en arbetsplats, en affär, en skola, en vårdcentral eller ett bankkontor. Fysisk tillgänglighet kan alltså kopplas till avstånd men även till de resurser människor (eller företag) har för att överbrygga avstånd, exempelvis färdmedel av olika slag liksom betalningsförmåga.

Förutom en god fysisk tillgänglighet till service ställs även krav på kvalitet i servicen, både vad avser öppettider, tjänsteinnehåll och hur tjänsterna tillhandahålls. Är det t.ex. möjligt att även med ett funktionshinder att ta del av ett serviceutbud? Sker postleveranserna på sådana tider att de passar företagets behov av leveranser? Är öppettiderna sådana att det går att utföra ärenden efter arbetsdagens slut? Långa kö- eller handläggningstiderna gör kanske att tillgängligheten uppfattas som dålig även om servicen tillhandahålls i närområdet eller är åtkomlig via Internet. Tillgänglighet är därför ett mycket mångfacetterat begrepp beroende på vilka aspekter som läggs in. Det gäller både för enskilda individer och företag.

Det finns även genusaspekter på tillgänglighetsfrågan. Bilen är ofta det mest flexibla och snabba sättet att överbrygga avstånd i vardagen men kvinnor pendlar generellt sett i mindre utsträckning än män.²⁷

När Tillväxtanalys i detta sammanhang beskriver tillgänglighet är det i första hand fysisk tillgänglighet till en arbetsplats eller en viktig servicefunktion som avses. Följande avsnitt ger en beskrivning av utveckling och tillgänglighet till ett urval av viktiga servicefunktioner.

Utvecklingen

Tidigare uppföljningar visar att utvecklingen under en följd av år inneburit en minskad tillgänglighet till service i de flesta gles- och landsbygdsområden. Även i större orter har antalet serviceställen minskat. Utvecklingen har gått mot större enheter och stordriftsfördelar.

Tillväxtanalys har i denna rapport valt att fokusera på redovisning av några viktiga serviceslag. De serviceslag som valts är drivmedel, dagligvaror, apotek och apoteksombud, post-service och grundskolor. En god tillgänglighet till dessa serviceslag är viktiga delar för en fungerande vardag för både boende och näringsliv. Både utvecklingen i termer av antalet serviceställen eller försäljningsställen och den fysiska tillgängligheten till dessa serviceställen i olika delar av landet redovisas.

Tillväxtanalys analyser visar att utvecklingen i huvuddrag fortsätter i samma riktning som under de senaste åren. Antalet serviceställen har i de flesta fall minskat och tillgängligheten till de grundläggande serviceslag som tas upp i denna rapport har därför också försämrats i många delar av landet. Mer detaljerade fakta om utvecklingen för respektive serviceslag återfinns senare i avsnittet.

²⁷ Glesbygdsverket. Sveriges gles- och landsbygder 2007.

4.3 Dagligvaror

4.3.1 Utvecklingen

Antalet dagligvarubutiker i landet har minskat under flera decennier. Glesbygdsverkets tidigare uppföljningar visar att det totala antalet butiker i landet minskat med 21 procent mellan åren 1996 och 2008. Minskningstakten har varit relativt stabil men med vissa variationer.

Tillväxtnanalys studier av utvecklingen under det senaste året visar på en fortsatt negativ trend, även om minskningen varit något lägre än under de senaste två åren. Det senaste året minskade antalet butiker med cirka 2,4 procent eller 133 butiker, att jämföras med 147 butiker året innan. Sedan år 1996 har nedgången varit närmare 23 procent.

Förändringarna av butiksnätet framgår av Tabell 24 nedan. Antalet små eller mindre butiker har minskat kraftigt i antal under hela mätperioden. Av tabellen framgår att dessa butiker, dvs. kategorin ”övriga dagligvarubutiker” minskat med över 66 procent sedan år 1996. Antalet butiker i övriga kategorier har däremot ökat sett över hela mätperioden.

De allra senaste åren har den tidigare ökningen av antalet ”service- och trafikbutiker” vänts till en minskning. Framför allt så är det ”trafikbutikerna” som minskat i antal, det senaste året dessutom en kraftig minskning, från drygt 1 300 butiker till knappt 1 200 butiker, en minskning på ett år med närmare tio procent. Här har de stora förändringarna på drivmedelsområdet satt tydliga spår.

De allra största butikerna med en säljyta på över 2 500 m² har ökat antalsmässigt under hela mätperioden. Sedan år 2006 är ökningen 87 procent och sedan föregående år har det tillkommit 19 butiker, en ökning med över 15 procent. Många av dessa butiker är belägna i tätorternas ytterområden och i externa köpcentrum, ofta handlar det om marknadsplatser med både dagligvaruhandel och sällanköpshandel med många specialbutiker.

Tabell 24 Antal dagligvarubutiker per butiksform 1996–2009

Butiksform	1996	2008	2009	Förändr. 1996–2009	
				Antal	%
Butiker minst 400 m ²	1 994	2 005	2 034	40	2,0
Stormarknad minst 2 500 m ²	76	123	142	66	86,8
Butiker minst 800 m ² ej stormarknad	847	828	809	-38	-4,5
Butiker 400–799 m ²	1 071	1 054	1 083	12	1,1
Övriga dagligvarubutiker	3 051	1 052	1 021	-2 030	-66,5
Service- och trafikbutiker	2 124	2 609	2 478	354	16,7
Servicebutiker	1 084	1 293	1 288	204	18,8
Trafikbutiker	1 040	1 316	1 190	150	14,4
Totalt	7 169	5 666	5 533	-1 636	-22,8

Källa: Delfi Marknadspartner, Tillväxtanalys bearbetning.

Av Tabell 25 nedan framgår förändringarna fördelat på områdestyper och regioner i landet. Det har skett stora förändringarna i hela landet sedan år 1996. De största relativa förändringarna har skett i tätortsnära landsbygder följt av glesbygder. Glesbygdsområden i regionen *skogslänen övrigt* är de områden där förändringarna varit allra störst. I dessa områden har antalet dagligvarubutiker minskat med närmare 47 procent sedan mitten av 1990-talet. Det senaste året var minskningen drygt 2 procent i samtliga områdestyper.

Tabell 25 Antal dagligvarubutiker per områdestyp och region 1996–2009

Områdestyp	Region	1996	2008	2009	Förändring 1996–2009	
					Antal	%
Glesbygd	Skogslänens inland	327	247	240	-87	-26,6
	Skogslänen övrigt	79	44	42	-37	-46,8
	Storstadsregioner	49	40	42	-7	-14,3
	Övriga Sverige	39	26	25	-14	-35,9
	Totalt	494	357	349	-145	-29,4
Tätortsnära landsbygd	Skogslänens inland	147	91	95	-52	-35,4
	Skogslänen övrigt	525	341	326	-199	-37,9
	Storstadsregioner	226	167	160	-66	-29,2
	Övriga Sverige	1 146	751	734	-412	-36,0
	Totalt	2 044	1 350	1 315	-729	-35,7
Tätort	Skogslänens inland	154	131	124	-30	-19,5
	Skogslänen övrigt	829	629	625	-204	-24,6
	Storstadsregioner	1 861	1 657	1 628	-233	-12,5
	Övriga Sverige	1 787	1 542	1 506	-281	-15,7
	Totalt	4 631	3 959	3 883	-748	-16,2
Riket	7 169	5 666	5 547	-1 622	-22,6	

Källa: Delfi Marknadspartner, Tillväxtanalys bearbetning.

Mellan åren 2005 och 2009 förlorade 84 tätorter²⁸ sin sista butik. Under samma period tillkom dagligvarubutiker i 31 tätorter som saknade butik år 2005. Mycket tyder på en fortsatt utglesning av servicenätet i gles- och landsbygdsområden under de närmaste åren, inte minst med tanke på faktorer som befolkningsutveckling och den fortsatta omstruktureringen av marknaden.

Det finns flera orsaker till utvecklingen med ett minskande antal butiker. Omstruktureringen av marknaden är naturligtvis central i sammanhanget. En stor del av förändringarna i gles- och landsbygdsområdena förklaras av minskande befolkning med mindre kundunderlag som följd. En ökad rörlighet och större butiker som lockar med brett utbud av varor och låga priser har också påverkat köptrohet och konkurrensförutsättningar för många små butiker, butiker med redan tidigare små marginaler. Den ökade rörligheten har troligen också inneburit att många väljer att handla på andra orter när andra tjänster utförs eller i samband med arbetsresor. En positiv effekt av omstruktureringen och ett ökat antal stora butiker är större utbud och lägre priser.

Handelns utredningsinstitut²⁹ menar att effekterna av en ökad externhandel med dagligvaror endast påverkar kranskommunernas handel i liten omfattning eftersom de flesta konsumenter väljer att handla dagligvaror i närheten av bostaden. Samtidigt kan effekterna variera både mellan olika kommuner och mellan regioner. Attraktiva kranskommuner med ett starkt utbud av dagligvaror och närservice klarar den ökade konkurrensen bättre än kommuner och områden med en mindre utbyggd service. För butiker i kommuner och områden med en dåligt utbyggd service kan en sedan tidigare svag utveckling innebära en allt svårare konkurrenssituation, de tappas ytterligare kunder och omsättning viket i sin tur leder till ytterligare försämringar. Butiker med relativt sett liten omsättning och små vinstmarginaler kan många gånger inte konkurrera med priser, öppettider och det breda utbud av varor som erbjuds av stormarknaderna. En ökad tillgänglighet i ett avseende kan därför samtidigt innebära sämre tillgänglighet både i omkringliggande landsbygd och i t.ex. förortsområden. Detta stärker betydelsen av att skapa strategiska och attraktiva servicepunkter i landsbygdsområden, med ett brett utbud av service och tjänster, för att kunna klara konkurrensen från andra butiker och handelsområden.

Expansionen av stormarknader innebär ofta även en negativ miljöbelastning eftersom de externa lägena ofta kräver bil för att kunna utnyttjas. Undersökningar visar att en majoritet, över 70 procent, av svenskarna tar bilen när de handlar daglig- eller sällanköpsvaror³⁰. Detaljhandelns utveckling är samtidigt viktig för att skapa tillväxt och utveckling i hela landet. Etableringar av stora köpcentrum ses ofta av kommunerna som ett sätt att öka attraktiviteten för kommunen. Genom ett ökat antal turister och nya kunder från närliggande områden skapas arbetstillfällen och tillväxt. Även konkurrensmotiv i förhållande till andra städer anförs som motiv för externetableringar. Här har den kommunala översiktsplaneringen en central roll, i detta ingår också en dialog med omkringliggande kommuner. En utvecklad kommunal planeringsprocess kan innebära mer långsiktigt hållbara lösningar och en hållbar utveckling även ur ett socialt och miljömässigt perspektiv.

²⁸ Enligt SCB: s tätortsindelning.

²⁹ Handelns utredningsinstitut (2008). *Handelns utredningsinstitut (2008). Hot eller möjlighet? En analys av externhandelns effekter på den etablerade handeln.*

³⁰ Svensk Handel. *Svenskarnas resvanor – så reser vi när vi handlar.*

Tillgänglighet

Utglesningen av butiksnetet har inneburit längre avstånd till närmaste butik i många områden av landet. Den relativa påverkan en nedläggning har för tillgängligheten ökar i takt med utglesningen då avstånden till kvarvarande serviceställen blir allt längre.

I Bilaga 6 Tillgänglighet till dagligvarubutiker 2002 och 2009 per län visas hur tillgängligheten förändrats mellan år 2002 och 2009 i landets olika län. Av tabellen framgår att 7 800 personer har längre än 20 minuters bilfärd till den närmaste butiken, vilket är en ökning med cirka 2 400 personer sedan år 2002. Sedan föregående år är ökningen cirka 200 personer. Antalet personer som har mellan 10 och 20 minuter med bil till den närmaste butiken har ökat med 31 000 sedan år 2002. I tabellen nedan visas tillgängligheten fördelat på FA-regioner. De klart längsta avstånden finns i regioner med ogynnsamma eller mindre gynnsamma förutsättningar.

Tabell 26 Tillgänglighet till dagligvarubutiker 2009, per FA.

FA-regioner	5–10 min	10–20 min	20–30 min	30–40 min	40 min–w
Ogynnsamma förutsättningar	41 400	17 657	3 097	503	249
Mindre gynnsamma förutsättningar	91 910	27 041	2 142	302	104
Gynnsamma förutsättningar	270 417	53 554	1 076	20	0
Mycket gynnsamma förutsättningar	332 592	41 970	310	0	0
Riket	736 319	140 222	6 625	825	353

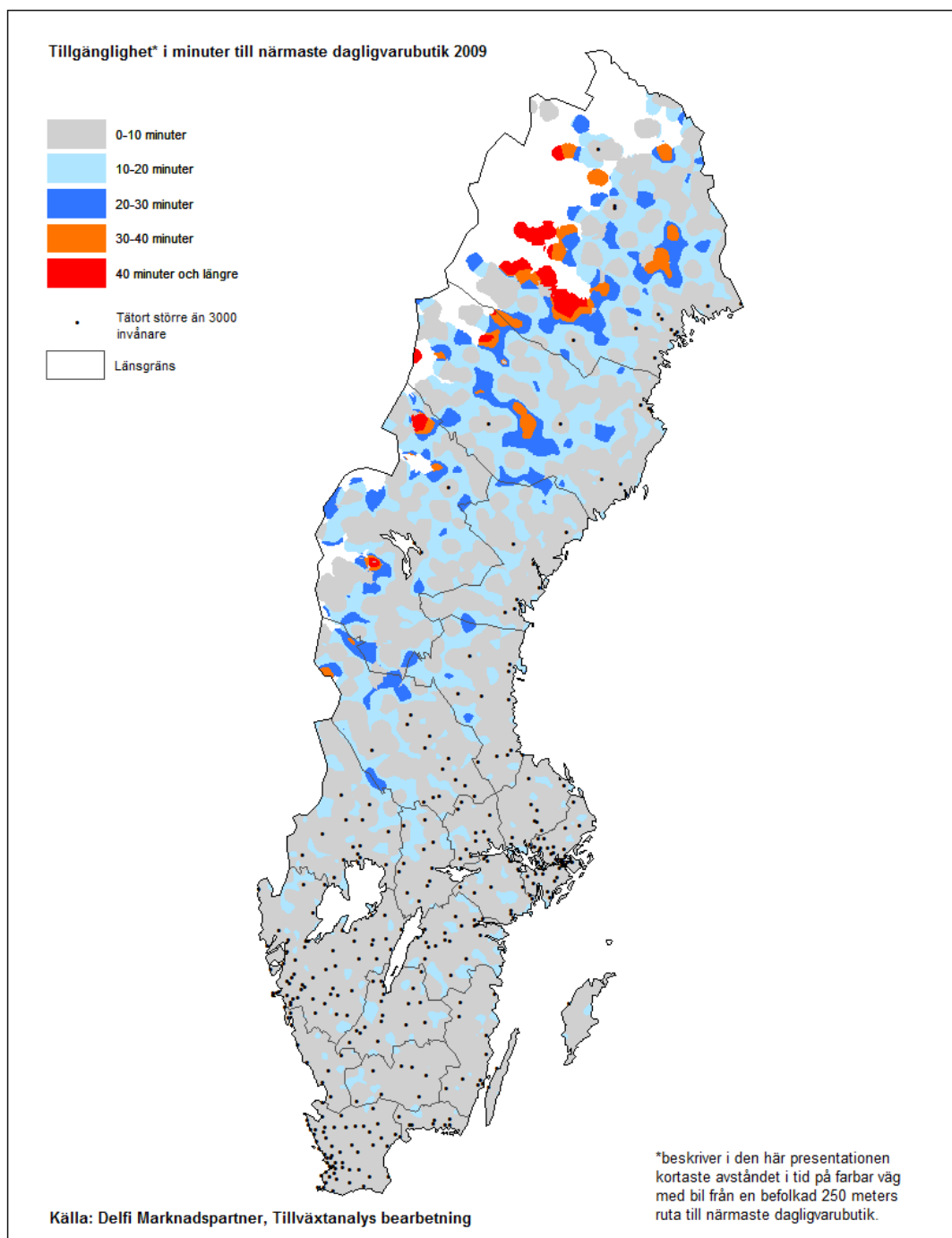
Tillgänglighetsberäkningarna är gjorda med utgångspunkt i befolkningssiffror för år 2008. Exklusive skärgårdsbefolkning.

Avstånd i tid med bil

Källa: Delfi Marknadspartner, Tillväxtanalys bearbetning

Medelavståndet till närmaste dagligvarubutik är längre för män än för kvinnor i de flesta län. Skillnaderna ökar med avstånden. Störst skillnader finns i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

Karta 10 Tillgänglighet för dagligvarubutiker 2009

Landsbygdsbutikens många roller

Många butiker på landsbygden har ofta en betydligt bredare funktion än att bara försörja de boende med livsmedel och andra dagligvaror. Butikerna är ofta strategiska servicepunkter som tillhandahåller ett brett utbud av service och ombudstjänster. Det kan handla både om andra offentliga tjänster men också om kommersiella verksamheter. Det kan handla om funktioner såsom brev- och paketservice, apoteksombud, drivmedel, utlämningsställe för systembolaget, Svenska Spel, caféer och kommunala tjänster.

Samlokalisering och samordning skapar bättre förutsättningar för lönsamhet än om varje funktion skulle tillhandahållas var för sig. Även ur ett kundperspektiv kan samordning och samlokalisering vara positivt. Betydelsen av den här typen av strategiska servicepunkter där både kommersiell och offentlig service samlas betonas allt mer i de flesta sammanhang som ett sätt att kunna behålla viktiga servicefunktioner i områden där befolkningsunderlaget är litet. Butiken är ofta även en samlingsplats som fyller en viktig social funktion och på många orter är butiken kanske den sista neutrala arena där människorna kan träffas.

Institutet för Framtidsstudier har på uppdrag av Länsstyrelsen Dalarna och Glesbygdsverket studerat lanthandelns betydelse för in- och utflyttning.³¹ Studien kan inte påvisa något direkt samband mellan in- och utflyttning till en landsbygd och nedläggning av butiker. Författarna konstaterar att det istället tycks vara befolkningsutvecklingen som styr; när befolkningen inom upptagningsområdet minskar får butikerna svårt att överleva. De bygder där butiken läggs ned har redan innan nedläggningen en liten befolkning och ett ökande utflyttningsnetto. Nedläggningen av landsbygdens butiker är ofta en del av en mer allmän tillbakagång som berör både annan service, befolkning och arbetsmarknad. I studien lyfts även lanthandelsbutikernas viktiga sociala funktion som mötesplats fram.

För att stödja och stimulera arbetet med kommersiell och offentlig service i Sveriges gles- och landsbygder har regeringen beslutat att varje län ska utarbeta ett Regionalt serviceprogram. Programmen utformas av länsstyrelser, regionala självstyrelseorgan eller samverkansorgan under år 2009 och genomförs under åren 2010–2013. Tillväxtverket ansvarar för riktlinjer och löpande metodstöd under arbetet och kommer även att sammanställa uppföljningar av programmen varje år.

Programmen ska samverka med övriga regionala program såsom RUP (regionala utvecklingsprogram), RTP (Regionala tillväxtprogram) och regionala genomförandestrategier inom Landsbygdsprogrammet. Av direktiven för arbetet framgår bland annat att samordning av kommersiell och offentlig service bör prioriteras och att drivmedelsfrågorna bör lyftas fram.

Erfarenheter från uppföljningen av de tidigare lokala utvecklingsprogrammen visar enligt Konsumentverket att partnerskaps- och programarbetet lett fram till att de samlade insatserna har inriktats på strategiskt viktiga butiker.

4.3.2 Några trender inom handeln

Strukturuomvandling

Strukturuomvandlingen inom detaljhandeln har inneburit att antalet butiker inom dagligvaruhandeln minskat med över 1 600 mellan åren 1996 och 2009 samtidigt som antalet butiker inom sällanköpsvaruhandeln har ökat i motsvarande omfattning³². Tillväxten är starkt geografiskt koncentrerad. Under perioden 1997–2007 stod 70 kommuner för knappt 85 procent av tillväxten medan övriga 220 kommuner uppvisar en svag eller obefintlig tillväxt³³.

³¹ Länsstyrelsen Dalarnas län. Rapport 2009:08. När lanthandeln stänger. En studie av lanthandelns betydelse för flyttning in- och ut och för människorna i byn.

³² Underlag till nationella strategin.

³³ Handelns utredningsinstitut (2008). Hot eller möjlighet? En analys av externhandelns effekter på den etablerade handeln.

Förutom strukturomvandlingen inom dagligvaruhandeln och övrig detaljhandel är det några övriga trender som kan ses inom handeln. En sådan är ett ökat intresse för små, högt specialiserade butiker med djupt sortiment och hög personlig servicenivå. Dessa är ofta placerade i citykärnor³⁴. I områden utanför större tätorter är detta troligen enbart en marginell företeelse.

Ett ökat miljömedvetande kan också innebära att faktorer som närhet och kvalitet får en större betydelse. En ökad efterfrågan på lokalt producerade livsmedel och ekologiska livsmedel har redan kunnat skönjas. De stora dagligvarukedjorna har insett denna potential och ökat utbudet av både ekologiska och närproducerade livsmedel och av rättvisemärkta varor.

En intressant fråga är vilken betydelse en ökad efterfrågan på lokalt producerade livsmedel och ekologiska produkter kan ha för olika geografiska områden. Kan dessa trender ge ökade överlevnadsmöjligheter för lokala butiker generellt eller kräver det att butikerna profilerar sig och har ett stort kundunderlag? Eller glömmes vi sådana aspekter under en lågkonjunktur och leder det då till en ännu tydligare prisfokusering?

Utvecklingen av e-handel

Utvecklingen av e-handel är en annan trend som kan ses. Sett till omsättning är resor den största kategorin inom e-handeln. Andra stora varugrupper är elektronik, kläder och upplevelser genom media och underhållningstjänster³⁵. Trots den rådande lågkonjunkturen växte e-handeln med 15 procent under år 2008 och uppgår nu till omkring 4 procent av den totala omsättningen i svensk detaljhandel³⁶. DIBS E-handelsindex³⁷ från oktober 2009 visar att 4,8 miljoner svenskar e-handlat de senast sex månaderna. Potentialen för fortsatt tillväxt bedöms var stor eftersom genomsnittsvensken bara gör ungefär ett köp per månad på nätet och e-handeln står för endast en liten del av den totala konsumtionen. Kvinnor och män handlar för ungefär lika stora belopp men kvinnliga konsumenter är vanligare i de flesta produktkategorier.

Distanshandeln är en viktig och växande försäljningskanal för varor och tjänster i glesare delar av landet där det är långa avstånd till specialbutiker. Distanshandeln öppnar också möjligheter för företag, inte minst på landsbygden, att nå kunder utanför den lokala marknaden, möjligheter som förbättrar förutsättningarna för företagande, sysselsättning och tillväxt. En fortsatt positiv utveckling kräver dock en fungerande infrastruktur i alla delar av landet. I en studie av Glesbygdsverket³⁸ lyfts ett minskat intresse från speditörer att hämta och leverera gods i glesbygdsområden fram som ett hot.

Det har även gjorts vissa försök med e-handel med dagligvaror, men detta är än så länge endast av marginell betydelse. Den största potentialen för utveckling av e-handel ligger med största sannolikhet inom andra typer av varor än dagligvaror.

³⁴ Underlag till nationella strategin.

³⁵ DIBS E-handelsindex oktober 2009. www.dibs.se

³⁶ Handelns utredningsinstitut (2008). www.hui.se

³⁷ DIBS E-handelsindex oktober 2009. www.dibs.se

³⁸ Glesbygdsverket (2007). *Starta, leva, växa. Solo och mikroföretag i gles- och landsbygder.*

4.4 Drivmedel

4.4.1 Datainsamling

Det finns inte någon branschorganisation som har en heltäckande och tillförlitlig bild av drivmedelsstationernas totala antal eller placering i geografin. För att kunna genomföra tillgänglighetsanalyser till drivmedelsstationer i olika delar av landet har det därför varit nödvändigt att göra en inventering av det aktuella läget. Tillväxtanalys har använt uppgifter från oljebolag över deras stationsnät som huvudkälla för insamlingen av data. I vissa fall har dessa data bedömts vara av god kvalitet och uppdaterad i närtid, i andra fall finns det troligen en hel del felkällor. Tidigare data från Konsumentverkets servicedatabas har också utgjort referensunderlag i arbetet.

För att få information om sådana mackar och tankställen som inte är knutna till de stora oljebolagen, s.k. ”vita mackar” och för att i möjligaste mån råda bot på felaktigheter eller brister i tillgänglig data har servicehandläggare på länsstyrelser, självstyrelseorgan och aktuella regionala samverkansorgan nyttjats för kvalitetsgranskning. Även Tillväxtverket har deltagit i kvalitetsgranskningsarbetet. Fokus har legat på att kvalitetsgranska underlag avseende gles- och landsbygdsområden. Tätorter över 3 000 invånare har bedömts vara av mindre betydelse ur strategisk servicesynpunkt eftersom det i de flesta fall där finns alternativa möjligheter.

Utvecklingen på drivmedelsområdet har också inneburit att det växt fram nya aktörer och lösningar på marknaden. Det finns runt om i landet ett antal företag som sedan tidigare verkar på marknaden men med i huvudsak andra produkter och målgrupper. De kan t.ex. vara leverantörer av eldningsolja till hushåll eller diesel till stora fordon och åkerier. Leveranser av fordonsbränsle till mindre stationer eller egen verksamhet riktad mot privatbilister har däremot varit av mindre omfattning. Av dessa skäl är det också troligt att företagen inte heller marknadsfört möjligheterna att tanka för privatbilister.

Det finns dock flera exempel på att sådana företag i allt högre utsträckning blivit alternativa leverantörer till nystartade mackar eller till mackar där tidigare leveransavtal upphört. Det har även i många fall visat sig vara möjligt för privatbilister att kunna tanka bensin eller diesel på många befintliga stationer som i första hand riktar sig mot större fordon. Utbudet av bränsle är många gånger begränsat på dessa stationer, det finns kanske enbart diesel och det krävs i många fall också ett speciellt kort för att kunna tanka. Detta kan naturligtvis innebära problem för genomresande eller turister men på lokal nivå kan emellertid sådana stationer vara betydelsefulla ur tillgänglighetssynpunkt. Tillväxtanalys har därför valt att i statistiken också ta med tankställen där det är möjligt att tanka en personbil med antingen bensin eller diesel, även om dessa tankställen i första hand har andra målgrupper än privatbilister.

Tillväxtanalys har varit tvunget att sätta en stopptidpunkt för kvalitetsgranskningsarbetet för att i tid kunna analysera den samlade informationen. Detta har inneburit att en del av kvalitetsgranskningen inte hunnit slutföras i detta skede. Som framgår ovan har Tillväxtanalys lagt fokus på att kvalitetssäkra underlag som avser situationen utanför tätorter med mindre än 3 000 invånare. Det är i dessa områden som de största tillgänglighetsproblemen finns och där följderna av en förändring blir som störst. Det råder dock fortfarande en viss osäkerhet kring antalet mackar eller försäljningsställen framför allt i tätorter, men ur tillgänglighetssynpunkt är detta inte så betydelsefullt.

Arbetet med att kvalitetsgranska data och förfina metoderna för datainsamling fortsätter dock och Tillväxtanalys har ambitionen att återkomma med en förnyad redovisning av utvecklingen på drivmedelsmarknaden under mitten på år 2010. Vid den tidpunkten bör också de förändringar som skett sedan slutet på år 2009 att ha fångats in. Tillväxtanalys bedömning är att kvaliteten på det underlag som nu tagits fram har förbättrats avsevärt jämfört med tidigare tillgängligt underlag. Underlaget är nu av sådan kvalitet att det varit möjligt att använda för att ge en god aktuell bild av tillgängligheten till drivmedel i olika delar av landet.

4.4.2 Effekter av omstruktureringen

Omstruktureringen av drivmedelsbranschen har pågått under en följd av år men den har intensifierats under de senaste åren. Låg lönsamhet anges av branschen som en huvudorsak till den ökade förändringstakten. Oljebolagen ser över sina stationsnät för att göra rationaliseringsvinster och väljer därför att behålla enbart de mest lönsamma stationerna.

Den s.k. pumplagen,³⁹ med krav på försäljning av även ett förnybart bränsle, kan ha påskyndat utvecklingen. Den låga lönsamheten gör att mindre företag ofta inte har ekonomiskt utrymme att göra de investeringar som pumplagen kräver, även om de allra minsta stationerna är undantagna från kraven på kompletterande investeringar. Stora investeringskostnader för andra förnybara drivmedel än etanol styr möjligen också investeringarna i förnybara drivmedel ensidigt mot etanol, ett alternativ som allt mer omdebatteras bland annat med anledning av de produktionsmetoder som ofta används.

Det har hittills i vissa fall varit möjligt att få tidsbegränsade dispenser från pumplagens krav. Svensk Bensinhandel, som företräder de fristående bensinhandlarna, befarar att en ny nedläggningsvåg kommer att inledas när de nuvarande dispenserna upphör den 1 mars 2010. Kraven på sanering av marken när en verksamhet upphör, med ibland stora kostnader som följd, är ett annat problem som bland annat kan försvåra övertagandet av en nedlagd station då saneringsansvaret riskerar att överföras till de potentiellt nya ägarna.

Utvecklingen har redan fått och kommer att få stora konsekvenser i många delar av landet. En försämrad service påverkar på ett tydligt sätt förutsättningarna för både företagande och boende. Bilen är ofta det enda möjliga transportmedlet i gles- och landsbygdsområden eftersom kollektivtrafiken i de flesta fall är betydligt sämre än i tätorter. Många företag är också direkt beroende av möjligheterna att kunna tanka bilar och andra fordon i närområdet, medan andra företag, t.ex. inom turistnäringen, även kan påverkas indirekt av en sämre servicenivå för besökande turister vilket då blir en ytterligare konkurrensnackdel för företagen.

Även annan service riskerar att påverkas på ett negativt sätt eftersom många stationer även tillhandahåller ett brett urval av servicetjänster. I gles- och landsbygder finns drivmedelspumpar ofta i anslutning till en dagligvarubutik och om bensinpumparna försvinner drabbas indirekt även dagligvarubutikerna. Ett glesare nät av stationer är också negativt ur miljösynpunkt och det finns även säkerhets- och beredskapsaspekter på utvecklingen.

³⁹ Lag om skyldighet att tillhandahålla förnybara bränslen. (SFS 2005:1248).

4.4.3 Utvecklingen

Konventionella drivmedel

Eftersom det saknas tidsserier av tillräcklig kvalitet har det inte varit möjligt att beskriva utvecklingen över tid på en nedbruten nivå. Det finns statistik från SPI⁴⁰ som visar utvecklingen över tid på nationell nivå för de största bolagens stationsnät. I detta underlag saknas dock de mackar som inte är knutna till någon av de stora kedjorna utan ordnar sina leveranser på annat sätt, de s.k. ”vita mackarna”.⁴¹ Underlaget ger dock en god översiktlig bild av utvecklingen över tid på nationell nivå, däremot saknas effekter av strukturomvandlingen för enskilda län eller olika delar av landet. Underlaget visar att antalet försäljningsställen för bensin och diesel minskade med drygt 3 procent under år 2007. Under år 2008 var minskningen betydligt större, cirka 9,5 procent.

Tillväxtanalys underlag visar att det hösten 2009 fanns drygt 3 600 drivmedelsstationer där det går att tanka personbilar med antingen bensin eller diesel. Som nämnts går det inte att utifrån detta underlag åskådliggöra utvecklingen över tid men övrigt underlag visar på en tydlig trend. Tillväxtanalys underlag innehåller, till skillnad från underlaget från SPI, även information om försäljningsställen som inte är knutna till de stora bolagen, t.ex. sådana mackar som startats upp på orter där något av de stora bolagen lagt ned sin verksamhet. Detta gör att de båda underlagen inte är direkt jämförbara. För kommande uppföljningar av utvecklingen kommer Tillväxtanalys underlag att vara mycket värdefullt.

⁴⁰ Svenska Petroleum Institutet.

⁴¹ ”Vita mackar” är de mackar som köper drivmedel från olika bolag och som inte är knutna till en särskild kedja.

Tabell 27 Antal försäljningsställen för bensin och/eller diesel 2009

Län	Totalt	Varav utanför tätortsområde**
Stockholm	354	44
Uppsala	113	50
Södermanland	97	22
Östergötland	166	44
Jönköping	154	50
Kronoberg	115	56
Kalmar	138	63
Gotland	32	21
Blekinge	67	18
Skåne	438	90
Halland	132	50
Västra Götaland	618	178
Värmland	130	46
Örebro	110	38
Västmanland	97	24
Dalarna	155	56
Gävleborg	148	61
Västernorrland	133	49
Jämtland	117	85
Västerbotten	171	104
Norrbottnen	171	75
Riket	3 656	1 224

** Enligt Glesbygdsverkets definition av tätort

Källa: Tillväxtanalys inventering.

Förnybara drivmedel

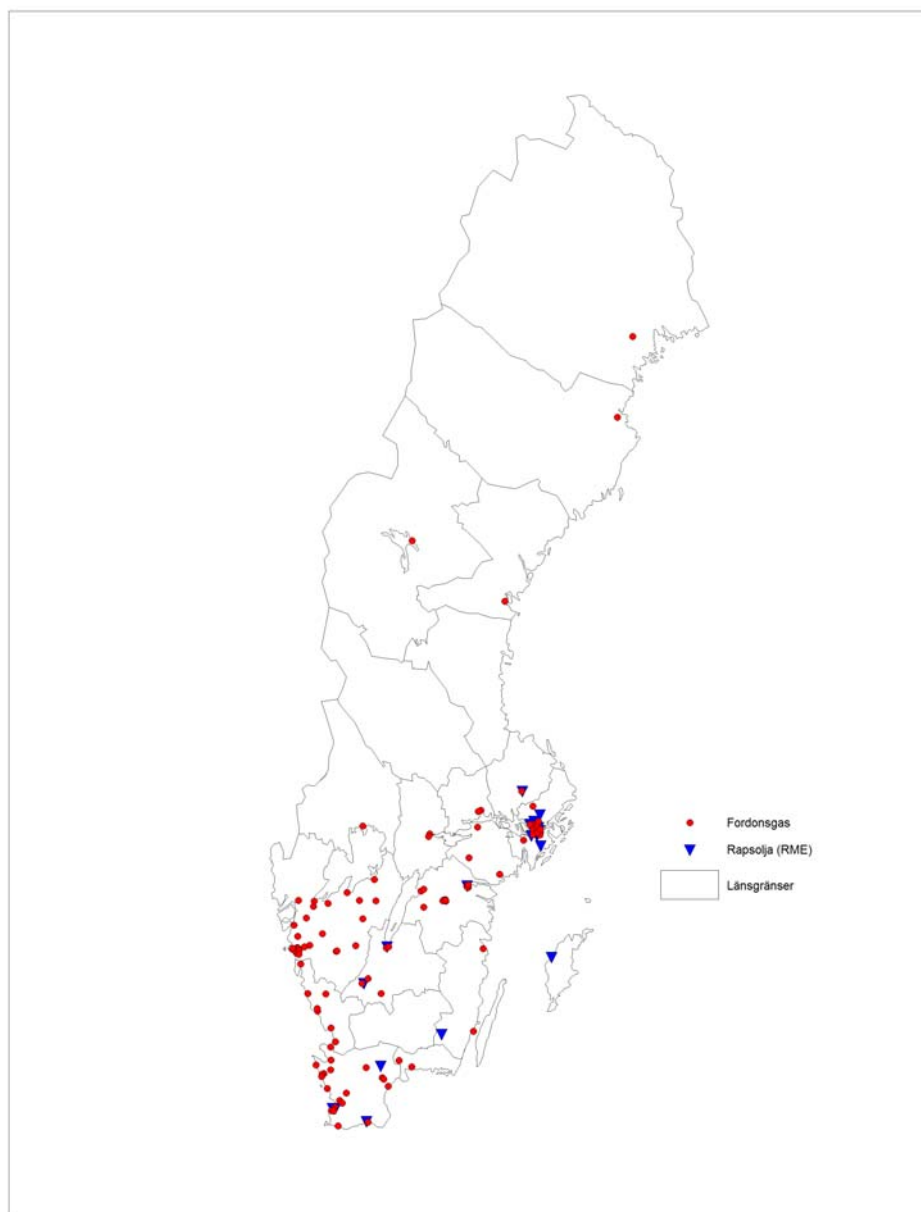
För förnybara drivmedel finns det tillgänglig statistik över försäljningsställen som varit möjlig att fördela på områdestyper. Av tabell och figur nedan framgår att stationer med förnybara bränslen, med undantag av Etanol E85, nästan helt saknas i glesbygder och tätortsnära landsbygder.

Tabell 28 Antal miljödrivmedelsstationer per områdestyp 2009.

Områdestyp	E85	Fordonsgas	Rapsolja RME
Glesbygd	26	0	0
Tätortsnära landsbygd	175	2	0
Tätort	1 350	105	21
Totalt	1 551	107	21

Källa: Etanol.nu, Fordonsgas.se och ecobransle.se. Tillväxtanalys bearbetning

Karta 11 Drivmedelsstationer som tillhandahåller fordonsgas respektive rapsolja (RME) 2009

Källa: *Fordonsgas.se* och *ecobransle.se*, *Tillväxtanalys* bearbetning

4.4.4 Tillgänglighet till bensin och diesel

Tillväxtanalys studier visar att tillgänglighet varierar stort över landet. Av kartläggningen framgår att cirka 236 000 personer har mer än 10 minuter till det närmaste tankstället för bensin eller diesel. Huvuddelen av dessa, drygt 85 procent eller cirka 221 000 personer, är bosatta i tätortsnära landsbygder medan närmare 14 procent är bosatta i glesbygder. Nästan 13 000 personer har mer än 20 minuter till det närmaste tankstället. Här dominerar glesbygderna, drygt 61 procent eller nästan 8 000 personer har längre än 20 minuter till det närmaste tankstället. 1 300 personer har längre än 30 minuter till den närmaste drivmedelsstationen, 90 procent av dessa finns i glesbygdsområden. Observera att skärgårdar utan fast landförbindelse inte ingår i dessa beräkningar.

Tabell 29 Tillgänglighet till drivmedelsstationer** 2009 per områdestyp.

Områdestyp	Befolkning 2008*	5 – < 10 minuter	10 – < 20 minuter	20 – < 30 minuter	30 – < 40 minuter	40 minuter eller mer
Glesbygd	141 908	24 631	24 163	6 787	999	168
Tätortsnära landsbygd	1 972 290	676 312	195 939	4 900	135	0
Tätort	7 110 138	189 860	2 539	0	0	0
Riket	9 224 336	890 803	222 641	11 687	1 134	168

*Exklusive skärgårdsbefolkning.

**Försäljning av bensin och/eller diesel för personbil.

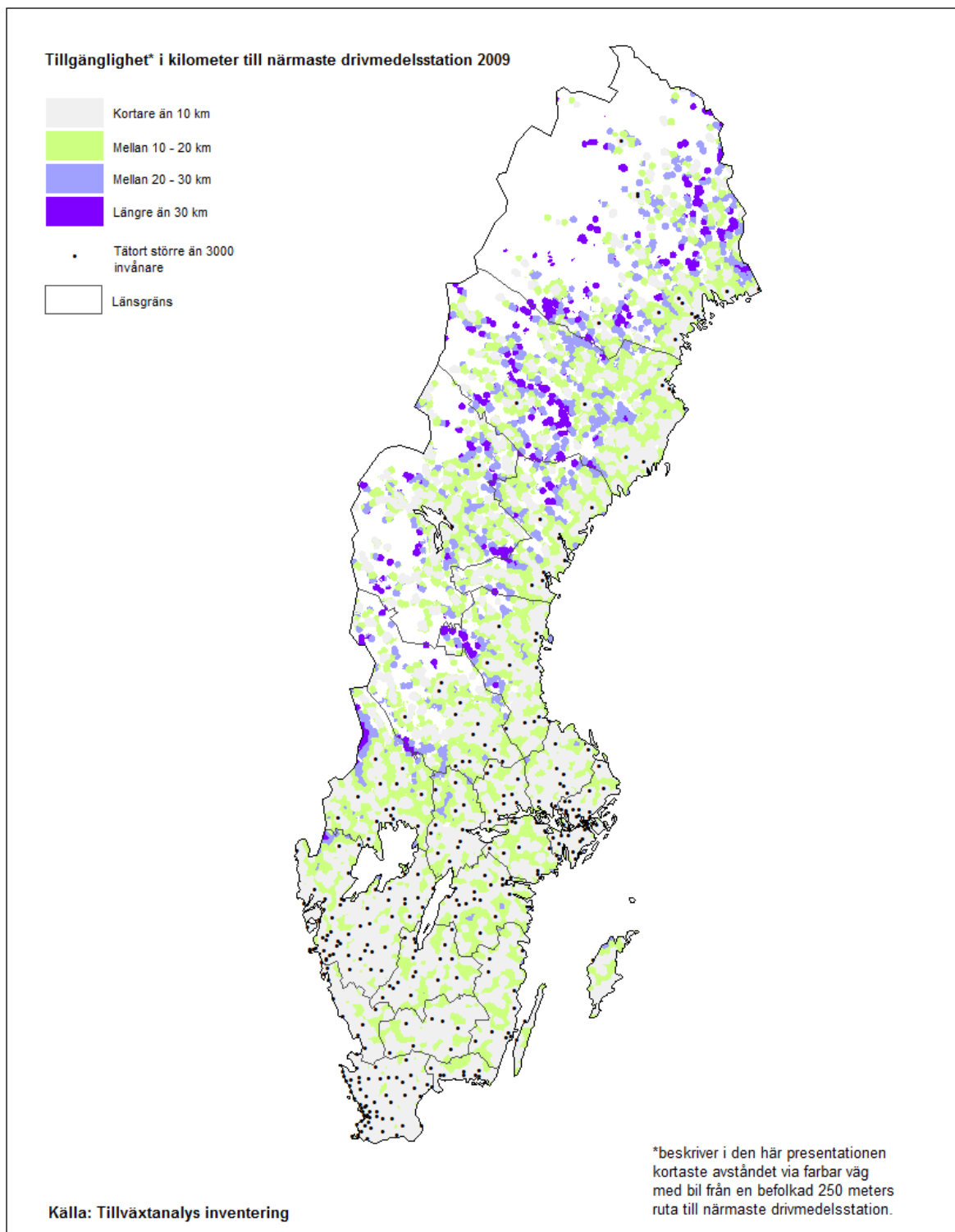
Tillgängligheten i tätorter är god, endast 1 procent av dem som har längre än 10 minuter till det närmaste tankstället är bosatta i tätortsområden, och längre avstånd än så förekommer inte över huvud taget i denna områdestyp. Här syns inte effekterna av omstruktureringen trots att antalet drivmedelsstationer minskat även i tätortsområden.

I Bilaga 7 Tillgänglighet till drivmedelsstationer** 2009 per län redovisas tillgängligheten till drivmedelsstationer fördelat på län. Sett ur ett länsperspektiv är det framför allt människor i de s.k. skogslänen som har längre avstånd än 20 minuter till den närmaste drivmedelsstationen. Relativt många människor i Stockholms, Västra Götalands och Östergötlands län har också dessa avstånd. De allra längsta avstånden berör nästan enbart människor i skogslänen.

I några län är underlaget för analyserna inte fullt uppdaterade vilket gör att det finns en viss osäkerhet i exaktheten i tillgänglighetsanalyserna. Generellt sett har det dock varit en negativ utveckling i gles- och landsbygdsområden med en försämrad tillgänglighet som följd.

Den sämsta tillgängligheten finns i glesbygder och tätortsnära landsbygder och det är också i dessa områden som följderna en nedlagd drivmedelsstation blir störst. Konsekvenserna blir naturligtvis allvarligast i de fall den enda anläggningen på en ort läggs ned och är det dessutom långt till närmaste tankställe ökar problemen ytterligare. Det är samtidigt i dessa områden som behovet av bil är som störst då kollektivtrafiken ofta är dåligt utbyggd eller helt saknas. Förutom en försämrad servicenivå så påverkas även miljön på ett negativt sätt. Som framgår ovan tyder det mesta på att strukturförändringarna kommer att fortsätta under de närmaste åren. De insatser som görs för att motverka de negativa effekterna i områden med dålig tillgänglighet är därför av mycket stor betydelse för boende och näringsliv.

Karta 12 Tillgänglighet till närmaste drivmedelsstation 2009

4.4.5 Insatser för att motverka de negativa effekterna

För att motverka en försämrad tillgänglighet till drivmedel är det viktigt att privata alternativ kan ersätta en del av de mackar som lagts ned. Länsstyrelserna i Dalarna och Värmland har haft regeringens uppdrag att utarbeta modeller för att trygga tillgängligheten till bland annat en god drivmedelsförsörjning hela landet. Uppdraget slutrapporterades i november 2009.⁴²

Rapporten visar att de stora bolagen i många fall direkt eller indirekt lagt ned stationer i landsbygdsområden, men även i vissa fall i anslutning till tätorter. Det handlar dels om stationer som drivits i bolagens egen regi, dels om uppsagda leveransavtal med enskilda mackägare. De stora bolagen ser över sina stationsnät och koncentrerar sin verksamhet till de mest lönsamma stationerna.

Som en reaktion på de försämrade servicenivåerna finns ett flertal exempel där de nedlagda mackarna ersatts av nya lösningar för drivmedel. En avgörande förutsättning för framgång är att det finns ett starkt ideellt engagemang i berörda områden. Det kan vara driftiga företagare som vill medverka till en god servicenivå i den egna bygden eller bybor och byarbete som tillsammans med näringsliv och myndigheter arbetar fram en lösning på drivmedelsfrågan.

Ett exempel är konceptet By-macken i Värmland. Ett annat exempel på samverkan är det nätverk för drivmedelsåterförsäljare som växt fram i Dalarna som ett resultat av förändringarna. En annan förutsättning för framgång är att det finns lokala leverantörer som är villiga att leverera bränslen även utanför tätortsområdena. Ett flertal nya drivmedelsdistributörer har kommit fram under de senaste åren. I många fall handlar det om befintliga företag som breddat sin verksamhet med dessa tjänster.

I rapporten dras ett antal slutsatser och lämnas ett antal förslag. En slutsats är att det måste skapas förutsättningar för de små aktörerna att äga och driva sina mackar utanför de stora kedjorna för att de långsiktigt ska kunna trygga drivmedelsförsörjningen på landsbygden.

De huvudsakliga problemen på marknaden är enligt rapporten strukturomvandlingen, saneringsproblematiken och konkurrenssituationen. Drivmedelsmarknaden beskrivs som en oligopolmarknad som gör det svårt för små drivmedelsförsäljare att agera. Om ett av de ledande bolagen sänker priset följer de andra efter. De små aktörerna har betydligt lägre marginaler och därmed inte möjligheter att konkurrera med priset.

4.4.6 Ny teknik

Utveckling av ny teknik och elbilar är ännu i ett tidigt skede. De elbilar som finns för kommersiell försäljning på marknaden är få och dessa har stora begränsningar vad gäller kostnader och räckvidd. På flera platser i landet, framför allt i Stockholmsområdet har laddningsstolpar för elbilar börjat sättas upp. På grund av de korta räckvidder som befintliga elbilar ännu har är de mest anpassade för korta resor i stadsområden. Det finns även hybridbilar som går att köra på både el och ett traditionellt drivmedel. Utvecklingen går snabbt även på detta område och både mer bränsleeffektiva bilar och nya drivmedel är under utveckling hos flera tillverkare.

⁴² Rapport av regeringsuppdrag att utreda och sprida kunskap om insatser inom det kommersiella serviceområdet. Länsstyrelserna i Dalarna och Värmland. Dnr N2008/6662/RT(delvis)

4.5 Apotek och apoteksombud

4.5.1 Omreglering av apoteksmarknaden

Apoteksmarknaden öppnades för konkurrens den 1 juli 2009 efter beslut i riksdagen. Det är därför nu möjligt för privata entreprenörer att starta och driva apotek i egen regi. Det är dessutom fr.o.m. den 1 november 2009 tillåtet att sälja receptfria läkemedel på andra platser än i apotek, t.ex. i dagligvaruhandeln eller på bensinstationer. Syftet med apoteksreformen är att åstadkomma ökad tillgänglighet, bättre service, utökat tjänsteutbud och lägre priser.

För att underlätta genomförandet av omregleringen har Apoteket Omstrukturering AB bildats. Bolaget ska bland annat genomföra utförsäljningen av en stor del av de statligt ägda apoteken i Apoteket AB. I november kungjordes att fyra bolag köper totalt 466 av de totalt 946 öppenvårdsapoteken. Utöver dessa apotek kommer även 150 apotek att bjudas ut till försäljning till småföretag. Resterande apotek, cirka en tredjedel av de nuvarande drygt 900 apoteken i statlig ägo, kommer dock att behållas i Apoteket AB:s regi. Även systemet med apoteksombud kommer att behållas under en övergångsperiod på 3 år. Därefter (mot slutet av treårsperioden) bör det långsiktiga behovet av apoteksombud att bedömas.⁴³

Ett av omregleringens huvudsyften är att skapa konkurrens och därmed en bättre tillgänglighet till läkemedel. Detta skapar möjligheter för många nya företag inom branschen. Det är troligt att marknadens intresse för start av nya apotek kan komma att bli mindre i åtminstone vissa gles- och landsbygder. Ur ett sjukvårds- och folkhälsoperspektiv är det därför viktigt att staten behåller ett inflytande, till att börja med under en övergångsperiod innan reformen slagit igenom, för att försäkra en god tillgänglighet även i glest befolkade delar av landet.

Krav på apotekstäckning kommer också att ställas på andra parter än enbart de apotek som blir kvar i statlig regi. Enligt regeringen bör aktörerna på marknaden åläggas ett delat ansvar för apotekstäckningen i landet. Vid avyttringen av delar av Apoteket AB bör det därför enligt regeringen genom särskilda avtal knytas villkor om apotekstäckning mellan Apoteket AB och de nya apoteksaktörerna. Ansvaret föreslås vara tidsbegränsat, men behovet av särskilda åtgärder för att långsiktigt trygga läkemedelsförsörjningen bör övervägas efterhand.⁴⁴

Tillväxtanalys har regeringens uppdrag att genomföra en utvärdering av hur läkemedelspriserna påverkas av omregleringen av marknaden. Eventuellt kommer Tillväxtanalys att ytterligare studera påverkan på tillgänglighet sett i ett brett perspektiv och innefatta både avstånd till närmaste apotek i olika delar av landet, sårbarhetsanalyser och kvalitativa aspekter som t.ex. öppettider och leveranstider. Uppföljning och utvärdering av olika aspekter på reformen blir därför ett viktigt uppdrag för Tillväxtanalys under de kommande åren. Det är av detta skäl nödvändigt att kunna redovisa ett utgångsläge för att kunna följa effekterna av omregleringen ur ett tillgänglighetsperspektiv. Apoteksombudens betydelse för tillgängligheten efter reformens genomförande bör vara en viktig del i uppföljningen.

4.5.2 Apoteksombuden

Apoteket AB har för närvarande cirka 840 apoteksombud som når ut till cirka 750 000 konsumenter. Ombuden har tillkommit för att förbättra den geografiska tillgängligheten och

⁴³ Proposition 2008/09:190, s. 120.

⁴⁴ Proposition 2008/09:145, s. 212.

utgör en del av Apoteket AB:s verksamhet. Apoteksombud får förekomma i situationer där apoteksetablering saknas, t.ex. i glesbygd⁴⁵. Ombuden har i dag i huvudsak tre funktioner. De är ombud för försäljning av vissa receptfria läkemedel från lager, receptförmedlare samt paketförmedlare av receptförskrivna och receptfria läkemedel som inte finns i lager hos ombuden. Enligt regeringens proposition⁴⁶ kommer systemet med apoteksombud att behållas under en övergångsperiod på 3 år. En utvärdering bör därefter ligga till grund för en långsiktig bedömning av behovet av apoteksombud.

4.5.3 Tillgänglighet till apotek och apoteksombud

Tidigare studier visar att en relativt god spridning av apotek tillsammans med ett stort antal apoteksombud medfört en tämligen god tillgänglighet till läkemedel i de flesta delar av landet. Apoteksombuden har haft en väldigt stor betydelse för läkemedelsdistributionen i många gles- och landsbygder och ombudsverksamheten har på ett påtagligt sätt kompletterat apotekens verksamhet.

Av tabellen nedan framgår att förändringarna av antalet apotek varit små både under det senaste året och sett över en längre tidsperiod. Antalet apoteksombud har dock minskat, sedan år 1999 har antalet ombud minskat med 124 eller cirka 13 procent. Alla områdestyper har påverkats. I gles- och landsbygdsområden kan ett minskat antal dagligvarubutiker ha medverkat till nedgången av antalet apoteksombud.

Tabell 30 Utveckling av antal apotek respektive apoteksombud 1999–2009

Apotek				
Områdestyp	Antal 1999	Antal 2007	Antal 2009*	Förändring 1999 till 2009
Glesbygd	35	35	35	0
Tätortsnära landsbygd	152	149	146	-6
Tätort	703	695	701	-2
Totalt	890	879	882	-8

*Utöver Apotek fanns det 2009 dessutom totalt 42 Apoteket Shop.

Apoteksombud				
Områdestyp	Antal 1999	Antal 2007	Antal 2009	Förändring 1999 till 2009
Glesbygd	218	197	193	-25
Tätortsnära landsbygd	655	598	586	-69
Tätort	90	65	60	-30
Totalt	963	860	839	-124

⁴⁵ Regleras i Läkemedelsverkets föreskrifter om förordnande och utlämnande av läkemedel, § 47. (LVFS 1997:10, receptföreskrifter)

⁴⁶ Proposition 2008/09:190.

De allra senaste uppgifterna om apotekens och ombudens antal och placering i geografien visar på en fortsatt fysiskt god tillgänglighet för de allra flesta medborgare i landet. Av Bilaga 8 Tillgänglighet till apotek 1999 och 2009 per län (antal personer) framgår att huvuddelen av befolkningen har nära till det närmaste apoteket. Mer än 90 procent av befolkningen når med bil det närmaste apotek inom tio minuter och närmare 99 procent av befolkningen har kortare än 20 minuter till det närmaste apoteket. Omvänt innebär det dock att drygt 131 000 personer har längre än 20 minuter till närmaste apotek. Tillgängligheten har förbättrats sedan år 1999.

Den sämsta tillgängligheten finns i landets gles- och landsbygdsområden. Av bilagan framgår också att närmare 29 000 personer har 30 minuter eller i många fall ännu längre till ett apotek. De längsta avstånden berör framför allt boende i skogslänens inre delar men det finns även människor i andra län som har långt till närmaste apotek. Apoteksombuden är av väldigt stor betydelse för läkemedelsdistributionen i många gles- och landsbygder. Se Bilaga 8 Tillgänglighet till apotek 1999 och 2009 per län (antal personer), Bilaga 9 Tillgänglighet till apoteksombud 1999 och 2009 per län (antal personer) och Karta 13.

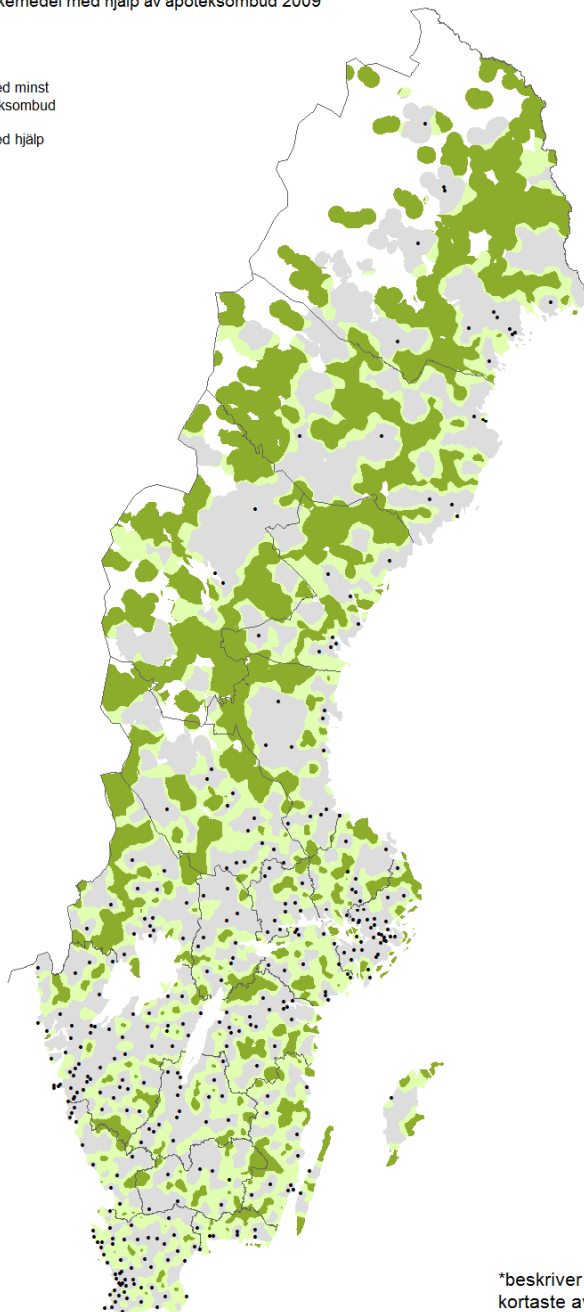
Värt att nämna är att det också på detta område finns ett flertal aspekter på tillgänglighetsbegreppet. Det räcker inte alla gånger att det finns ett apotek i närområdet för att tillgängligheten ska uppfattas som god, även öppetider, sortiment, leveranstider och lagerhållning är viktiga delar i sammanhanget. Om konsumenten behöver vänta på att läkemedel ska beställas hem, eftersom det inte finns i apotekets lager, så är tillgängligheten genast sämre, även om apoteket är beläget i närheten av bostaden. I gles- och landsbygdsområden har ombudsverksamheten under många år spelat en viktig roll och den kommer med stor sannolikhet vara viktig för många människor i stora delar av landet även de närmaste åren. Distanshandeln är en annan form av distributionskanal som kan komma att bli allt viktigare i framtiden. Tillgängligheten till apotekslokaler och tjänster för personer med olika former av funktionsnedsättning är en annan viktig aspekt att beakta⁴⁷.

⁴⁷ Proposition 2008/09:145.

Karta 13 Förbättring av tillgängligheten till läkemedel med hjälp av apoteksombud 2009.

Förbättring av tillgänglighet* till läkemedel med hjälp av apoteksombud 2009

- Apotek närmast
- Tillgänglighet förbättras med minst 10 min med hjälp av apoteksombud
- Tillgänglighet förbättras med hjälp av apoteksombud
- Tätort större än 3000 invånare
- Länsgräns

Källa: Apotekets omstruktureringsbolag, Tillväxtanalys bearbetning

*beskriver i den här presentationen kortaste avstånd i tid via farbar väg med bil från en befolkad 250 meters ruta till närmaste apotek eller apoteksombud.

4.6 Postservice

4.6.1 Brev och paketservice

Den svenska postmarknaden har varit avreglerad sedan år 1993 då det dåvarande Postverkets monopol på brevbefordran upphörde. Posten AB har dock alltså en klart dominerande ställning och förmedlar cirka 90 procent av försändelser på den svenska brevmarknaden. Posten AB är också den enda operatör som har rikstäckning vad avser insamling och utdelning av försändelser, vilket också är ett krav för att kunna tillhandahålla den samhällsomfattande posttjänsten.⁴⁸ För att på ett bättre sätt kunna möta den ökade konkurrensen på den internationella marknaden har Posten AB och Post Danmark A/S under år 2009 gått samman i den gemensamt statligt ägda koncernen Posten Norden (publ).

Posten är enligt sina tillståndsvillkor skyldig att tillhandahålla en daglig och rikstäckande postservice⁴⁹. I tätorter utförs postservicen genom utdelning med Postens brevbärare och genom nätet av privata ombud⁵⁰ för brev och paketservice. I gles- och landsbygder utförs motsvarande service i huvudsak genom lantbrevbäringen.

Postens nuvarande servicenät för post- och paketbefordran infördes i början på 2000-talet. Förändringarna innebar att de traditionella postkontoren ersattes med ett system med ombud som utförare av brev- och pakettjänster. Åren efter införandet ökade det totala antalet serviceställen med över 40 procent. Ökningen skedde dock enbart i tätorterna, i gles- och landsbygder minskade istället antalet serviceställen. Omläggningen, där ombud övertog utförande av tjänsterna, innebar samtidigt i många fall förbättrade öppettider.

Under mitten av 2000-talet justerade Posten servicenätet för att öka tydligheten i serviceställenas funktion och tjänsteinnehåll. Sedan år 2006 finns t.ex. en kategori ombud med en något begränsad service, s.k. frimärksombud med utlämning, där kunden kan hämta ut men inte lämna paket för postbefordran.

Under de senaste åren har förändringarna i postservicenätet varit relativt stora. Mellan år 2008 och 2009 minskade antalet serviceställen i samtliga områdestyper, sammantaget med 56 serviceställen eller cirka 2,5 procent. Sedan år 2006 är minskningen cirka 6 procent och den relativt största nedgången har skett i glesbygdsområden.

⁴⁸ *Post- och telestyrelsen (2009). De mindre postoperatörernas verksamheter. Vilka alternativ finns till Posten i Sverige. PTS-ER-2009:20.*

⁴⁹ *Post- och Telestyrelsen. Service och konkurrens 2009.*

⁵⁰ *T.ex. butiker och bensinstationer.*

Tabell 31 Utvecklingen av antalet postserviceställen mellan 2001 och 2009

Områdestyp						Förändring 2006–2009	
	2001	2004	2006*	2008**	2009***	Antal	procent
Glesbygd	129	99	146	137	129	-17	-11,6
Tätortsnära landsbygd	542	462	610	584	565	-45	-7,4
Tätort	781	1 478	1 477	1 437	1 408	-69	-4,7
Totalt	1 452	2 039	2 233	2 158	2 102	-131	-5,9

* Inkl 206 frimärksombud med utlämning, varav 55 i glesbygd, 137 i tätortsnära landsbygd och 14 i tätort.

** Inkl 176 frimärksombud med utlämning, varav 52 i glesbygd, 116 i tätortsnära landsbygd och 8 i tätort.

*** Inkl 158 frimärksombud med utlämning, varav 48 i glesbygd, 102 i tätortsnära landsbygd och 8 i tätort.

Anm. I underlaget för åren 2001 och 2004 saknas kategorin frimärksombud med utlämning. Detta gör att uppgifterna för år 2006 och 2008 ej är helt jämförbara med tidigare år.

Källa: Posten AB, Glesbygdsverkets bearbetning.

4.6.2 Tillgänglighet

Tillväxtanalys har också kartlagt tillgängligheten till postservice. I Tabell 32 nedan och i Bilaga 10 Tillgänglighet till postservice per 2006 och 2009 per län (antal personer) redovisas befolkningens tillgänglighet till postservice genom det fasta servicenätet år 2009. Förändringarna mot tidigare år är relativt små men cirka 13 500 personer fler än år 2006 har längre än tio minuter till det närmaste fasta postservicestället. Tillgängligheten till postservice är dock fortsatt god för huvuddelen av landets befolkning, cirka 96 procent av landets befolkning har kortare än 10 minuter till närmaste fasta serviceställe för postservice. Inom 20 minuter når cirka 99,7 procent av befolkningen det närmaste servicestället vilket innebär att knappt 30 000 personer har längre än 20 minuter med bil till det närmaste fasta servicestället för postservice. De riktigt långa avstånden berör i första hand människor i FA-regioner med ogynnsamma eller mindre gynnsamma förutsättningar, och främst människor i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

Tabell 32 Tillgänglighet till postservice per FA-region 2009. Antal personer.

FA-regioner	10–20 min	20–30 min	30–40 min	40 min–w
Ogynnsamma förutsättningar	37 757	9 233	2 022	564
Mindre gynnsamma förutsättningar	50 723	5 352	1 216	228
Gynnsamma förutsättningar	130 730	6 806	533	21
Mycket gynnsamma förutsättningar	131 460	3 884	94	0
Riket	350 670	25 275	3 865	813

Tillgänglighetsberäkningarna är gjorda med utgångspunkt i befolkningsciffror för år 2008.

Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Posten AB, Tillväxtanalys bearbetning.

4.6.3 Lantbrevbäring

I gles- och landsbygder utför lantbrevbäringen en stor del av postservicen för både boende och företag. Hos lantbrevbäraren kan du hämta aviserade försändelser, skicka brev och paket och köpa frimärken. Totalt betjänas drygt 730 000 hushåll och 14 000 andra postmottagare av lantbrevbärare. Dessa hushåll är fördelade på cirka 2 200 lantbrevbärarlin-

jer.⁵¹ I vissa områden och på vissa orter som omfattats av PTS upphandling av grundläggande betaltjänster⁵² kommer Postens lantbrevbäring även fortsättningsvis att utföra dessa tjänster, nu på uppdrag av Ica Banken AB och KI Kuponginlösen AB.

De flesta hushåll på landsbygden får sin post utdelad i lådsamlingar inom ett visst avstånd från bostaden. Det finns dock möjlighet att beställa viss service till bostaden en eller två gånger per vecka, dock ej för de kunder som bor mer än en kilometer från sin postlåda. Dessa kunder måste då passa brevbäraren vid postlådan för att kunna utföra ärenden hos lantbrevbäraren.⁵³

Personer som är över 80 år eller har en funktionsnedsättning kan i vissa fall genom s.k. utsträckt lantbrevbärarservice få posten utdelad vid bostaden även om de bor långt ifrån lantbrevbärarens ordinarie färdväg. Totalt omfattar denna upphandling cirka 1 600 hushåll år 2008⁵⁴, därutöver betalar omkring 1 000 kunder själva för så kallad utsträckt lantbrevbärarservice och får därigenom service vid bostaden.

Det finns dessutom cirka 950 hushåll i Sverige som, pga. geografiska förhållanden, saknar daglig utdelning av post. De flesta av dessa ligger i Norrlands inland. Antalet hushåll utan femdagarsutdelning är i år ungefär detsamma som förra året men antalet har minskat sedan början av 1990-talet.⁵⁵

Lantbrevbäringen kan för många innebära en mycket hög grad av service med en god tillgänglighet om servicen utförs i närheten av bostaden. För andra kan denna serviceform innebära en lägre grad av service eftersom man måste passa en viss tid vid en brevlådesamling och inte kan välja när man vill utföra tjänsten. Detta innebär att många också kan behöva tillgång till ett fast serviceställe som komplement till lantbrevbäringen.

Tillgången till en god infrastruktur för post- och paketservice är fundamental för möjligheterna att bedriva verksamhet i alla delar av landet, i synnerhet om företagets marknader finns utanför den lokala omgivningen. Den på annan plats i detta avsnitt beskrivna utvecklingen av distanshandeln är ett tydligt exempel på detta beroende.

4.6.4 Betaltjänster och dagskassehantering

Statens roll som direkt tillhandahållare av betaltjänster upphörde vid årsskiftet 2008/09 genom avvecklingen av Svensk Kassaservice AB. Svensk Kassaservice har ersatts av ett statligt åtagande att tillhandahålla grundläggande betaltjänster.⁵⁶ Det statliga åtagandet omfattar tjänsterna betalningsförmedling, uttag av kontanter och dagskassehantering för näringsliv och ideella föreningar. Det statliga åtagandet omfattar dock enbart de orter och den landsbygd där behovet av grundläggande betaltjänster inte tillgodoses av marknaden.

Post- och Telestyrelsen (PTS) har därför under år 2008 upphandlat grundläggande betaltjänster i de områden där det saknas kommersiella alternativ. PTS upphandling har omfattat tjänsterna betalningsförmedling och uttag av kontanter. PTS har gjort bedömningen att behoven av dagskassehantering för näringsliv och ideella föreningar, som också pekades ut i regeringens proposition, kommer att tillgodoses av marknaden.

⁵¹ *Post- och Telestyrelsen. Service och konkurrens 2009.*

⁵² *Se nedan.*

⁵³ *Post- och Telestyrelsen. Service och konkurrens 2009.*

⁵⁴ *Ibid.*

⁵⁵ *Ibid.*

⁵⁶ *För en beskrivning se t.ex. Glesbygdsverket (2007). Sveriges gles- och landsbygder 2007.*

Det finns dock tydliga signaler som tyder på att det saknas möjligheter att lämna in dagskassor i många gles- och landsbygdsområden, vilket blivit ett stort problem för många företag. Risken är att dagskassorna istället förvaras i bostäder eller företagens egna lokaler eller att företagarna själva tvingas åka långa sträckor till närmaste bank eller bankbox för inlämning av dagskassan. Båda dessa förfaranden innebär naturligtvis ökade säkerhetsrisker.

För att följa upp och bevaka att det finns grundläggande betaltjänster som motsvarar samhällets behov har länsstyrelserna tilldelats ett bevakningsuppdrag.⁵⁷ I uppdraget ingår att bedöma tillgängligheten till tjänsterna för äldre personer och personer med funktionsnedsättning samt att bedöma om tillgången till tjänsterna på en ort eller landsbygd minskat i sådan utsträckning att samhällets behov inte längre tillgodoses. PTS har dessutom regeringens uppdrag att på annat sätt än genom upphandling stimulera framväxten av marknadsdrivna lösningar för hantering av dagskassor.

Länsstyrelsen Dalarna har ett samordningsansvar för bevakningen av att de grundläggande betaltjänsterna motsvarar samhällets behov.⁵⁸ Länsstyrelsen lämnade i november 2009 en första rapport av uppdraget.⁵⁹

Länsstyrelsernas bevakning visar att problemen i huvudsak berör två av de tjänster som omfattas av de grundläggande betaltjänsterna, dagskassehantering och möjligheterna att ta ut kontanter. Däremot upplevs möjligheterna att betala räkningar som ett mindre problem. Landsbygdsföretagens dagskassehantering upplevs som särskilt problematiskt, bland annat i Stockholms skärgård. Det finns exempel där det krävs åtskilliga timmars resande för att lämna in en dagskassa. Där det saknas möjligheter att lämna in en dagskassa i närområdet medför inköp av tjänster från ett värdetransportföretag stora extrakostnader för företagen. Länsstyrelserna anser att landsbygdsföretagen i dessa fall hamnar i en snedvriden konkurrenssituation gentemot de företag som har en bra tillgång till denna service.

Att ta ut kontanter på landsbygden är fortfarande ett problem, främst för äldre och för personer med funktionsnedsättningar. Bristen på kontanter är också ett problem för många småföretag.

Länsstyrelsen Dalarna föreslår i rapporten att nya tekniska lösningar behöver tas fram för att långsiktigt lösa problemen för företagen. Problemen med kontanthantering bör också kunna förbättras genom enklare och billigare lösningar. Länsstyrelsen lämnar även andra förslag för att förbättra dagens situation.

4.7 Grundskolor

4.7.1 Antalet grundskolor

Utvecklingen av antalet grundskolor och hur tillgängligheten till dessa förändras över tid är en viktig del av Tillväxtanalys uppföljningsarbete. Glesbygdsväxets tidigare studier visar att barnfamiljer i högre utsträckning än människor i andra åldersgrupper väljer att flytta till tätortsnära landsbygder, även till områden med ett totalt sett negativt flyttnetto. Tillgång till en grundskola med god kvalitet på ett rimligt avstånd från bostaden lyfts ofta fram som en av de viktigaste faktorerna för många människor vid val av boendemiljö och bostadsort.

⁵⁷ Förordning (2008:284).

⁵⁸ Förordning (2008:1262).

⁵⁹ Länsstyrelsen Dalarna. Årsrapport 2009. Länsstyrelsernas bevakning av grundläggande betaltjänster. Rapportnr. 2009:26.

Det finns statistik över utvecklingen antalet grundskolor sedan mitten av 1990-talet. Generellt sett har det allt sedan dess skett en stadig minskning av antalet skolor i gles- och landsbygder men minskningen har skett i olika takt under perioden. Under andra halvan av 1990-talet minskade antalet skolor i lands- och glesbygder kraftigt, nedgången planade därefter ut under början av 2000-talet.

I tätortsområdena ökade antalet skolor under 1990-talet. Därefter har antalet skolor minskat även i denna områdestyp och under 2000-talet har antalet skolor blivit färre i samtliga områdestyper.

Sedan år 2002 har det totala antalet grundskolor i landet minskat med drygt 5 procent eller 279 skolor. Under det allra senaste året var minskningen på nationell nivå endast marginell beroende på en ökning av antalet skolor i tätortsområden. I övriga områdestyper minskade däremot antalet skolor, i tätortsnära landsbygder med cirka 1,5 procent och i glesbygder med närmare 6 procent. Under år 2007 kunde en ökande nedläggningstakt skönjas i glesbygdsområdena och årets nedgång tycks bekräfta denna negativa trend. Under det senaste året var minskningen 12 skolor, mot 10 året innan. I absoluta tal har den största minskningen skett i tätortsnära landsbygdsområden, både sedan år 2002 och under det senaste året.

Samtidigt som antalet skolor minskat över tid så har antalet små skolor, dvs. skolor med 50 elever eller färre, ökat i antal. Ett minskat elevantal i många skolor ökar svårigheterna för många kommuner att behålla de minsta skolorna vilket kan innebära ytterligare nedläggningar under de närmaste åren.

Tabell 33 Utvecklingen av antalet grundskolor 2002–2008.

Områdestyp	2002		2007		2008		Förändring 2002–2008	
	Antal skolor	varav små skolor	Antal skolor	varav små skolor	Antal skolor	varav små skolor	Skolor totalt	små skolor
Glesbygd	248	133	207	116	195	109	-53	-24
Tätortsnära landsbygd	1576	347	1446	468	1423	475	-153	128
Tätort	3314	427	3218	364	3241	412	-73	-15
Riket	5138	907	4871	948	4859	996	-279	89

Små skolor är skolor med 50 elever eller färre.

Källa: Skolverket. Tillväxtanalys bearbetning.

4.7.2 Långa avstånd till skolan

Färre skolor innebär ofta längre avstånd till skolan för många barn. I många gles- och landsbygder är skolskjuts en del av vardagen även för mindre barn. Under år 2008 hade 910 elever i Sveriges gles- och landsbygder mer än två mils resa till skolan. Jämfört med år 2007 är det en minskning med 40 elever och sedan år 2002 med 101 elever.

De riktigt långa avstånden, tre mil eller längre, berör i stort sett enbart barn bosatta i glesbygdsområden.

Tabell 34 Tillgänglighet till närmaste skola för elever i årskurs 1–6 (7–12 år). Per områdestyp.

Områdestyp	Barn 7–12 år		1–<2 mil		2–<3 mil		3–<4 mil		4–<5 mil		5 mil eller mer	
	2008*	2002	2008	2002	2008	2002	2008	2002	2008	2002	2008	
Glesbygd	7 732	1 393	1 143	456	408	166	136	39	44	25	30	
Tätortsnära landsbygd	131 836	7 311	6 020	288	265	37	27	0	0	0	0	
Tätort	434 827	1	7	0	0	0	0	0	0	0	0	
Riket	574 395	8 705	7 170	744	673	203	163	39	44	25	30	

*Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Skolverket, Tillväxtanalys bearbetning

Av länsstatistiken (Bilaga 11 Tillgänglighet till närmaste skola för elever i årskurs 1-6 (7-12 år)) framgår att det nästan enbart är barn i de s.k. skogslänen som har tre mil eller ännu längre till skolan. Drygt 70 barn har fyra mil eller längre till skolan, nästa samtliga är bosatta i Norrbottens, Västerbottens eller Jämtlands glesbygder.

4.7.3 Orsaker och alternativ

Förslag om nedläggning av byskolor väcker mycket känslor och reaktioner från berörda föräldrar och andra bybor. Motståndarna till skolnedläggningar vänder sig mot att barnen riskerar att få betydligt längre skoldagar om de tvingas åka skolskjuts till en skola i en annan ort. Det är också vanligt att de beslutsunderlag som används vid ett nedläggningsbeslut ifrågasätts. Kritiken handlar ofta om att analyserna inte i tillräcklig utsträckning väger in tillkommande kostnader vid en nedläggning eller de samhällsekonomiska effekterna av en nedlagd skola, dvs. vad händer med förutsättningarna för utveckling, annan service och bygdens attraktivitet om skolan läggs ned. Många föräldrar hävdar i dessa sammanhang att de valt att flytta till berörd ort för att det finns en skola i närområdet och att de små barnen därför slipper behöva åka skolskjuts varje dag.

Även från företagarkåll lyfts argument fram för att bevara skolor även på mindre orter. Om skolan läggs ned och följderna blir utflyttning eller minskad inflyttning till orten ökar svårigheterna för företagen att rekrytera nödvändig personal.

Orsakerna till förslag om nedläggning av skolor är i de allra flesta fall minskande elevunderlag och ekonomiska faktorer. När antalet elever enligt prognoserna kommer att minska ser kommunerna möjligheter att se över skolorganisationen för att bättre utnyttja de snäva budgetramar det oftast handlar om och för att behålla kvaliteten i undervisningen. Genom att lägga ned en skola görs en ekonomisk besparing samtidigt som befintliga budgetmedel kan styras mot personalkostnader istället för skolbyggnader.

I vissa delar av landet är avstånden mellan många orter så långa att skolskjuts inte är ett bra alternativ, särskilt inte för de minsta barnen. Det finns också exempel där alternativa former av undervisning, t.ex. fjärrundervisning, används som ett alternativ till skolskjutsar. Olika former av kommunal samverkan kring skolfrågor kan också vara ett sätt att möta problemen med mindre elevkullar och långa avstånd.

4.8 Se medborgarna – för bättre offentlig service (SOU 2009:92)

Utredningen Utveckling av lokal service i samverkan har sedan hösten 2007 haft regeringens uppdrag att stödja de statliga myndigheterna i deras arbete med att inrätta lokala servi-

cekontor. Enligt utredningsdirektiven⁶⁰ ska utredaren dessutom stödja andra samverkansinitiativ samt driva på utvecklingen av en effektivare offentlig service och tjänsteproduktion som utnyttjar den moderna informations- och kommunikationsteknikens möjligheter. Målet för utredningsarbetet är att förbättra tillgängligheten till offentlig service i hela landet och att möjliggöra en fortsatt effektivisering av den offentliga tjänsteproduktionen.

Utredaren Lars Högdahl lämnade i november slutbetänkandet *Se medborgarna – för bättre offentlig service* till kommun- och finansmarknadsminister Mats Odell. I betänkandet lämnas en rad förslag för att förbättra den offentliga servicen för medborgarna.

Enligt utredaren sätts medborgarna och deras behov i centrum. Konkret föreslås bland annat att:⁶¹

- Staten ska vara närvarande i alla kommuner. Det ska finnas minst ett servicecentrum med statlig närvaro i varje kommun.
- Kommunerna och de statliga myndigheter som har täta medborgarkontakter ska ha minst ett gemensamt, bemannat servicecentrum i varje kommun där medborgarna kan träffa en servicevägledare.
- Kommunerna kan inrätta fasta och mobila servicepunkter. Medborgarna ska inte behöva bli hänvisade till telefonen och datorn när de behöver personlig kontakt med en tjänsteman.

Utredaren menar också att målet om en likvärdig och tillgänglig offentlig service över hela landet, på medborgarnas villkor, kräver fastare styrning av myndigheterna än hittills.

Utredaren menar vidare att regeringen därför bör ålägga länsstyrelserna att leda och samordna de statliga myndigheternas serviceutveckling. Om en myndighet planerar att lämna en kommun ska myndigheten anmäla detta till länsstyrelsen. Länsstyrelsen ska då överväga alternativa servicelösningar i samråd med kommunen.

Enligt förslaget bör Arbetsförmedlingen få instruktion om att svara för den statliga bemanningen i alla kommuner. Utredaren menar att övriga myndigheter kan samordna sin fysiska närvaro i förmedlingens kontor och kommunala servicevägledare kan också beredas plats. På sikt ska kommunerna och de statliga myndigheterna åläggas att alltid samverka. Samarbete ska vara huvudregeln.

Regeringen bör också överväga, om så behövs, att förelägga riksdagen ett förslag om en lag om service i samverkan, där både de statliga myndigheterna och kommunerna omfattas.

För att alla befintliga resurser ska tillvaratas bör kommuner och myndigheter samverka med ideella organisationer och privata företag som kan utföra serviceinsatser. Det kan t.ex. handla om att driva en servicepunkt eller arbeta som samhällsinformatör.

Tillväxtanalys kommer att följa utvecklingen av de förslag som läggs fram i utredningen ”Se medborgarna – för en bättre offentlig service”.

⁶⁰ Direktiv 2007:68.

⁶¹ Pressmeddelande 2009-11-17. *Se medborgarna! Ingen ska falla mellan stolarna.*

5 Infrastruktur

5.1 Inledning

Tillgång till en god infrastruktur är och har alltid varit en viktig fråga när det gäller möjligheten att bo och verka i gles- och landsbygden. I detta avsnitt kommer vi enbart att beröra några av de viktigaste förutsättningarna; tillgång till bredband och tillgång till flygplatser.

Historiskt sett har utbyggnad av infrastrukturens system varit av betydelse för den lokala, regionala och nationella tillväxten. I forskningen finns det starka positiva samband mellan investeringar i infrastruktur, produktion och produktivitet⁶². En av de positiva effekterna som följer av investeringarna är större upptagningsområde för arbetsmarknad och företagande. Regional tillväxt gynnas alltså generellt sett av en ökad tillgänglighet till all infrastruktur där en del av tillväxteffekterna sker i områden utanför själva transportsystemet.

Under år 2009 har alla transportmyndigheter gemensamt arbetat med att ta fram en nationell plan för transportsystemet 2010–2021. Utgångspunkten för planeringen och det övergripande målet är, enligt regeringens direktiv.

”att bryta utanförskapet genom fler jobb i fler och växande företag. En fungerande infrastruktur är en grundförutsättning för att bedriva företag och att åstadkomma en långsiktig hållbar tillväxt i hela landet. Det ska vara lätt för resenärer och transportköpare att välja de klimateffektivaste alternativen”

Regionalt och nationellt väl utbyggd infrastruktur och kommunikationsförbindelser är en som sagt en förutsättning för regional utveckling. En högkvalitativ och effektiv infrastruktur främjar den ekonomiska tillväxten i alla sektorer. Den främjar utvecklingen av nya arbets- och affärsverksamhetsformer och följaktligen även företagets konkurrensförmåga. Den skapar dessutom möjlighet att höja kvalitet och tillgång till offentlig service i hela landet.

5.2 Nya transportpolitiska mål

I mars 2009 beslutade riksdagen om nya transportpolitiska mål⁶³. Det övergripande målet för svensk transportpolitik är att säkerställa en samhällsekonomiskt effektiv och långsiktig hållbar transportförsörjning för medborgare och näringsliv i hela landet. Det övergripande målet stöds av två huvudmål:

- Funktionsmålet som berör resans eller transportens tillgänglighet.
- Hänsynsmålet som handlar om säkerhet, miljö och hälsa.

De transportpolitiska målen är en utgångspunkt för alla statens åtgärder inom transportområdet. Exempelvis gäller det när myndigheterna ska prioritera bland olika önskemål och behov när de genomför sina uppdrag. Målen ska även vara ett stöd för regional och kommunal planering.

⁶² ITPS (2007) ”Samband mellan infrastruktur och produktivitet – en kunskapsöversikt” R2007:002

⁶³ Prop. 2008/09:93 Mål för framtidens resor och transporter

5.3 Bredband

En väl utbyggd kapacitet och tillgång till bredband betyder bättre tillgång till kommersiella tjänster och att nackdelar med stora geografiska avstånd kan mildras. Det kan skapa möjligheter för regionerna att dra till sig investeringar och behålla sysselsättning och kan även bidra till att främja regional konkurrenskraft samt ekonomisk och social utveckling.

År 2008 utvärderades den svenska bredbandspolitiken⁶⁴. Förutom själva utvärderingen innehåller rapporten en analys av samhällsnyttan av bredband. Helhetsbedömningen är att det statliga bredbandsstödet som fanns mellan år 2001–2007 har varit positivt. Enligt rapporten är Sverige ett av få länder som har haft program för att få en bredbandsutbyggnad även i områden där marknaden inte fungerar. Vid en jämförelse med USA kan det konstateras att bredbandsutvecklingen avstannade i de flesta delstaterna eftersom aktörerna på marknaden inte byggde bredband i områden som var glest befolkade. Samma erfarenhet görs inom EU där Kommissionen nu uppmanar medlemsstaterna att engagera sig i arbetet med att bygga bredband i glesbygden och förebygga de digitala klyftor som annars kan uppstå.

I bredbandsutvärderingen dras även slutsatsen att bredbandstillgång är viktig för glesbygdsföretag och en förutsättning för nyetableringar och näringslivsutveckling. Bredbandsnät med tillhörande tjänster anses idag som ett nödvändigt inslag i vardagen. Ingen ort kan locka till sig nyetableringar om det inte finns ett väl utbyggt bredband och det är inte heller möjligt att attrahera och rekrytera personal. För merparten av alla ungdomar är tillgången på bredband idag en förutsättning för studier och kamratrelationer.

I november 2009 presenterade regeringen en ”Bredbandsstrategi för Sverige” som ska tydliggöra politikens inriktning. Övergripande målet är att Sverige ska ha bredband i världsklass. Och det kvantitativa målet är att år 2020 bör 90 procent av alla hushåll och företag ha tillgång till bredband om minst 100 Mbit/s.

*”Det är viktigt att svenska företag och hushåll i alla delar av landet kan dra nytta av de möjligheter som tillgång till kraftfullt bredband ge. Då kan traditionella arbetsmetoder förändras, nya tjänster och affärsmodeller utvecklas och nya beteenden växa fram”*⁶⁵

Investeringar i IT och bredband har visat sig vara positiva för samhällsutvecklingen. En god infrastruktur skapar möjligheten för etablering av ny- och ersättningsinvesteringar vilket på sikt bidrar till att skapa konkurrenskraftiga regioner, företag och individer. I den nationella strategin kan vi läsa att ”En effektiv och säker infrastruktur för bredband främjar regional utveckling och bidrar till att skapa förutsättningar för hållbar tillväxt i hela landet”.⁶⁶

Hur ser det ut idag?

Våren 2009 hade 89 procent av befolkningen Internet i hemmet, varav 83 procent hade tillgång till bredband. 90 procent av företagen använder Internet och hade en bredbandsuppkoppling. Av företag med en till nio anställda har 85 procent tillgång till Internet varav 74 procent har bredband.⁶⁷

⁶⁴ ITPS (2008) ”Bredbandspolitiken- ITPS utvärdering på stopptid” A2008:004

⁶⁵ Bredbandsstrategin för Sverige s6

⁶⁶ En nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007,N2007/7/7152/RT

⁶⁷ SCB användarundersökning

Post- och telestyrelsen, PTS, påpekar i sin rapport "Bredbandskartläggningen 2008" att ett stort antal hushåll och företag saknar bredbandsaccess eller är beroende av en enskild accessform. Flertalet av dessa finns i gles- och landsbygder. Kartläggningen signalerar att bredbandsinfrastruktur helt saknas i vissa områden. För företag kan det vara en förutsättning med hög överföringskapacitet för att verksamheten ska kunna bedrivas i gles- och landsbygder. Tillgängligheten i glesbygder kommer också att påverkas av kommande förändringar i accessnätet i och med att gamla och långa så kallade stolplinjer håller på att bli uttjänta i vissa områden⁶⁸.

En viktig fråga när det gäller tillgänglighet är hur man ska undvika och minimera de digitala klyftorna mellan olika grupper i samhället. PTS bedömning är att det finns en risk att mindre tätbebyggda delar av Sverige endast får tillgång till teknik med en lägre kapacitet, vilket kommer att föra med sig olika förutsättningar för slutkund i olika delar av landet. Regeringen har föreslagit att ytterligare 250 miljoner till bredbandsutbyggnad ska tillföras det svenska landsbygdsprogrammet från år 2010. Förslaget ska dock först godkännas av Kommissionen.

5.3.2 Hur ser det ut i våra grannländer?

Finland

År 2004 antog den finska regeringen den nationella bredbandsstrategin med cirka 50 åtgärder för att främja bredbandet. Samtidigt togs riktlinjer för att driva på utvecklingen av mobila bredbandslösningar. År 2007 presenterar bredbandsgruppen resultaten i en slutrapport⁶⁹. Där konstateras bland annat att Finland har nått målet att 95 procent av hushållen ska ha tillgång till bredbandstjänster i det fasta nätet.

År 2008 togs ett principbeslut om en Nationell handlingsplan för att förbättra infrastrukturen i informationssamhället.⁷⁰ Ett av målen i handlingsplanen är att år 2015 ska en optisk fiber eller kabelnät som tillåter 100Mbit i anslutning, eller annat nät med samma egenskaper, vara tillgängligt i hela landet. Minst 99 procent av permanentboende och permanenta kontor för företag och offentliga förvaltningsorgan ska ha tillgång till en fast eller trådlös abonnentledning högst två kilometer från sin geografiska plats.

Norge

I maj 2009 inrättade Fornyelse- og administrasjonsdepartementet en interdepartemental arbetsgrupp som fick i uppdrag att föreslå nya mål för bredband i Norge. Arbetsgruppen har haft tre utgångspunkter för sitt arbete; full (100 procent) bredbandstäckning, marknadsdriven utbyggnad och teknologineutralitet. Förslaget innehåller ett antal delmål till år 2015, bland annat att alla ska ha tillgång till 100Mbit/s till alla (fiber till väggen) och tillgång till 100Mbit/s inom 2 km från alla hustyper (finsk modell)⁷¹

År 2009 har 86 procent av hushållen i Norge tillgång till Internet. 78 procent av dem har tillgång till bredband och dessutom har 12 procent tillgång till mobilt bredband⁷².

⁶⁸ Se vidare PTS (2009) "PTS insatser för ett tillgängligt informationssamhälle" PTS-ER-2009:23

⁶⁹ Kommunikationsministeriet (2007) "Nationella bredbandsstrategin – slutrapport"

⁷⁰ Ministeriet för transport och kommunikation i Finland (se vidare

<http://www.laajakaistainfo.fi/english/index.php>)

⁷¹ http://www.regjeringen.no/nb/dep/fad/dok/rapporter_planer/rapporter/2009/mal-og-virkemidler-for-bredere-bredband.html?id=575643

⁷² Norges Statistiske Sentralbyrå, SSB, (www.ssb.no)

Tabell 35 IT-tillgång och IT-användning i befolkningen (16–74 år) i de nordiska länderna, år 2005, procent⁷³

	Sverige	Finland	Norge
Andel hushåll med tillgång till dator (PC)	80	64	74
Andel hushåll med tillgång till Internet i hemmet	73	54	64
Andel av befolkningen som dagligen använder Internet*	57	46	50
Andel Internetanvändare som haft problem med spam under de senaste 12 månaderna	48	57	71
Andel Internetanvändare som haft problem med virus under de senaste 12 månaderna	25	32	29

*Finlands siffra avser år 2004

Källa: SCB

5.4 Flygets betydelse för perifera regioner

Glesbygdverket har i flera studier⁷⁴ visat att buss, tåg och inte minst flyg spelar en viktig roll för att överbrygga de stora avstånden i landet. Exempelvis har invånarna i Pajala ungefär fyra timmar till Stockholm City med flyg och anslutningar, jämfört med drygt 18 timmar med tåg och buss. Vidare har påvisats den stora betydelse som de icke-statliga flygplatserna har för att människor i alla delar av landet ska ha tillgång till flygtrafik.

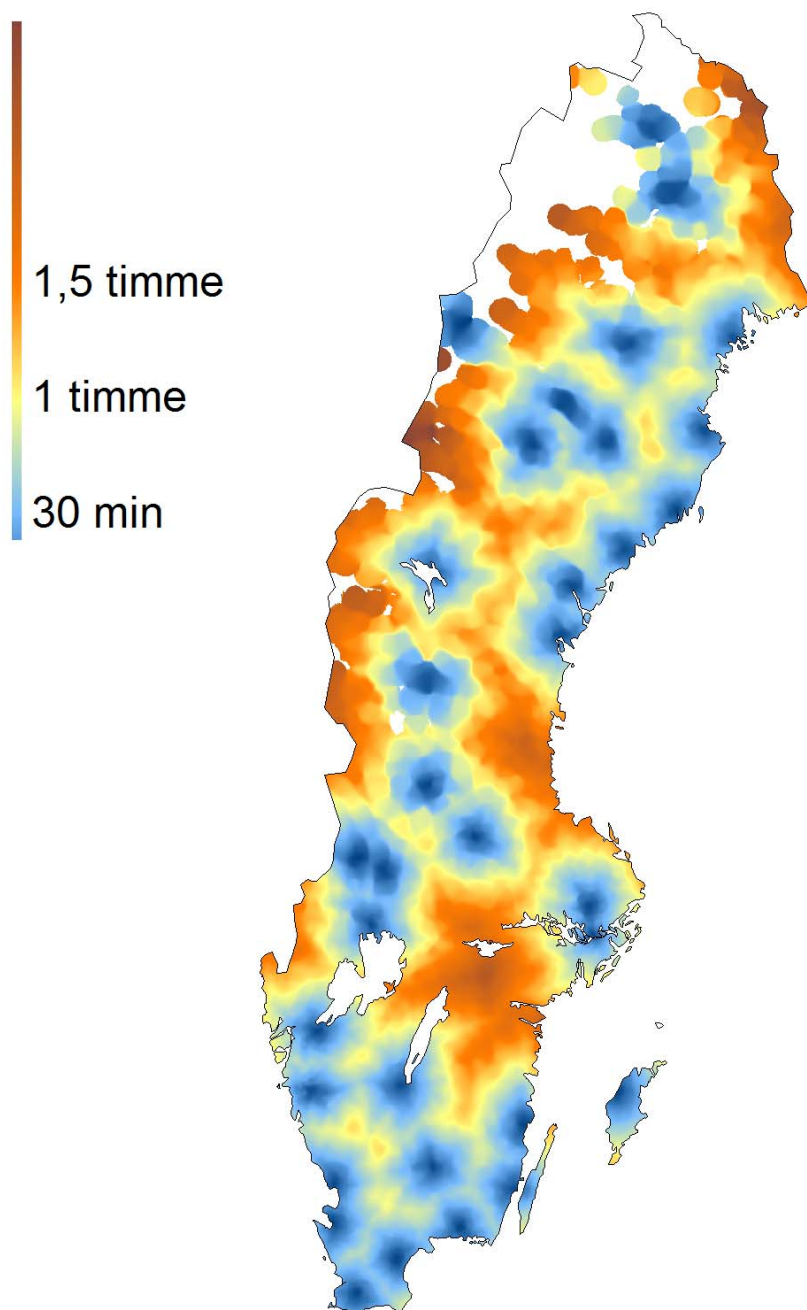
De icke-statliga flygplatserna är ett mycket viktigt komplement till de statliga flygplatserna för att landet ska ha en någorlunda tillfredsställande tillgänglighet. Från många av landets perifera områden är tillgång till flygförbindelser för näringsliv, offentlig verksamhet och privatpersoner en förutsättning för resor över dagen, exempelvis till Stockholm.

Kartorna nedan visar befolkningens tillgänglighet/restid med bil till flygplatser med inrikes flygtrafik december 2009, först statliga och kommunala flygplatser, därefter enbart statligt finansierade flygplatser.

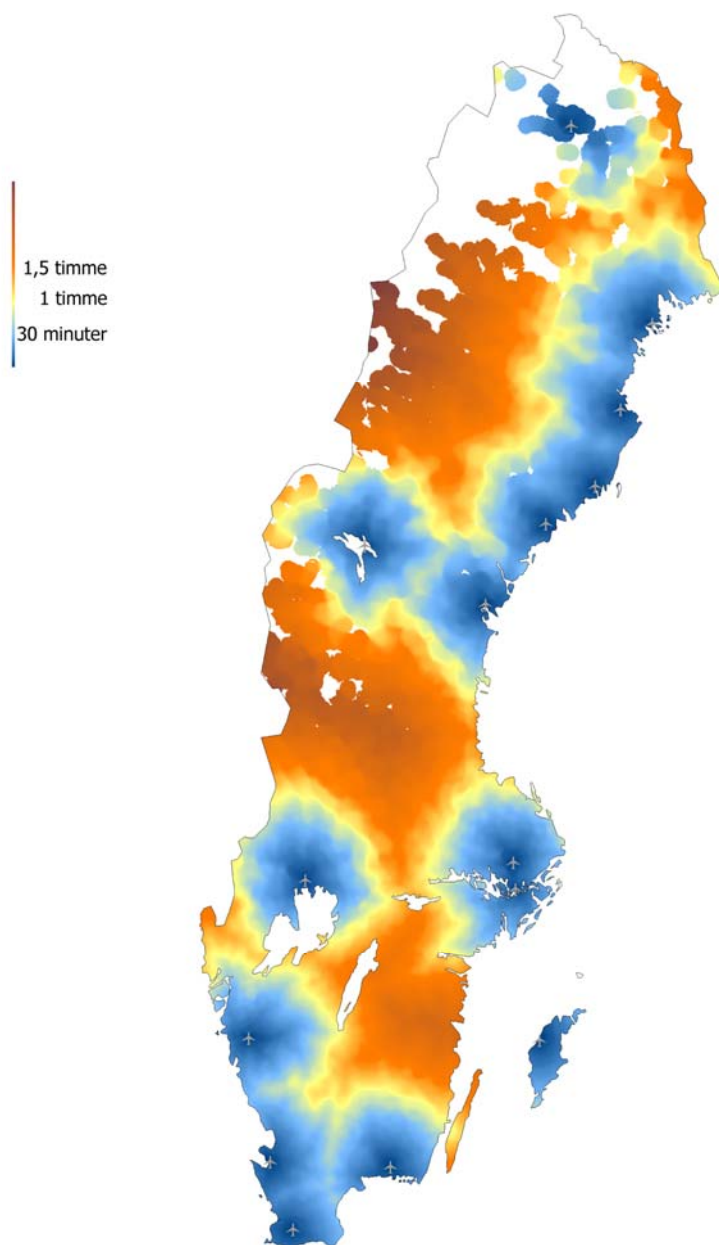
⁷³ SCB definition : Med höghastighetsanslutningar avses DSL-anslutningar (ADSL, SDSL och liknande) samt andra fasta anslutningar, t.ex. fiber eller radiolänk.

⁷⁴ Årsböcker 2003-08

Karta 14 Restid med bil till statliga och kommunala flygplatser, december 2009

Karta 15 Kartan visar restid med bil till statliga flygplatser, december 2009

Observera att även andra faktorer såsom antal avgångar och ankomster, samt pris på flygbiljetter har stor betydelse för hur tillgängligt flyget är.

I december 2009 finns i Sverige 15 statliga flygplatser med reguljär inrikes flygtrafik som drivs av Luftfartsverket.

Övriga flygplatser drivs framför allt i kommunal regi. Mer information om flygtider, flygbolag som trafikerar de olika flygplatserna finns på Luftfartsverkets hemsida www.lfv.se.

6 Företagande i landsbygder

Geografiska indelningar kan, som tidigare visats, definieras och presenteras på olika sätt. När det i detta avsnitt funnits anledningar att kategorisera uppgifter utifrån en geografisk dimension har Sveriges 290 kommuner delats in i tre grupper: *tätortskommuner*, *tätortsnära landsbygdskommuner* samt *glesbygdskommuner* (se Bilaga 1 Indelning i kommuntyper). Tätortskommunerna upptar knappt en fjärdedel av Sveriges yta och befolkas av två tredjedelar av rikets befolkning. Kommuner inom kategorin tätortsnära landsbygd innefattar nästan halva landets yta och näst intill en tredjedel av befolkningen. De ytstora glesbygdskommunerna slutligen täcker mer än en fjärdedel av landets yta och inkluderar i det närmaste en av 60 svenskar. Det bör betänkas att indelningen är grov och inrymmer skillnader inom respektive kommungrupp. I texten används även i viss utsträckning begreppet *landsbygdskommuner* när både tätortsnära landsbygdskommuner och glesbygdskommuner avses. Detta vidare landsbygdsbegrepp inrymmer tre fjärdedelar av Sveriges yta och ungefär en tredjedel av dess befolkning.

Registerdata i avsnittet baseras i stor utsträckning på begreppet ”*arbetsställe*”, ett uttryck som bättre speglar den fysiska närvaron av organiserad ekonomisk verksamhet än ”*företag*”. Av språkliga skäl kommer dock begreppet ”*företag*” ibland att användas i texten. Alla aktiva företag har minst ett arbetsställe, men kan även ha flera (se Bilaga 12 Definitioner av nyckelbegrepp.)

Vidare används i texten begreppet ”*sysselsatt*” och inte ”*anställd*”. Som sysselsatt räknas både företagare och anställda. Ett s.k. soloföretag – utan anställda – har således en sysselsatt. Sysselsatta identifieras enligt ovan via RAMS (registerbaserad arbetsmarknadsstatistik) utifrån klassificeringen förvärvsarbetande i mät månaden november. Rörlig arbetskraft som inte går att föras till något arbetsställe är exkluderade. Se även Bilaga 12 Definitioner av nyckelbegrepp för en närmare beskrivning.

Branschstrukturen presenteras i en indelning i nio övergripande näringssektorer (åtta faktiska och en ökad). Indelningen baseras på Standard för svensk näringsgrensindelning 2002 (SNI 2002)⁷⁵. Se Bilaga 13 Branschgruppering för en närmare beskrivning.

Näringslivet definieras utifrån institutionell sektorstillhörighet och juridisk form. Statliga och kommunala bolag ingår, men inte affärsdrivande verk. Se även Bilaga 14 Definition av näringsliv utifrån sektorsindelning och juridisk form.

6.1 Geografisk dimension

Företag bedriver verksamhet i hela landet genom att uppfatta och tillgodose en efterfrågan på varor och tjänster, ibland för en lokal marknad, ibland för en betydligt vidare krets. Företagens produktion och konkurrenskraft prövas och värderas på en marknad. Respektive företag agerar i ett institutionellt sammanhang där ett antal nationella (och internationella) spelregler är gällande, t.ex. lagstiftning, avtal, skattesystem etc. Sätillvida föreligger inga skillnader mellan företag i urbana eller rurala områden.

Det geografiska läget medför dock till viss del speciella förutsättningar för företag i gles- och landsbygder⁷⁶. Långa avstånd, extrem gleshet, särskild sårbarhet när det gäller föränd-

⁷⁵ Grupperingen följer tidigare presentation i t.ex. ITPS, (2009), *Regionernas tillstånd 2008*, sid: 98f och har ursprungligen utarbetats av Jan Andersson, SCB AM/FRS

ringar i utbudet av kommersiell och offentlig service, begränsade möjligheter till kapitalförsörjning samt, i de norra delarna av Sverige, även ett kärvare klimat är några exempel på detta. Väl utbyggd elektronisk infrastruktur av god kvalitet kan dock i viss utsträckning kompensera för några av de nackdelar som avstånd och gleshet innebär.

Långa avstånd till kunder, leverantörer, begränsad arbetsmarknad och andra funktioner av betydelse för företagen innebär dels att resor och transporter blir dyrare och tar längre tid, dels att vissa resor och kontakter av samma skäl väljs bort – t.ex. kundbesök, deltagande i konferenser, mässor m.m. Glesheten försvårar även kontakter och informationsutbyte med företagskollegor och kan innebära fysiska begränsningar av marknaden för vissa företag. Möjligheten att rekrytera personal med rätt kompetens påverkas av en begränsad lokal arbetsmarknad och långa avstånd som försvårar arbetspendling. Benägenheten för arbetskraft att flytta till och flytta ifrån en ort påverkas av individens upplevda attraktionskraft hos en ort, bland annat utbudet av service, boende, kultur, fritidsaktiviteter m.m. Ett tunt serviceutbud medför att varje enskild förändring (t.ex. nedläggning) får relativt större påverkan. Servicenivån kan i sig påverka företagens möjligheter att bedriva sin verksamhet men kan även, som tidigare berörts, i förlängningen ha betydelse för företagens möjligheter att trygga sitt arbetskraftsbehov.

Vidare har fastigheter och anläggningar i gles- och landsbygder ofta låga andrahandsvärden vilket försvårar för företag att erbjuda säkerheter. Bankerna har därför svårare att finansiera sådana investeringar, även om företagen i övrigt är stabila och lönsamma.

Det kalla klimatet i Norrlands gles- och landsbygder slutligen, utgör dels en viss begränsning i vilka verksamheter som är praktisk möjliga, dels en högre energiförbrukning.

Gleshet och klimat behöver emellertid nödvändigtvis inte alltid vara konkurrensnackdelar. För företagande där verksamheten ställer särskilda krav på utrymme, naturresurser, klimat m.m. kan dessa betingelser vara fördelar eller t.o.m. i vissa fall förutsättningar för aktiviteten ifråga. Jord- och skogsbruk, mineralutvinning, vissa former av besöksnäring, testverksamhet m.m. kan vara sådana exempel.

Sammantaget kan konstateras att villkoren för företagande i vissa avseenden skiljer sig mellan företag i rurala och urbana områden.

6.2 Företagsstruktur

Nedan undersöks om några skillnader i företagsstruktur⁷⁷ framträder när en geografisk kategorisering appliceras.

6.2.1 Företagsstorlek och sysselsättning

I Tabell 36 nedan kategoriseras arbetsställen utifrån antalet sysselsatta samt fördelas på de tre kommuntyper som redovisades ovan. Totalt fanns år 2007 drygt 180 000 arbetsställen i Sveriges landsbygdskommuner vilket motsvarar cirka 35 procent av beståndet i riket som helhet. De mindre ”företagsstorlekarna” är vanligare i landsbygdskommunerna. Andelen mikroföretag är t.ex. cirka 5 procentenheter högre i glesbygdskommuner (90,5 procent) än i tätortskommuner (85,5 procent). Framförallt är avsaknaden av storföretag slående i mer perifera områden. I jämförelse med glesbygdskommunerna är det t.ex. drygt 15 gånger vanligare med storföretag i tätortskommunerna.

⁷⁶ Se även t.ex. SOU 2006:101 respektive Regeringens skrivelse 2008/09:167

⁷⁷ Egentligen arbetsställestruktur men begreppet ”företag” används ibland av språkliga skäl.

Tabell 36 Antal och andel arbetsställen fördelat på storleksklasser och kommuntyp, 2007

Arbetsställen fördelade på storleksklass	Glesbygd		Tätortsnära		Tätort		Riket	
	n	%	n	%	n	%	n	%
>250 sysselsatta (storföretag)	2	0,02	268	0,16	966	0,3	1 236	0,24
51–250 sysselsatta (medelstora företag)	167	1,6	3 366	2,0	8 878	2,7	12 411	2,4
1–50 sysselsatta (småföretag)	10 344	98,4	166 522	97,9	324 101	97,1	500 967	97,4
1–10 sysselsatta (mikroföretag ^a)	9 510	90,5	150 550	88,5	285 602	85,5	445 662	86,6
1 sysselsatt (soloföretag ^a)	5 700	54,2	94 644	55,6	170 515	51,1	270 859	53,6
Summa i kommuntyp	10 513	100	170 156	100	333 945	100	514 614	100
Kommuntypens totala andel av riket		2,0		33,1		64,9		100

^aObservera vid additioner kolumnvis att mikroföretag och soloföretag är en delmängd av småföretag

Källa: SCB: RAMS

När det gäller sysselsättningens fördelning på arbetsställets storlek samt kommuntyp framträder i Tabell 37 nedan en tydlig geografisk skillnad. Desto mindre "företag" som betraktas, ju större blir sysselsättningsandelarna i de glesare områdena. Fyra av tio (39,5 procent) sysselsatta kan härröras till mikroföretag i glesbygdskommuner medan motsvarande andel för tätortskommunerna stannar på något mer än en av fem (21,9 procent). I kategorin medelstora företag har de tre kommuntyperna ungefär lika stora sysselsättningsandelar, medan storföretagen har en betydligt större andel av sysselsättningen i tätortskommuner jämfört med landsbygdskommunerna. Sysselsättningsandelen för storföretag är t.ex. mer än 20 gånger större i tätortskommuner jämfört med glesbygdskommuner. Sammantaget kan fastslås att för småföretag är sysselsättningsandelen betydligt större i landsbygdskommunerna än i tätortskommunerna, med en särskild tyngdpunkt på de allra minsta – solo- och mikroföretag – samt i glesbygdskommuner.

Tabell 37 Antal och andel sysselsatta i storleksklass och kommuntyp, 2007

Sysselsättning fördelat på storleksklass	Glesbygd		Tätortsnära		Tätort		Riket	
	n	%	n	%	n	%	n	%
>250 sysselsatta (storföretag)	535	1,0	154 509	13,7	649 215	21,8	804 259	19,3
51–250 sysselsatta (medelstora företag)	14 763	27,4	308 335	27,4	850 636	28,5	1 173 734	28,2
1–50 sysselsatta (småföretag)	38 529	71,6	663 554	58,9	1 484 669	49,7	2 186 752	52,5
1–10 sysselsatta (mikroföretag)a	21 243	39,5	325 587	28,9	654 909	21,9	1 001 739	24,1
1 sysselsatt (soloföretag)a	5 700	10,6	94 644	8,4	170 515	5,7	270 859	6,5
Summa i kommuntyp	53 827	100	1 126 398	100	2 984 520	100	4 164 745	100
Kommuntypens totala andel av riket		1,3		27,0		71,7		100

^aObservera vid additioner kolumnvis att mikroföretag och soloföretag är en delmängd av småföretag

Källa: SCB: RAMS

6.2.2 Branschfördelning

En första indelning av den ekonomiska aktiviteten kan vara att undersöka fördelningen mellan sysselsättning inom näringslivet av totalt sysselsatta fördelat på de tre kommuntyperna, se Tabell 38. Två noteringar kan då göras. Näringslivet utgör en större sysselsättningsandel i tätortskommuner jämfört med landsbygdskommuner. Störst är denna skillnad gentemot glesbygdskommunerna, med nära åtta procentenheter för år 2007. Skillnaden mellan kommuntyperna minskar över den studerade tidsperioden. År 2003 uppgick skillnaden i näringslivets sysselsättningsandel mellan tätortskommuner och glesbygdskommuner till 9,7 procentenheter. År 2007 hade den differensen minskat till 7,8 procentenheter.

Tabell 38 Andelen(%) sysselsatta inom näringslivet av totalt antal sysselsatta, fördelat på kommuntyp, (2003–2007)

Kommuntyp	2003	2005	2007	Förändring 2003–2007 (procentenheter)
Glesbygdskommuner	56,3	58,6	59,7	+3,4
Tätortsnära lands- bygdskommuner	63,1	63,8	65,2	+2,1
Tätortskommuner	66,0	66,2	67,5	+1,5
Riket	65,1	65,4	66,8	+1,7

Källa: SCB: RAMS

I nästa steg visas hur den ekonomiska aktiviteten fördelas mellan nio övergripande näringssektorer. Tabell 39 nedan visar branschfördelning för de olika kommuntypernas sysselsättning. Som väntat har branschgruppen *Jordbruk, skogsbruk* betydligt större sysselsättningsandel i landsbygdskommuner jämfört med tätortskommuner. Något mer än var femte sysselsatt (20,9 procent) i glesbygdskommuner respektive var sjätte sysselsatt (16,1 procent) i tätortsnära landsbygdskommuner arbetar inom den branschgruppen. Motsvarande andel för tätortskommuner stannar på knappt var tjugonde (4,6 procent) sysselsatt.

Exempel på andra branschgrupper som överväger mer än marginellt i landsbygdskommuner jämfört med tätortsområden är *Tillverkning och utvinning; Energi, vatten och avlopp* samt *Byggverksamhet*. Motsatsen, lägre andelar sysselsättning i landsbygdskommuner jämfört med tätortskommuner, återfinns i branschgrupperna *Företagsinriktade tjänster* och *Privata hushållstjänster*. Största avvikelserna finns för den förra branschgruppen där andelen sysselsatta för glesbygdskommuner stannar på 13,6 procent medan tätortskommunernas andel är mer än dubbelt så stor, 31,4 procent. Tätortsnära landsbygdskommuner har en något större sysselsättningsandel (19,1 procent) än glesbygdskommuner i den branschgruppen, men ligger fortfarande markant lägre än tätortskommunerna.

Sammantaget kan således konstateras att vissa skillnader i branschstruktur föreligger mellan de olika kommuntyperna.

Tabell 39 Antal arbetsställen och andel sysselsättning fördelade på branschgrupper och kommuntyp, 2007

Branschgrupp	Glesbygd		Tätortsnära		Tätort		Riket	
	Arbetsställen (n)	Sysselsatta (%)	Arbetsställen (n)	Sysselsatta (%)	Arbetsställen (n)	Sysselsatta (%)	Arbetsställen (n)	Sysselsatta (%)
Jordbruk, skogsbruk, fiske	2 198	20,9	27 423	16,1	15 283	4,6	44 904	8,7
Tillverkning & utvinning	932	8,9	15 301	9,0	22 962	6,9	39 195	7,6
Energi, vatten & avlopp	118	1,1	1 091	0,6	1 209	0,4	2 418	0,5
Byggverksamhet	1 129	10,7	20 231	11,9	32 543	9,7	53 903	10,5
Företagsinriktade tjänster	1 430	13,6	32 574	19,1	104 988	31,4	138 992	27,0
Privata hushållstjänster	2 352	22,4	38 779	22,8	93 068	27,9	134 199	26,1
Offentliga hushållstjänster	963	9,2	14 558	8,6	32 364	9,7	47 885	9,3
Blandade tjänster	847	8,1	10 556	6,2	20 987	6,3	32 390	6,3
Okänd näringsgren	544	5,2	9 643	5,7	10 540	3,2	20 727	4,0
Summa i kommuntyp	10 513	100	170 156	100	333 945	100	514 614	100

Källa: SCB: RAMS

6.2.3 Inkomster ur ett näringsperspektiv

Ytterligare ett sätt att beskriva eventuella geografiska skillnader är att anlägga ett näringsperspektiv på befolkningens inkomster. I Tabell 40 nedan visas intäkter från eget arbete och eget företagande – inkomst av förvärvskälla (bruttolön + nettoinkomst av näringsverksamhet). Här framgår att förvärvsinkomsten är högst för tätortskommuner, lägre för tätortsnära landsbygdskommuner och lägst för glesbygdskommuner. Inkomstnivån ökar över mätperioden med ungefär bibehållen differens mellan kommuntyperna förutom under tabellens sista tidsperiod (mellan år 2006 och år 2007) då tätortskommunerna påvisar en större ökning än hos de båda andra kommuntyperna, men framförallt gentemot glesbygdskommunerna.

Tabell 40 Inkomst av förvärvskälla (bruttolön och nettoinkomst av näringsverksamhet) per invånare 20–64 år, fördelat på kommuntyp, 2004–2007

Kommuntyp	2004	2005	2006	2007	Förändring 2004–2007 (%)
Glesbygdskommuner	157 432	164 255	172 631	173 995	+10,52
Tätortsnära landsbygdskommuner	179 938	185 898	194 404	200 397	+11,37
Tätortskommuner	193 427	199 559	208 589	218 497	+12,96
Riket	188 819	194 925	203 817	212 464	+12,52
Inkomstandel glesbygdskommuner – tätortskommuner (%)	81,39	82,31	82,76	79,63	

Källa: SCB: LISA

6.2.4 Dynamik

Näringslivet är dynamiskt. Arbetsställen etableras, förändras i storlek och avvecklas. En enkel redovisning av nettoutvecklingen av antalet sysselsatta kan dölja betydande strömningar av såväl tillkommande som försvunnen sysselsättning. Ökad sysselsättning kan härröras till arbetsställen som etableras respektive växer. Minskad sysselsättning är en konsekvens av arbetsställen som läggs ner respektive krymper. I tillägg till dessa förändringar finns givetvis även ett antal arbetsställen som håller sin sysselsättning konstant över mätperioden. I Tabell 41 och Tabell 42 nedan visas näringslivets dynamik fördelad på dessa fem komponenter, varav fyra alltså har en resulterande sysselsättningsförändring.

Nyetablerade arbetsställen och resulterande sysselsättningseffekter

Tabell 41 visar nyetablerade arbetsställen och resulterande sysselsättningseffekter fördelat på kommun kategorier. Den sammanlagda sysselsättningseffekten, drygt 130 000 personer fördelat på drygt 80 000 arbetsställen, indikerar att de nya arbetsställena är små, med färre än två sysselsatta i genomsnitt. Satt i relation till antalet invånare i åldersspannet 20–64 år är sysselsättningseffekten av de tillkommande arbetsställena högst i glesbygdskommuner (31,61 sysselsatta/1000 invånare). För övriga kommun kategorier är sysselsättningseffekten tämligen likartad.

Tabell 41 Dynamik 1, nya arbetsställen, fördelat på kommuntyp, 2007

	Glesbygd	Tätortsnära	Tätort	Riket
Antal nya arbetsställen	1 776	25 290	55 303	82 369
Resulterande förändring i sysselsättning under mätår	+2 447	+36 054	+93 302	+131 803
Resulterande sysselsättningsvolym^a	2 447	36 054	93 302	131 803
Genomsnittlig sysselsättningseffekt/nytt arbetsställe	+1,38	+1,43	+1,69	+1,60
Befolkningsantal 20–64 år	77 416	1 608 141	3 710 196	5 395 753
Sysselsättningseffekt/1000 inv. 20–64 år	+31,61	+22,42	+25,15	+24,43

Källa: SCB: FAD och RTB

^a Total sysselsättning 30 november 2007 i de arbetsställen som tillkommit under år 2007

Växande arbetsställen

Den andra dynamikkomponenten – växande arbetsställen – beskrivs i Tabell 42. Detta är den största gruppen arbetsställen med en stock av drygt 2 miljoner sysselsatta, en volym som sannolikt avspeglar det konjunkturläge som rådde under år 2007. Befintliga arbetsställen som växer bidrog under år 2007 med över 300 000 sysselsatta, dvs. mer än dubbelt så stor effekt jämfört med nyetablerade arbetsställen. Varje växande arbetsställes genomsnittliga sysselsättningseffekt är även större jämfört med de nya arbetsställena. Satt i relation till antalet invånare i åldersspannet 20–64 år är sysselsättningseffekten av de tillkommande arbetsställena högst i tätortskommuner (62,22) och lägst i tätortsnära landsbygdskommuner (47,87). Glesbygdskommuner hamnar i ett mittläge med en sysselsättningseffekt på 53,27. I genomsnitt är de växande arbetsställes sysselsättningseffekt per arbetsställe mindre i landsbygdskommunerna och med tätortskommunerna. Störst är skillnaden mellan glesbygdskommunerna (2,38) jämfört med tätortskommunerna (3,72), vilket är naturligt med tanke på den större andelen småföretag i glesbygdssområden.

Tabell 42 Dynamik 2, växande arbetsställen, fördelad på kommuntyp, 2007

	Glesbygd	Tätortsnära	Tätort	Riket
Antal växande arbetsställen	1 734	27 123	62 037	90 894
Resulterande förändring i sysselsättning under mätår	+4 124	+76 977	+230 853	+311 954
Resulterande sysselsättningsvolym^a	23 225	516 195	1 496 033	2 035 453
Genomsnittlig sysselsättningseffekt/växande arbetsställe	+2,38	+2,84	+3,72	+3,43
Befolkningsantal 20–64 år	77 416	1 608 141	3 710 196	5 395 753
Sysselsättningseffekt/1000 inv. 20–64 år	+53,27	+47,87	+62,22	+57,81

Källa: SCB: FAD och RTB

^a Total sysselsättning 30 november 2007 i de arbetsställen som växt under år 2007

Oförändrade arbetsställen

Den tredje dynamikkomponenten – oförändrade arbetsställen – beskrivs i Tabell 43. För dessa arbetsställen uppkommer per definition ingen sysselsättningseffekt genom förändring. Däremot kan konstateras att gruppen sammantaget står för ett betydande antal sysselsatta, i det närmaste 630 000. En volym som är nästan fem gånger större än motsvarande siffra för nya arbetsställen respektive en knapp tredjedel av sysselsättningsvolymen för växande arbetsställen. Intressant är också att andelen sysselsatta i denna arbetsställegrupp är tydligt störst i glesbygdkommunerna och lägst i tätortskommuner.

Tabell 43 Dynamik 3: Oförändrade arbetsställen, fördelad på kommuntyp, 2007

	Glesbygd	Tätortsnära	Tätort	Riket
Antal oförändrade arbetsställen	5 500	94 462	166 440	266 402
Resulterande förändring i sysselsättning under mätår	0	0	0	0
Resulterande sysselsättningsvolym^a	11 821	212 895	405 169	629 885
Genomsnittlig sysselsättningseffekt/oförändrat arbetsställe	0	0	0	0
Befolkningsantal 20–64 år	77 416	1 608 141	3 710 196	5 395 753
Sysselsättningsvolym/1000 inv. 20–64 år	152,70	132,39	109,20	116,7

Källa: SCB: FAD och RTB

^a Total sysselsättning 30 november 2007 i de arbetsställen som varit oförändrade under år 2007

Krympande arbetsställen

Den fjärde dynamikkomponenten – krympande arbetsställen – beskrivs i Tabell 44. Detta är den näst största gruppen arbetsställen med drygt 1,3 miljoner sysselsatta. De krympande arbetsställets genomsnittliga sysselsättningseffekt per arbetsställe är ungefär lika stor som för gruppen växande arbetsställen. Den sammantagna sysselsättningsförändringen (cirka

238 000) är dock mindre än motsvarande effekt för växande arbetsställen (cirka 312 000), dvs. mer sysselsättning tillkommer genom växande arbetsställen än vad som försvinner genom krympande arbetsställen under den studerade perioden. Sysselsättningseffekten i relation till antalet invånare i åldersspannet 20–64 år är ungefär lika stor i glesbygdskommuner som i tätortskommuner medan effekten är något lägre i tätortsnära kommuner.

Tabell 44 Dynamik 4: Krympande arbetsställen, fördelad på kommuntyp, 2007

	Glesbygd	Tätortsnära	Tätort	Riket
Antal krympande arbetsställen	1 477	22 628	48 036	72 141
Resulterande förändring i sysselsättning under mätår	-3 519	-62 714	-171 497	-237 730
Resulterande sysselsättningsvolym^a	16 138	352 906	962 983	1 332 027
Genomsnittlig sysselsättningseffekt/ krympande arbetsställe	-2,38	-2,77	-3,57	-3,30
Befolkningsantal 20-64 år	77 416	1 608 141	3 710 196	5 395 753
Sysselsättningseffekt/1000 inv. 20-64 år	-45,46	-39,00	-46,22	-44,06

Källa: SCB: FAD och RTB

^a Total sysselsättning 30 november 2007 i de arbetsställen som krympt under år 2007

Nedlagda arbetsställen

Den femte dynamikkomponenten – nedlagda arbetsställen – beskrivs i Tabell 45. Under år 2007 försvann ungefär 75 000 arbetsställen med 115 000 sysselsatta. En jämförelse med gruppen nya arbetsställen, där drygt 82 000 nya arbetsställen resulterade i 132 000 sysselsatta, visar att utflödet var något mindre (cirka 17 000 sysselsatta) än inflödet. Varje nedlagt arbetsställes genomsnittliga sysselsättningseffekt var därmed något mindre än motsvarande för de nya arbetsställena. Sysselsättningseffekten i relation till antalet invånare i åldersspannet 20–64 år är ungefär lika stor för tätortskommuner och tätortsnära landsbygdskommuner, men tydligt större för glesbygdskommunerna.

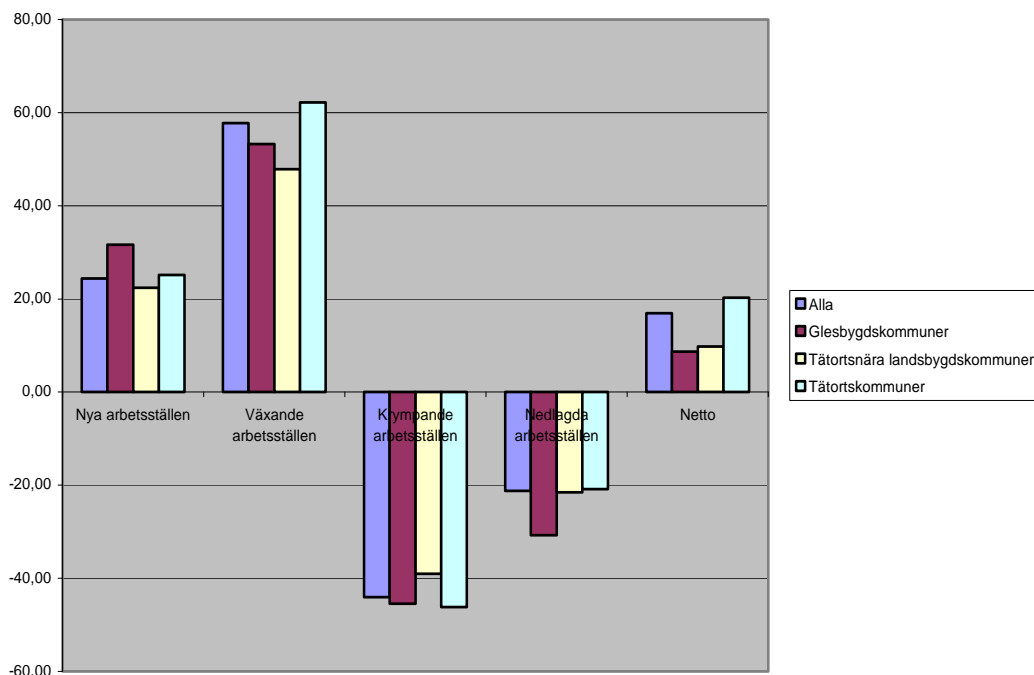
Tabell 45 Dynamik 5: Nedlagda arbetsställen, fördelat på kommuntyp, 2007

	Glesbygd	Tätortsnära	Tätort	Riket
Antal nedlagda arbetsställen	1 844	25 338	48 482	75 664
Resulterande förändring i sysselsättning under mätår	-2 381	-34 629	-77 528	-114 538
Resulterande sysselsättningsvolym^a	0	0	0	0
Genomsnittlig sysselsättnings-effekt/nerlagt arbetsställe	-1,29	-1,37	-1,60	-1,51
Befolkningsantal 20–64 år	77 416	1 608 141	3 710 196	5 395 753
Sysselsättningseffekt/1000 inv. 20–64 år	-30,76	-21,53	-20,90	-21,23

Källa: SCB: FAD och RTB

^a Total sysselsättning 30 november 2007 i de arbetsställen som försvunnit under år 2007

Diagram 13 Skapad och försvunnen sysselsättning. Sysselsättningseffekt uttryckt i antal sysselsatta per 1 000 invånare (20–64 år), fördelat på kommuntyper

Källa: SCB: FAD och RTB

En sammanfattning av ovanstående fyra dynamikomponenter (oförändrade arbetsställen exkluderade) visas i Diagram 13 ovan. Det kan erinras om att det studerade året 2007 karakteriserades av högkonjunktur. En ren nettoredovisning visar en positiv utveckling för samtliga tre kommuntyper. Tätortskommunerna har den mest positiva sysselsättningsutvecklingen (+20,25 sysselsatta/1000 inv. 20–64 år). Båda landsbygdskommuntyperna har en lägre sysselsättningseffekt än tätortskommunerna, varav glesbygdskommunerna den lägsta (+8,66) och tätortsnära landsbygdskommuner en något högre (+9,76). När bilden vidgas till att även visa de fyra ingående delkomponenternas påverkan kan analysen nyanteras.

Givet utgångspunkten sysselsättningseffekter per 1000 invånare i åldersspannet 20–64 år – en relativ jämförelse således – kan följande kommenteras.

Tätortskommunerna avviker framförallt i två hänseenden. Dels avseende växande arbetsställen som uppvisar den största andelen sysselsatta, dels när det gäller arbetsställen som vare sig växt eller krympt under tidsperioden där tätortskommunerna har den lägsta sysselsättningsvolymen⁷⁸ av de tre kommuntyperna. Inflödet från nya arbetsställen är något större än för de tätortsnära landsbygdskommunerna, men betydligt lägre än för glesbygdskommunerna. Sysselsättningseffekten (utflödet) från krympande arbetsställen är marginellt större än för glesbygdskommunerna medan tätortsnära kommuner i detta avseende avviker med en lägre andel. När det gäller utflödet från nedlagda arbetsställen är det i stället tätortskommuner och tätortsnära kommuner som ligger nära varandra, medan glesbygdskommunerna avviker med en högre andel. Framförallt synes det vara sysselsättningstillskottet från de växande arbetsställena som bidrar till det positiva sysselsättningsnettot för tätortskommunerna.

De *tätortsnära landsbygdskommunerna* har den lägsta andelen av såväl nystartade arbetsställen, växande arbetsställen samt krympande arbetsställen. När det gäller nedlagda arbetsställen ligger de i princip på samma nivå som tätortskommuner och här är det bara glesbygdskommunerna som avviker med större andel. Andelen sysselsättningsvolym⁷⁹ i arbetsställen som vare sig växte eller krympte intar ett mellanläge mellan glesbygds- och tätortskommuner. Intrycket är här överlag en sysselsättningsstruktur som är mindre dynamisk, med förhållandevis lägre ut- och inflöden, än i de andra två kommuntyperna.

Glesbygdskommunerna har det största inflödet av sysselsättning från nya arbetsställen, största utflödet från nedlagda arbetsställen, ett mellanläge mellan de andra två kommuntyperna i sysselsättningstillskott från växande arbetsställen samt – i det närmaste – delad tätplats när det gäller största utflödet från krympande arbetsställen. Ovan noterades även att glesbygdskommunerna år 2007 hade störst sysselsättningsvolym⁸⁰ av de tre kommuntyperna i arbetsställen som vare sig växte eller krympte. Det låga sysselsättningsnettot, relativt andra kommuntyper, kan således mera förklaras av högt utflöde än ett lågt inflöde samt en stor andel företag som inte växer. Spekulationer om geografiskt betingade förutsättningar, storlek på lokala avsättningsmarknader, förekomst av reella alternativ till företagsstart (pull-/push-drivkrafter) etc. skulle kunna göras, men kräver djupare kvalitativa undersökningar.

6.3 Företagens utvecklings- och tillväxthinder

Ovanstående avsnitt har handlat om grundläggande strukturer av landsbygdens företagande. En annan policyrelevant aspekt berör förekomsten av hinder för företagens utveckling och tillväxt. Frågans karaktär är sådan att kvalitativa metodansatser krävs.

I förordningen med instruktioner för Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser (Tillväxtanalys) framgår att myndigheten löpande ska: "... *identifiera hinder för näringslivets utveckling och föreslå åtgärder som kan bidra till utveckling av företag och hållbar tillväxt i alla delar av landet...*"⁸¹.

⁷⁸ Relativt antalet invånare i åldersspannet 20-64 år

⁷⁹ Relativt antalet invånare i åldersspannet 20-64 år

⁸⁰ Relativt antalet invånare i åldersspannet 20-64 år

⁸¹ SFS 2009:146, Förordning med instruktion för Myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser. §2, punkt 1.

Inledningsvis kan kort diskuteras om hur utvecklings- och tillväxthinder kan definieras. Inom den breda rubriken faller ett flertal faktorer med olika policyrelevans. En första grov indelning kan vara i *interna* respektive *externa hinder*. Med det förra avses hinder som kan härröras till företagarens/företagets egen inställning och agerande, medan det senare avser hinder som företagaren/företagen inte (eller mycket svårtligen eller först på lång sikt) kan påverka. Interna hinder kan exemplifieras med företagarens/företagens inställning till tillväxt, duglighet, strategiska val (marknad, produktion, rekryteringar, prissättning etc.). Externa hinder skulle kunna vara för företaget styrande, generella, beslut om regler, avgifter, skatter etc. Vidare, olika former av företagsförutsättningar, som på olika sätt är ojämnt fördelade och därmed påverkar konkurrenskraften (tillväxtförmågan) hos det enskilda företaget. Det kan vara olikheter som kan knytas till dimensioner som företagsstorlek, geografi, juridisk företagsform, kön, etnicitet, sektorstillhörighet, bransch etc. Lokalt utbud av privata och offentliga företagstjänster, infrastrukturella förhållanden i vid bemärkelse är ytterligare exempel.

Rimligen är det externa hinder som har störst policyrelevans att undersöka vidare. Även med den begränsningen utförd finns anledning att fortsätta en problematiserande ansats. Ytterligare kategoriseringar skulle kunna vara att indela externa hinder beroende på *nivå* (t.ex. lokal, regional, nationell), *vem* som kan påverka dem, *hur* de kan påverkas, *tidsperspektivet* för en ändring att träda ikraft, *kostnad* och *nytta* med en förändring, *sannolikheten* för att få en ändring till stånd etc. I denna rapport kommer inte en sådan problematiserande diskussion att utvecklas vidare men Tillväxtanalys avser, som berördes ovan, att återkomma i frågan.

Exempel på hinder

Nedan återges några exempel från rapporter med beröring på ämnet. I en aktuell rapport (2007) om småföretag från Glesbygdsverket⁸² undersöktes bland annat frågor med anknytning till hinder för landsbygdsföretagens utveckling och tillväxt. För att bredda bilden användes enkäter till flera aktörer⁸³: Respondenter var landets kommuner⁸⁴; organisationen Företagarna⁸⁵, samt ett urval företagare i landsbygdsområden⁸⁶. Nedan, i Tabell 46 respektive Tabell 47 visas visas en schematisk sammanställning av resultaten avseende respondenternas *upplevda* hinder och förslag på åtgärder från offentlig sektor.

⁸² Glesbygdsverket, 2007, *Starta, leva, växa*. Se denna rapport för ytterligare information om metod samt undersökningens upplägg och resultat.

⁸³ I undersökningen ingick även aktörer från den sociala ekonomin och frågor med anknytning till den kategorin av företag. Den delen har här exkluderats.

⁸⁴ Frågan riktades 2007 till ansvariga för näringslivs- och landsbygdsutveckling i landets samtliga kommuner. Svar från 203 kommuner (svarsfrekvens 70 %).

⁸⁵ Sveriges största företagarorganisation. Frågan riktad till samtliga 21 regionkontor. 14 svarade (svarsfrekvens 67 %).

⁸⁶ Postenkät utförd år 2007 till företagare i landsbygdsområden som startat sin verksamhet utan anställda (soloföretagare) mellan år 1996 och år 2000 och överlevt minst en femårsperiod. 803 svar inkom (svarsfrekvens 49,9 %).

Tabell 46 De tre största hindren för företagens utveckling och tillväxt enligt företagare (postenkät) samt respondenter från kommuner och organisationen Företagarnas regionkontor (webbenkäter).

	Företagare i det rurala Sverige (postenkät)	Kommuner – kommungrupp med låg tillgänglighet ^a (webbenkät)	Organisationen Företagarna – regionkontor i hela Sverige (webbenkät)
<i>n</i>	803	239	14
Störst hinder	Avgifter och skatter	Kapitalförsörjning	Infrastruktur
Näst störst hinder	Regelverk	Infrastruktur	Bristande konkurrensutsättning av lokala verksamheter inom offentlig sektor
Tredje största hinder	Kapitalförsörjning	Interna attityder; Avstånd; Regelverk	Regelverk

Källa: SCB och Glesbygdsverket, (2007).

Anm. Kommunerna grupperades i två grupper, med hög resp. låg tillgänglighet till tätorter med minst 20 000 invånare. Här redovisas kommuner med låg tillgänglighet (111 st). Se Glesbygdsverket, (2007), "Starta, leva, växa" för mer information.

Som Tabell 47 visar finns både likheter och olikheter i synen på hinder för företagens utveckling och tillväxt. *Kapitalförsörjning*, *infrastruktur* och *regelverk* (administrativ börda) är hinder som återkommer mest frekvent. Hos företagarna själva hamnar avgifter/skatter och regelverk högt upp i listan, men även kapitalförsörjning är högt rankad. Kommunerna rankar kapitalförsörjningsproblem betydligt högre än vad organisationen Företagarna gör och delvis högre än företagarna själva. Organisationens Företagarna bedömer i sin tur brister i infrastruktur som den absolut viktigaste faktorn men ser även bristande konkurrensutsättning av verksamheter inom offentlig sektor som ett viktigt tillväxthinder – ett antal uppdrag som de inte får vara med och konkurrera om. På tredje plats pekar de på regelverket kring företagandet som en hindrande faktor.

Infrastrukturen uppmärksammas bland kommunerna som det näst största hindret men kommunerna anser även, på delad tredje plats, att företagarnas egna attityder (tillväxtvilja, tveksamhet mot arbetsgivaransvar, administration etc.), avstånd till kunder/leverantörer samt regelverk tillhör de viktigaste hindren.

En naturlig följdfråga rörde vilka åtgärder från offentlig sektor som respondenterna bedömde skulle ha störst betydelse för företagens utveckling och tillväxt. Tabell 47 nedan visar detta.

Tabell 47 De tre mest betydelsefulla åtgärderna från offentlig sektor för att främja företagens utveckling och tillväxt enligt företagare (postenkät) samt respondenter från kommuner och organisationen Företagarna regionkontor (webbenkäter).

	Företagare – landsbygd i det rurala Sverige (postenkät)	Kommuner – kommungrupp med låg tillgänglighet (webbenkät)	Organisation Företagarna – hela Sverige (webbenkät)
n	803	239	14
Störst betydelse	Lägre avgifter och skatter	Insatser för förbättrad kapitalförsörjning	Ökad konkurrensutsättning av lokala verksamheter inom offentlig sektor
Näst störst betydelse	Förändrade regelverk	Förbättrad Infrastruktur	Förbättrad infrastruktur
3:e största betydelse	Insatser för förbättrad kapitalförsörjning	Förändrade regelverk	Förbättrad dialog mellan företag och offentlig sektor <i>samt</i> Bättre matchning mellan den lokala/regionala utbildningen och arbetskraftsefterfrågan

Källa: SCB och Glesbygdsverket, (2007).

Inte oväntat är respondenternas förslag i stor utsträckning en spegel av de upplevda hindren. De mest frekventa åtgärdsförslagen är *förändrade regelverk*, *insatser för förbättrad kapitalförsörjning* samt *förbättrad infrastruktur*.

Kommunerna anger i första hand att insatserna för en förbättrad kapitalförsörjning måste öka, men även förbättringar inom infrastrukturområdet och förenklade regelverk (lägre administrativ börda). Förbättrad kapitalförsörjning rankas som den tredje viktigaste åtgärden bland företagarna själva, efter lägre avgifter/skatter och förenklat regelverk. (Hos organisationen Företagarna hamnar förbättrad kapitalförsörjning på sjätte plats). Även förbättringar i infrastrukturen rankas högt (femte plats) bland företagarna men alltså något lägre än kapitalförsörjning. Organisationen Företagarna rankar också satsningar på infrastruktur som betydelsefulla, men lyfter särskilt fram att lokala verksamheter inom offentlig sektor behöver konkurrensutsättas i högre utsträckning.

En ytterligare likhet i svaren mellan organisationen Företagarna och företagarna själva kan avläsas i andelen som efterlyser en förbättrad dialog mellan företag och offentlig sektor. Den rankas som den tredje viktigaste åtgärden av regionkontoren och hamnar relativt högt i listan (sjätte plats) över viktiga åtgärder som företagarna själva anger. Organisationen Företagarna är även orolig för utbudet av arbetskraft med rätt kompetens och efterlyser en bättre matchning mellan den lokala/regionala utbildningen och arbetskraftsefterfrågan.

I Glesbygdsverkets undersökning ovan framträder följaktligen tre utvecklings- och tillväxthinder: *Regelverk och administrativa bördor*, *kapitalförsörjning* och *infrastruktur*.

Regelverk och administrativa bördor som tillväxthinder för företagande generellt tas upp i ett flertal rapporter och är även uttalat på agendan inom näringspolitiken⁸⁷. Även brister i *kapitalförsörjning* återfinns som tillväxthinder i flera undersökningar. SWECO Eurofutures genomförde t.ex. under 2007–2008 en förstudie inför möjligheten att kunna använda strukturfonderna för en marknadskompletterande kapitalförsörjning⁸⁸. I rapporten ges bilden av ett Sverige med olika tillväxtförutsättningar. I inlandet och på mindre orter med begränsat andrahandsvärde på fastigheter och anläggningar saknas säkerheter varför det är stora problem att få banklån även om företaget i sig är framgångsrikt. Här menar Eurofutures att det behövs kompletterande lån med begränsade säkerheter eller garantier för lån.

Liknande slutsatser om konsekvenserna av begränsat värde på fasta tillgångar i perifera områden framkommer även i rapporter från Glesbygdsverket⁸⁹. Här pekas även på företagsstrukturen med en stor andel småföretag i landsbygd, de förhållandevis höga transaktionskostnaderna för mindre lånesummor, konsekvensen av nedläggningar av lokala bankkontor/centralisering av beslut vilket gör att allt fler beslut fattas allt längre ifrån företagen ifråga. ”Kyrktornsprincipen” med dess betoning av lokal, kvalitativ, kunskap blir alltmer sällsynt.

Frågor av *infrastrukturell* natur rör självklart en stor mängd aspekter. Fysiska transportmöjligheter av personer och gods, elektroniska kommunikationsmöjligheter av information, mobiltelefoni etc. betonas, såväl rörande utbud, som kvalitet, pris och miljöaspekter. En fungerande infrastruktur är fundamental för företagets utveckling och tillväxt. En vidare tolkning kan emellertid även inkludera ett grundläggande serviceutbud. Utglesningar av förändringar i utbudet av *kommersiell och offentlig service* som livsmedelsaffärer, bensinstationer, skolor, post- och bankservice kan vara indirekta tillväxthinder.

Servicenivån påverkar företagets möjligheter att bedriva sin verksamhet men också ett områdes attraktionskraft, som t.ex. möjligheterna att trygga arbetskraftsförsörjningen. En försämring kan därför påverka såväl nyetableringar av företag som befintliga företags möjligheter att utvecklas på platsen. I nästa steg påverkas arbetsmarknad och antalet arbetstillfällen negativt. I viss mån kan en utveckling av elektroniska tjänster och ett utbyggt bredbandsnät med hög överföringskapacitet motverka en sådan serviceutglesning, men långt ifrån alltid. Vissa tjänster kräver fysisk närvaro.

⁸⁷ Några exempel inom ”Gröna näringar” kan vara: Jordbruksverket (2007), Uppdrag att minska de administrativa kostnaderna, delrapport till jordbruksdepartementet, Dnr 09-1518/07; NNR (2006), Företagens totala regelkostnader: Stjernsunds Gård, delrapport 3; Nutek (2007), Näringslivets administrativa kostnader på jordbrukskogsbruks och fiskeområdet; LRF (2007b), Varför krångla till det? Fem raka förslag som förenklar företagarna i de gröna näringarna.

⁸⁸ SWECO Eurofutures, (2008), *Strukturfonder för kompletterande kapitalförsörjning i Sverige - En sammanfattning av åtta behovsstudier inför ett JEREMIE-initiativ. Slutversion 2008-04-02.*

⁸⁹ Se tex, Glesbygdsverket, (2006), ”Småföretagandets villkor i gles- och landsbygder” samt Glesbygdsverket, (2007), ”Starta, leva, växa”.

Referenser

- Finlands landsbygdspolitiska helhetsprogram 2009–2013
- Glesbygdsverket, Årsböcker 2003–04
- Glesbygdsverket, Fakta om Sveriges kust och skärgårdar, 2006
- Glesbygdsverket, Sveriges gles- och landsbygder 2005–2008
- Glesbygdsverket, Kartläggning av strategier för att öka befolkningen i kommuner och regioner, 2007
- Glesbygdsverket, Landsbygdsdefinitioner i Sverige och andra länder, 2008
- Glesbygdsverket, Småföretagandets villkor i gles- och landsbygder, 2006
- Glesbygdsverket, Starta, leva, växa. Solo och mikroföretag i gles- och landsbygder. 2007
- Grön vaekst, danmarks regering, 2009
- Handelns utredningsinstitut, Hot eller möjlighet? En analys av externhandelns effekter på den etablerade handeln, 2008
- ITPS, Regionernas tillstånd 2009
- ITPS Samband mellan infrastruktur och produktivitet – en kunskapsöversikt” R2007:002
- ITPS ”Bredbandspolitiken – ITPS utvärdering på stopptid” A2008:004
- Jansson Bruno och Muller Dieter, Fritidsboende i Kvarken, 2003
- Jordbruksverket, Uppdrag att minska de administrativa kostnaderna, delrapport till jordbruksdepartementet, Dnr 09-1518/07; NNR 2006
- Kommunikationsministeriet (2007) ”Nationella bredbandsstrategin – slutrapport”
- Landsbygdspolitiska samarbetsgruppens publikation 9/2009, Finlands regering
- LRF Näringslivets administrativa kostnader på jordbruks, skogsbruks och fiskeområdet; Varför krångla till det? Fem raka förslag som förenklar företagen i de gröna näringarna. (2007b),
- Läkemedelsverkets föreskrifter om förordnande och utlämnande av läkemedel
- Länsstyrelsen Dalarnas län. När lanthandeln stänger. En studie av lanthandelns betydelse för flyttning in- och ut och för människorna i byn. Rapport 2009:08.
- Länsstyrelserna i Dalarna och Värmland. Rapport av regeringsuppdrag att utreda och sprida kunskap om insatser inom det kommersiella serviceområdet. Dnr N2008/6662/RT(delvis)
- Müller Dieter, Sustainability, journal from the Swedish research council, artikel, FORMAS, July 2009
- Niedomysl Tomas, “How migration motives change over migration distance: evidence on variation across socioeconomic and demographic groups”, 2009
- Niedomysl, T. & Malmberg, B. “Do open-ended survey questions on migration motives create coder variability problems?”, 2009

- N2007/7/7152/RT En nationell strategi för regional konkurrenskraft, entreprenörskap och sysselsättning 2007,
- Nutek, årsbok 2009
- Nutek, Företagens totala regelkostnader: Stjernsunds Gård, delrapport 3; (2007)
- OECD, The new rural paradigm, 2006
- OECD, Regions at a Glance, 2009
- OECD, Rural policy reviews, Finland, 2008
- Post- och telestyrelsen, PTS, De mindre postoperatörernas verksamheter. Vilka alternativ finns till Posten i Sverige. PTS-ER-2009:20.
- Post- och Telestyrelsen, Service och konkurrens, 2009.
- PTS Bredbandskartläggning 2008
- PTS, ”PTS insatser för ett tillgängligt informationssamhälle” PTS-ER-2009:23
- Proposition 2009/2010:1
- Prop. 2008/09:93 Mål för framtidens resor och transporter
- Regeringens skrivelse 2008/09:167. En strategi för att stärka utvecklingskraften i Sveriges landsbygder.
- SCB, Statistisk årsbok 2009
- SCB, Jordbruksstatistisk årsbok 2009
- SCB, Årsbok för Sveriges kommuner 2008
- SOU 2006:101 Se landsbygden, myter sanningar och framtidsstrategier
- St.meld nr 25 Lokal vekstkraft og framtidstru, Norges regering, 2008–09
- Svensk Handel, Svenskarnas resvanor – så reser vi när vi handlar.
- SWECO Eurofutures, Strukturfonder för kompletterande kapitalförsörjning i Sverige – En sammanfattning av åtta behovsstudier inför ett JEREMIE-initiativ. Slutversion 2008

Bilaga 1 Indelning i kommuntyper

Kommuntyper grundad på tillgänglighetskriterier enligt Glesbygdsverkets definition:

Glesbygdskommuner

Kommuner med minst 30 procent av befolkningen boende i områden med mer än 45 minuters bilresa från närmaste tätort med mer än 3 000 invånare.

Tätortsnära landsbygdskommuner

Kommuner med minst 30 procent boende utanför tätort med mer än 3 000 invånare och färre än 30 procent av befolkningen boende i områden med mer än 45 minuters bilresa från närmaste tätort med mer än 3 000 invånare.

Tätortskommuner

Övriga kommuner med mer än 70 procent av befolkningen i tätort med mer än 3 000 invånare

Glesbygds-	Knivsta	Markaryd	Ängelholm
kommuner	Heby	Ljungby	Hässleholm
Vansbro	Tierp	Högsby	Hylte
Älvdalen	Enköping	Torsås	Laholm
Ragunda	Östhammar	Mörbylånga	Falkenberg
Bräcke	Vingåker	Hultsfred	Varberg
Krokom	Gnesta	Mönsterås	Kungsbacka
Strömsund	Nyköping	Emmaboda	Stenungsund
Åre	Flen	Nybro	Tjörn
Berg	Katrineholm	Oskarshamn	Orust
Härjedalen	Strängnäs	Västervik	Sotenäs
Nordmaling	Ödeshög	Vimmerby	Munkedal
Vindeln	Ydre	Borgholm	Tanum
Robertsfors	Kinda	Gotland	Dals-Ed
Norsjö	Boxholm	Olofström	Färgelanda
Malå	Åtvidaberg	Karlskrona	Vårgårda
Storuman	Finspång	Ronneby	Bollebygd
Sorsele	Valdemarsvik	Sölvesborg	Grästorp
Dorotea	Söderköping	Svalöv	Essunga
Åsele	Aneby	Östra Göinge	Karlsborg
Arjeplog	Gnosjö	Örkelljunga	Gullspång
Överkalix	Nässjö	Skurup	Tranemo
Övertorneå	Värnamo	Sjöbo	Bengtsfors
Pajala	Sävsjö	Hörby	Mellerud
	Vetlanda	Tomelilla	Lilla Edet
Tätortsnära lands-	Eksjö	Osby	Mark
bygd	Uppvidinge	Klippan	Svenljunga
Värmdö	Lessebo	Båstad	Herrljunga
Ekerö	Tingsryd	Eslöv	Vara
Vaxholm	Alvesta	Ystad	Götene
Norrköping	Älmhult	Simrishamn	Töreboda

Kungälv	Sollefteå	Vadstena	Tidaholm
Lysekil	Örnsköldsvik	Mjölby	Kil
Strömstad	Bjurholm	Mullsjö	Hammarö
Alingsås	Vännäs	Habo	Munkfors
Ulricehamn	Vilhelmina	Gislaved	Forshaga
Åmål	Lycksele	Vaggeryd	Grums
Skara	Skellefteå	Jönköping	Karlstad
Falköping	Arvidsjaur	Tranås	Kristinehamn
Eda	Jokkmokk	Växjö	Degerfors
Torsby	Kalix	Kalmar	Örebro
Storfors	Älvsbyn	Karlshamn	Kumla
Årjäng	Piteå	Staffanstorp	Karlskoga
Sunne	Haparanda	Burlöv	Nora
Filipstad		Vellinge	Kungsör
Hagfors	Tätortskommuner	Bjuv	Hallstahammar
Arvika	Upplands Väsby	Kävlinge	Norberg
Säffle	Vallentuna	Lomma	Västerås
Lekeberg	Österåker	Svedala	Fagersta
Laxå	Järfälla	Höör	Köping
Hallsberg	Huddinge	Bromölla	Arboga
Hällefors	Botkyrka	Perstorp	Orsa
Ljusnarsberg	Salem	Åstorp	Borlänge
Askersund	Haninge	Malmö	Avesta
Lindesberg	Tyresö	Lund	Ludvika
Skinnskatteberg	Upplands-Bro	Landskrona	Hofors
Surahammar	Nykvarn	Helsingborg	Gävle
Sala	Täby	Höganäs	Timrå
Malung	Danderyd	Trelleborg	Härnösand
Gagnef	Sollentuna	Kristianstad	Sundsvall
Leksand	Stockholm	Halmstad	Östersund
Rättvik	Södertälje	Härryda	Umeå
Smedjebacken	Nacka	Partille	Gällivare
Mora	Sundbyberg	Öckerö	Luleå
Falun	Solna	Ale	Boden
Säter	Lidingö	Lerum	Kiruna
Hedemora	Sigtuna	Tibro	
Ockelbo	Nynäshamn	Göteborg	
Ovanåker	Håbo	Mölnadal	
Nordanstig	Älvkarleby	Uddevalla	
Ljusdal	Uppsala	Vänersborg	
Sandviken	Oxelösund	Trollhättan	
Söderhamn	Eskilstuna	Borås	
Bollnäs	Trosa	Mariestad	
Hudiksvall	Linköping	Lidköping	
Ånge	Norrköping	Skövde	
Kramfors	Motala	Hjo	

Bilaga 2 Kommuntyper och regioner

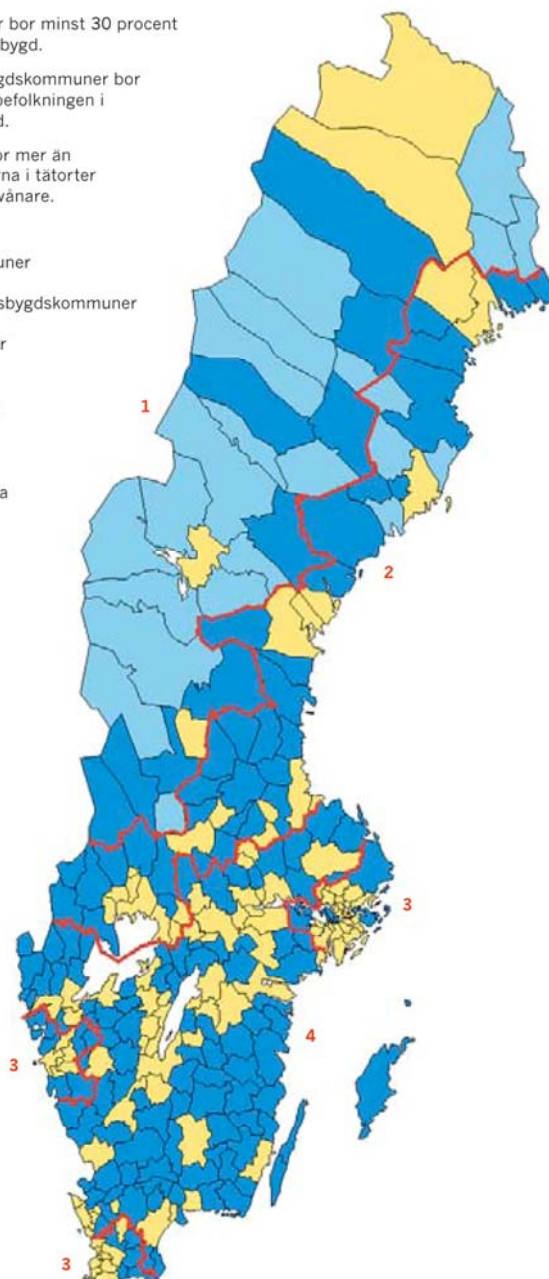
I glesbygdskommuner bor minst 30 procent av befolkningen i glesbygd.

I tätortsnära landsbygdskommuner bor minst 30 procent av befolkningen i tätortsnära landsbygd.

I tätortskommuner bor mer än 70 procent av invånarna i tätorter med mer än 3 000 invånare.

- Glesbygdskommuner
- Tätortsnära landsbygdskommuner
- Tätortskommuner

- 1 Skogslänens inland
- 2 Skogslänen övrigt
- 3 Storstadsregionerna
- 4 Övriga Sverige

Bilaga 3 Beskrivning av FA-regioner

FA-regioner med ogynnsamma förutsättningar

(innehåller storleksdimension, tillgänglighetsdimension och gleshetsdimension)

26 FA-regioner

31 kommuner⁹⁰ (*Pajala, Överkalix, Övertorneå, Jokkmokk, Arjeplog, Arvidsjaur, Malå, Lycksele, Storuman, Vilhelmina, Åsele, Sorsele, Dorotea, Sollefteå, Kramfors, Härjedalen, Ljusdal, Torsby, Vansbro, Malung, Hagfors, Eda, Årjäng, Tanum, Strömstad, Dals-Ed, Bengtsfors, Ydre, Tranås, Hultsfred, Vimmerby*)

0,3 miljoner invånare

15 tätorter större än 3000 invånare

0 tätorter större än 20 000 invånare

Kommunerna Härjedalen, Nordmaling, Vindelns, Robertsfors, Norsjö tillhör också gruppen glesbygdskommuner enligt Glesbygdsverkets gruppering av kommuner

FA-regioner med mindre gynnsamma förutsättningar

17 FA-regioner

38 kommuner (*Kiruna, Gällivare, Haparanda, Ragunda, Bräcke, Krokom, Strömsund, Åre, Berg, Östersund, Nordanstig, Hudiksvall, Söderhamn, Ovanåker, Bollnäs, Orsa, Älvdalen, Mora, Filipstad, Hällefors, Skinnskatteberg, Fagersta, Norberg, Gotland, Västervik, Högsby, Mönsterås, Oskarshamn, Sävsjö, Vetlanda, Gnosjö, Värnamo, Gislaved, Tranemo, Älmhult, Osby, Markaryd, Ljungby*)

0,7 miljoner invånare

33 tätorter större än 3 000 invånare

2 tätorter större än 20 000 invånare

FA-regioner med gynnsamma förutsättningar och mycket gynnsamma förutsättningar

29 FA-regioner

221 kommuner

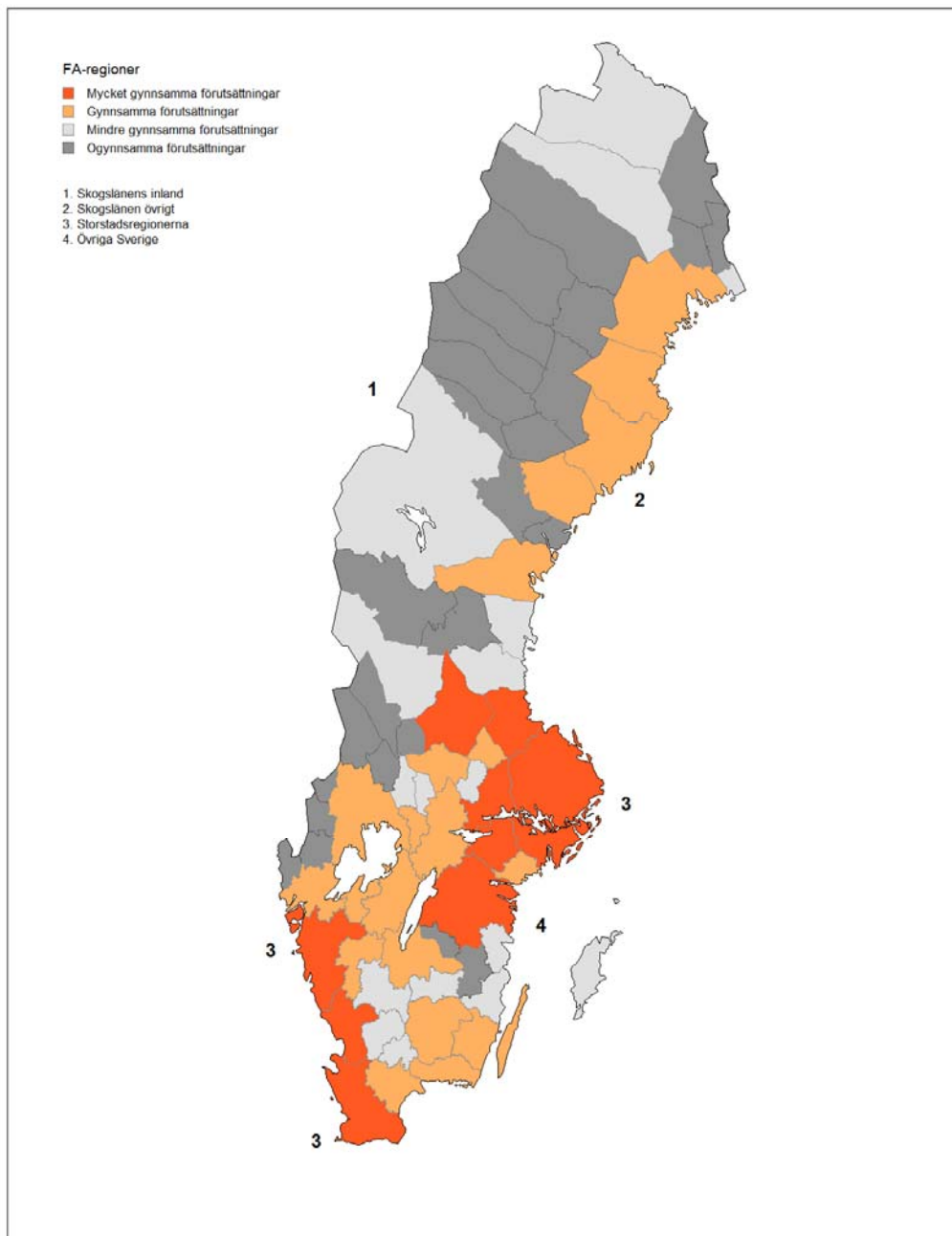
8,1 miljoner invånare

284 tätorter större än 3000 invånare

53 tätorter större än 20 000 invånare

⁹⁰Kursiverat: tidigare Glesbygdsverkets definition Glesbygdskommuner 2007

Karta 16 Fördelningen av dessa framgår av kartan nedan.

Alla FA-regioner rymmer i större eller mindre utsträckning gles- och landsbygdsområden såväl som tätortsområden. I många FA-regioner, även i befolkningsrika regioner, har befolkningen i vissa tätortsområden minskat betydligt samtidigt som befolkningen utanför tätorterna, även i befolkningsglesa regioner, har ökat. Parallellt med en tilltagande befolkningskoncentration på FA-regionnivå kan det också finnas tendenser till minskad befolkningskoncentration inom FA-regionerna. Mer om befolkningsutveckling, regional demografi, försörjningskvot och utbildningsnivåer på FA-regionnivå kan läsas i rapporten "Regional tillväxt 2009" www.tillvaxtanalys.se/.....

Bilaga 4 Befolkning

FA-region	Förändring 2002-2008			Förändring under 2007			Befolkning 2008		
	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort
Ärjeplog	-145	0	0	57	0	0	3146	0	0
Ärvidsjaur	-159	-116	-77	-39	-13	-34	953	1019	4693
Avesta	0	-454	-230	0	11	-2	0	11833	25363
Bengtsfors	0	-593	-282	0	-34	-73	0	7357	7328
Blekinge	-33	-585	2513	4	406	-70	579	40747	94093
Borås	4	-73	3597	1	552	-5	4	32279	102223
Dorotea	-333	0	0	-79	0	0	2914	0	0
Eda	-75	58	0	-20	0	24	390	8263	0
Eskilstuna	1	-209	4162	0	1403	-56	3	38872	113250
Fagersta	0	-229	-119	0	60	-79	0	6106	16532
Falun/Borlänge	-57	-342	1943	6	497	-127	368	45575	104741
Filipstad	-5	-448	-43	2	-33	-69	31	4280	6371
Gotland	-686	-86	395	-185	91	-24	9533	23470	24001
Gällivare	-83	-173	-461	-15	-113	-29	2016	1451	15236
Gävle	-35	206	1720	6	857	-92	857	33856	120662
Göteborg	108	8750	43828	-10	9872	1253	18432	182602	845577
Hagfors	0	-297	-696	0	-121	-68	0	6231	6573
Halmstad	0	519	5072	0	948	-62	0	54144	110079
Haparanda	4	-130	-35	0	51	-70	7	3033	7133
Hudiksvall	-183	-344	99	-39	107	-167	1349	24057	21235
Hällefors	0	-152	-281	0	-85	-29	0	2191	5170
Härjedalen	-145	-317	-182	-35	37	-56	4731	2657	3257
Jokkmokk	-174	-83	-220	-32	-74	5	891	1440	2974
Jönköping	-20	-127	7615	-2	1698	-74	741	48892	158460
Kalmar	-145	-755	1637	-31	248	-201	1234	44180	76835
Karlskoga	1	-342	-1076	1	-157	-136	1	7963	36130
Karlstad	-46	-1632	3565	-8	264	-259	82	52268	174388
Kiruna	-210	105	-351	-15	-54	46	2987	2010	18102
Kramfors	0	-1160	-78	0	-27	-163	0	11961	7512
Kristianstad	15	-258	4981	5	1080	-255	231	53556	116898
Lidköping	14	-268	1196	13	137	-112	63	29477	37335
Ljungby	0	-446	918	0	100	13	0	16148	20882
Ljusdal	-227	-498	82	-42	79	-79	1256	9977	7900
Ludvika	-148	-533	-548	-25	152	-70	832	11852	28701
Luleå	-276	-294	462	-73	113	-343	2170	43120	122180
Lycksele	-399	-75	-117	9	29	-33	4464	2623	8759
Malmö	-1	4429	60980	10	14071	484	361	150790	897114
Malung	4	-323	111	5	8	-56	2020	2818	5547
Mora	-227	-232	233	-67	-118	19	3472	11124	19834
Nyköping	-3	71	1582	-4	216	23	35	15921	46187
Oskarshamn	-68	-804	386	-1	108	-251	757	20279	24159
Pajala	-777	0	0	-93	0	0	6429	0	0
Skellefteå	-590	-480	941	-133	81	-193	7168	25081	43976
Skövde	-18	-1559	2893	0	665	-427	3	58627	119253
Sollefteå	-361	-493	8	-63	-18	-60	3740	7452	9346
Sorsele	-313	0	0	-78	0	0	2733	0	0
Stockholm	66	13098	135260	24	34339	2085	10033	231409	2111201
Storuman	-375	0	0	-79	0	0	6304	0	0
Strömstad	-8	33	425	5	49	20	586	16336	6956
Sundsvall	-207	-579	1583	-45	309	-113	1913	30138	115923
Söderhamn	-19	-1261	-550	-6	-80	-223	85	30566	33172
Torsby	-376	-345	24	-69	-58	-44	3257	4107	5343
Trollhättan	-64	-267	2165	-11	520	-217	259	58634	139882
Umeå	-1519	1716	4880	-132	709	203	12465	35170	95755
Vansbro	-117	-202	0	14	0	-57	3141	3775	0
Vetlanda	1	-716	538	0	96	-172	1	17852	19373
Vilhelmina	-199	-139	-97	-18	38	-20	1302	2067	3851
Vimmerby	0	-899	-25	0	-57	-150	0	15865	13732
Värnamo	0	-1037	406	0	-1	-84	0	34022	49560
Västervik	-17	-735	195	1	-47	-56	134	11191	25031
Västerås	-17	650	4502	-2	892	-90	41	41561	185734
Växjö	-15	-973	5795	1	1494	-204	349	54098	75336
Ärjäng	-1	121	89	-1	39	37	7	6240	3705
Åsele	-319	0	0	-85	0	0	3180	0	0
Älmhult	0	-522	500	0	173	-115	0	11167	16892
Örebro	-20	-750	7071	-7	2095	-70	109	65141	160281
Örnsköldsvik	-354	-148	842	-103	143	63	2820	19692	32875
Östergötland	-34	1824	8219	-2	2145	251	734	89639	329070
Östersund	-1366	-283	1243	-160	206	-32	31657	29180	55415
Överkalix	-343	0	0	-80	0	0	3715	0	0
Övertorneå	-427	8	0	-119	0	-1	4844	128	0

Bilaga 5 Långväga flyttningar

Tabell xx Långväga flyttningar (100 km och över) per region och områdestyp, genomsnitt 2004-2008

Till

Från		Skogsänens inland				Skogslänen Övrigt				Storstadsregionerna				Övriga Sverige				Totalt totalt
		Glesbygd	Tätortsnära landsbygd	Tätort	Totalt	Glesbygd	landsbygd	Tätort	Totalt	Glesbygd	landsbygd	Tätort	Totalt	Glesbygd	landsbygd	Tätort	Totalt	
Skogslänens inland	Glesbygd	105	67	253	424	24	187	849	1060	6	56	443	505	4	154	377	535	2525
	Tätortsnära landsbygd	54	30	67	151	8	82	369	459	*	30	318	350	4	117	307	428	1388
	Tätort	181	53	185	420	27	237	1544	1808	4	64	1172	1240	4	233	1122	1359	4827
	Totalt	340	150	505	995	59	506	2762	3328	11	150	1934	2095	12	504	1806	2322	8740
Skogslänen övrigt	Glesbygd	25	9	21	55	6	34	122	163	2	9	93	103	0	40	84	125	445
	Tätortsnära landsbygd	165	84	194	442	24	212	914	1149	9	125	1453	1587	10	414	1207	1631	4810
	Tätort	566	268	1110	1943	95	739	4363	5197	26	314	8470	8810	23	1015	6708	7746	23697
	Totalt	756	360	1325	2441	125	985	5399	6509	37	448	10016	10501	33	1469	7999	9502	28952
Storstadsregionerna	Glesbygd	7	*	6	14	*	14	28	43	*	5	45	51	*	41	79	121	229
	Tätortsnära landsbygd	75	48	65	188	13	192	346	552	4	61	442	507	19	449	840	1309	2556
	Tätort	522	371	916	1810	81	1619	6089	7788	43	523	10234	10800	184	4286	13809	18279	38676
	Totalt	604	421	987	2012	95	1825	6463	8383	48	589	10720	11357	204	4776	14728	19709	41461
Övriga Sverige	Glesbygd	6	4	5	15	*	7	25	33	*	10	144	156	*	42	92	136	340
	Tätortsnära landsbygd	198	127	173	498	53	436	1086	1575	33	347	4145	4524	40	1461	3895	5396	11993
	Tätort	333	216	689	1238	71	913	4672	5657	70	721	18440	19231	78	3090	15000	18168	44294
	Totalt	537	346	867	1750	125	1356	5783	7264	105	1078	22729	23912	119	4594	18987	23700	56626
Totalt	Totalt	2236	1277	3685	7198	403	4674	20407	25484	201	2265	45398	47864	369	11343	43521	55233	135779

*3 eller färre i kategorin, redovisas inte av sekretesskäl

Bilaga 6 Tillgänglighet till dagligvarubutiker 2002 och 2009 per län

Län	Befolkning* 2008	5 - < 10 minuter			10 - < 20 minuter			20 - < 30 minuter			30 - < 40 minuter			40 minuter eller mer		
		2002	2009	Förändr.	2002	2009	Förändr.	2002	2009	Förändr.	2002	2009	Förändr.	2002	2009	Förändr.
Stockholm	1 972 606	46 968	56 056	9 088	5 967	9 283	3 316	0	2	2	0	0	0	0	0	0
Uppsala	326 396	34 401	38 563	4 162	4 174	5 536	1 362	64	125	61	0	0	0	0	0	0
Södermanland	267 464	30 236	35 177	4 941	7 286	6 819	-467	14	16	2	0	0	0	0	0	0
Östergötland	422 900	38 157	41 228	3 071	7 824	8 475	651	151	154	3	0	0	0	0	0	0
Jönköping	334 504	29 267	33 482	4 215	4 470	6 812	2 342	0	17	17	0	0	0	0	0	0
Kronoberg	182 224	22 038	24 540	2 502	3 879	4 225	346	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kalmar	233 197	23 557	24 679	1 122	2 818	3 840	1 022	0	6	6	0	0	0	0	0	0
Gotland	57 004	12 615	12 332	-283	720	1 631	911	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Blekinge	151 647	11 972	14 313	2 341	509	886	377	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skåne	1 214 199	53 196	62 429	9 233	416	703	287	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halland	293 569	23 780	28 032	4 252	2 000	2 337	337	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västra Götalanc	1 538 831	123 810	132 018	8 208	11 862	15 766	3 904	27	52	25	0	0	0	0	0	0
Värmland	273 338	31 109	32 807	1 698	6 218	9 676	3 458	45	69	24	0	0	0	0	0	0
Örebro	277 622	22 602	25 946	3 344	3 926	5 477	1 551	16	175	159	0	0	0	0	0	0
Västmanland	249 936	21 507	22 307	800	2 952	3 804	852	0	20	20	0	0	0	0	0	0
Dalarna	275 867	32 891	34 509	1 618	5 291	6 656	1 365	230	292	62	43	44	1	2	2	0
Gävleborg	275 878	25 787	27 726	1 939	5 598	6 326	728	112	180	68	0	4	4	0	0	0
Västernorrland	243 159	23 246	25 904	2 658	7 494	8 714	1 220	180	374	194	0	0	0	0	0	0
Jämtland	126 775	13 976	16 901	2 925	5 762	7 711	1 949	789	1 106	317	56	47	-9	19	59	40
Västerbotten	257 725	25 077	27 216	2 139	11 770	15 537	3 767	1 607	1 717	110	140	223	83	38	28	-10
Norrbottn	249 495	17 490	20 154	2 664	8 276	10 008	1 732	1 267	2 320	1 053	402	507	105	172	264	92
Riket	9 224 336	663 682	736 319	72 637	109 212	140 222	31 010	4 502	6 625	2 123	641	825	184	231	353	122

* Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Delfi Marknadspartner, Tillväxanalys bearbetning

Bilaga 7 Tillgänglighet till drivmedelsstationer** 2009 per län

Län	Befolkning 2008*	5 - < 10 minuter	10 - < 20 minuter	20 - <30 minuter	30 - < 40 minuter	40 minuter eller mer
Stockholm	1 972 606	87 977	19 133	802	0	0
Uppsala	326 396	46 009	6 633	74	0	0
Södermanland	267 464	40 009	13 648	0	0	0
Östergötland	422 900	46 007	15 846	281	0	0
Jönköping	334 504	41 982	6 963	0	0	0
Kronoberg	182 224	22 477	5 215	0	0	0
Kalmar	233 197	34 043	12 534	43	0	0
Gotland	57 004	13 031	4 604	107	0	0
Blekinge	151 647	16 668	4 229	0	0	0
Skåne	1 214 199	90 328	2 391	0	0	0
Halland	293 569	38 539	2 112	0	0	0
Västra Götaland	1 538 831	149 300	24 137	586	50	0
Värmland	273 338	36 402	17 488	995	92	0
Örebro	277 622	30 584	7 620	60	0	0
Västmanland	249 936	20 089	3 727	0	0	0
Dalarna	275 867	40 671	11 061	318	85	2
Gävleborg	275 878	33 078	10 288	852	37	0
Västernorrland	243 159	31 670	13 959	979	0	0
Jämtland	126 775	18 234	8 210	1 537	239	55
Västerbotten	257 725	30 626	15 418	1 931	196	24
Norrbottnen	249 495	23 079	17 425	3 122	435	87
Riket	9 224 336	890 803	222 641	11 687	1 134	168

*Exklusive skärgårdsbefolkning.

**Försäljning av bensin och/eller diesel för personbil.

Bilaga 8 Tillgänglighet till apotek 1999 och 2009 per län (antal personer)

Län	Befolkning*	10 - < 20 minuter			20 - <30 minuter			30 - < 40 minuter			40 minuter eller mer		
	2008	1999	2009	Föränd.	1999	2009	Förändr.	1999	2009	Förändr.	1999	2009	Förändr.
Stockholm	1 972 606	63 690	68412	4 722	13 695	10496	-3 199	1 077	618	-459	228	207	-21
Uppsala	326 396	47 792	55373	7 581	8 913	9402	489	566	622	56	1	3	2
Södermanland	267 464	44 661	44898	237	4 207	2833	-1 374	0	0	0	0	0	0
Östergötland	422 900	49 040	40314	-8 726	5 240	6208	968	193	171	-22	0	0	0
Jönköping	334 504	53 575	46795	-6 780	1 703	1331	-372	2	0	-2	0	0	0
Kronoberg	182 224	34 304	31828	-2 476	2 695	2055	-640	0	0	0	0	0	0
Kalmar	233 197	40 457	38067	-2 390	5 900	4864	-1 036	1 662	1587	-75	409	379	-30
Gotland	57 004	13 056	11476	-1 580	2 525	2828	303	497	466	-31	38	45	7
Blekinge	151 647	23 759	25948	2 189	2 165	1263	-902	0	0	0	0	0	0
Skåne	1 214 199	64 717	65181	464	4	2	-2	0	0	0	0	0	0
Halland	293 569	45 081	33739	-11 342	724	620	-104	0	0	0	0	0	0
Västra Götaland	1 538 831	144 368	137719	-6 649	7 294	5887	-1 407	55	40	-15	0	0	0
Värmland	273 338	40 919	37760	-3 159	8 295	8279	-16	951	776	-175	132	98	-34
Örebro	277 622	31 576	30523	-1 053	1 789	1449	-340	0	2	2	0	0	0
Västmanland	249 936	26 380	20757	-5 623	1 431	1015	-416	0	0	0	0	0	0
Dalarna	275 867	40 662	36623	-4 039	6 865	5633	-1 232	1 746	1612	-134	435	357	-78
Gävleborg	275 878	35 980	31868	-4 112	3 293	2712	-581	1 351	1043	-308	416	302	-114
Västernorrland	243 159	34 447	32077	-2 370	8 459	7699	-760	2 265	1642	-623	609	573	-36
Jämtland	126 775	20 277	18661	-1 616	12 117	10453	-1 664	5 172	4313	-859	1 604	1244	-360
Västerbotten	257 725	32 897	31319	-1 578	10 965	8339	-2 626	3 587	2757	-830	2 374	1799	-575
Norrbottn	249 495	32 506	28431	-4 075	12 485	9294	-3 191	6 679	5008	-1 671	3 384	3100	-284
Riket	9 224 336	920 144	867 769	-52 375	120 764	102 662	-18 102	25 803	20 657	-5 146	9 630	8 107	-1 523

* Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Apoteket, Tillväxtanalys bearbetning.

Bilaga 9 Tillgänglighet till apoteksombud 1999 och 2009 per län (antal personer)

Län	Befolkning*	10 - < 20 minuter			20 - <30 minuter			30 - < 40 minuter			40 minuter eller mer		
	2008	1999	2009	Förändr.	1999	2009	Förändr.	1999	2009	Förändr.	1999	2009	Förändr.
Stockholm	1 972 606	1 032 063	1 004 251	-27 812	252 777	490 097	237 320	2 333	27 969	25 636	0	97	97
Uppsala	326 396	65 254	214 315	149 061	815	105 15	9 700	0	91	91	0	0	0
Södermanland	267 464	102 822	123 214	20 392	835	1398	563	5	0	-5	0	0	0
Östergötland	422 900	284 282	290 892	6 610	8 314	6193	-2 121	112	15	-97	0	0	0
Jönköping	334 504	198 165	201 580	3 415	27 026	8755	-18 271	894	0	-894	246	0	-246
Kronoberg	182 224	52 038	115 456	63 418	700	5667	4 967	0	0	0	0	0	0
Kalmar	233 197	118 839	106 479	-12 360	930	518	-412	0	0	0	0	0	0
Gotland	57 004	13 986	15 852	1 866	4 016	3513	-503	0	0	0	0	0	0
Blekinge	151 647	44 177	28 918	-15 259	0	2	2	0	0	0	0	0	0
Skåne	1 214 199	410 956	426 646	15 690	1 121	2475	1 354	0	0	0	0	0	0
Halland	293 569	170 473	140 008	-30 465	7 078	7933	855	0	0	0	0	0	0
Västra Götaland	1 538 831	678 047	1 048 981	370 934	140 069	139 059	-1 010	21 739	13 546	-8 193	409	20	-389
Värmland	273 338	105 427	172 615	67 188	28 717	9770	-18 947	4 461	12	-4 449	4	0	-4
Örebro	277 622	82 978	73 642	-9 336	41 491	42 155	664	137	211	74	0	0	0
Västmanland	249 936	60 316	87 183	26 867	5 609	10 055	4 446	0	111	111	0	0	0
Dalarna	275 867	140 105	128 252	-11 853	15 527	22 118	6 591	197	17 29	1 532	11	22	11
Gävleborg	275 878	145 189	146 571	1 382	30 766	34 453	3 687	5 897	5 936	39	417	321	-96
Västernorrland	243 159	90 736	136 742	46 006	5 572	22 910	17 338	70	286	216	0	0	0
Jämtland	126 775	63 324	62 881	-443	18 116	18 900	784	6 570	6 906	336	7 602	3 482	-4 120
Västerbotten	257 725	92 237	173 759	81 522	18 743	36 007	17 264	4 468	3 842	-626	219	109	-110
Norrbottn	249 495	79 100	132 948	53 848	58 134	55 456	-2 678	12 968	11 672	-1 296	841	471	-370
Riket	9 224 336	4 030 514	4 831 185	800 671	666 356	927 949	261 593	59 851	72 326	12 475	9 749	4 522	-5 227

- Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Apoteket, Tillväxtanalys bearbetning.

Bilaga 10 Tillgänglighet till postservice per 2006 och 2009 per län (antal personer)

Avstånd i tid med bil (Postombud, företagscenter, frimärksombud med utlämning)

Län	Befolkning* 2008	10 - < 20 minuter			20 - <30 minuter			30 - < 40 minuter			40 minuter eller mer		
		2006	2009	Föränd.	2006	2009	Förändr.	2006	2009	Förändr.	2006	2009	Förändr.
Stockholm	1 972 606	21 855	23 070	1 215	1 168	1 011	-157	0	0	0	0	0	0
Uppsala	326 396	15 051	25 207	10 156	160	1 543	1 383	0	0	0	0	0	0
Södermanland	267 464	11 123	11 749	626	15	17	2	0	0	0	0	0	0
Östergötland	422 900	27 426	29 502	2 076	815	1 195	380	0	74	74	0	0	0
Jönköping	334 504	13 516	13 667	151	32	26	-6	0	0	0	0	0	0
Kronoberg	182 224	10 218	10 009	-209	126	119	-7	0	0	0	0	0	0
Kalmar	233 197	14 687	15 712	1 025	157	153	-4	0	0	0	0	0	0
Gotland	57 004	7 389	6 476	-913	4	0	-4	0	0	0	0	0	0
Blekinge	151 647	3 017	3 744	727	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skåne	1 214 199	4 336	4 694	358	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halland	293 569	5 795	6 938	1 143	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västra Götaland	1 538 831	51 307	49 647	-1 660	857	889	32	31	37	6	0	0	0
Värmland	273 338	23 353	23 752	399	2 630	2 736	106	64	67	3	0	0	0
Örebro	277 622	10 550	11 927	1 377	342	294	-48	0	0	0	0	0	0
Västmanland	249 936	9 499	8 789	-710	24	23	-1	0	0	0	0	0	0
Dalarna	275 867	11 794	11 151	-643	868	1 167	299	321	291	-30	6	5	-1
Gävleborg	275 878	14 360	13 639	-721	1 462	1 450	-12	92	94	2	7	4	-3
Västernorrland	243 159	19 780	21 012	1 232	2 700	1 638	-1 062	260	56	-204	6	0	-6
Jämtland	126 775	14 169	12 931	-1 238	3 255	3 321	66	1 053	997	-56	382	357	-25
Västerbotten	257 725	27 164	26 388	-776	4 948	5 585	637	1 113	1 271	158	399	173	-226
Norrbottn	249 495	21 296	20 666	-630	4 772	4 108	-664	1 117	978	-139	248	274	26
Riket	9 224 336	337 685	350 670	12 985	24 335	25 275	940	4 051	3 865	-186	1 048	813	-235

* Exklusive skärgårdsbefolkning

Källa: Posten AB, Tillväxtanalys bearbetning.

Bilaga 11 Tillgänglighet till närmaste skola för elever i årskurs 1-6 (7-12 år)

Län	Barn 7-12 år	1-<2 mil			2-<3 mil			3-<4 mil			4-<5 mil			5 mil eller mer		
	2008*	2002	2008	Föränd.	2002	2008	Förändr.	2002	2008	Förändr.	2002	2008	Förändr.	2002	2008	Förändr.
Stockholm	126 560	541	408	-133	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Uppsala	20 614	532	488	-44	3	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Södermanland	16 980	444	238	-206	2	0	-2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Östergötland	26 181	506	395	-111	1	12	11	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Jönköping	21 963	303	258	-45	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kronoberg	11 329	298	292	-6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kalmar	13 598	336	292	-44	0	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Gotland	3 308	78	194	116	0	3	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Blekinge	9 002	49	43	-6	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Skåne	75 134	102	71	-31	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Halland	19 432	145	96	-49	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västra Götaland	95 683	845	676	-169	9	10	1	10	7	-3	0	0	0	0	0	0
Värmland	16 449	675	549	-126	15	31	16	0	9	9	0	0	0	0	0	0
Örebro	17 840	218	290	72	5	8	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Västmanland	15 424	195	146	-49	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Dalarna	16 529	326	199	-127	53	44	-9	15	11	-4	4	1	-3	0	0	0
Gävleborg	16 242	438	334	-104	39	28	-11	16	13	-3	0	0	0	0	0	0
Västernorrland	14 471	674	472	-202	51	38	-13	4	5	1	0	0	0	0	0	0
Jämtland	7 258	486	379	-107	174	169	-5	37	29	-8	8	7	-1	2	7	5
Västerbotten	15 380	926	782	-144	247	218	-29	56	50	-6	11	9	-2	4	2	-2
Norrbotten	15 018	588	568	-20	145	106	-39	65	39	-26	16	27	11	19	21	2
Riket	574 395	8 705	7 170	-1 535	744	673	-71	203	163	-40	39	44	5	25	30	5

*Exklusive skärgårdsbefolkning.

Källa: Skolverket, Tillväxtanalys bearbetning.

Bilaga 12 Definitioner av nyckelbegrepp

Sysselsatt: Som sysselsatt räknas både företagaren och de anställda. Ett s.k. soloföretag - utan anställda - har således en sysselsatt. Sysselsatta identifieras via RAMS (registerbaserad arbetsmarknadsstatistik) utifrån klassificeringen förvärvsarbetande i mätmånaden november. Sysselsatt definieras som alla som beräknats utfört lönearbete i Sverige minst fyra timmar under mätmånaden november. Den låga sysselsättningsgraden av uppskattningsvis 4 timmar under en månad innebar att många som definieras som sysselsatta kan ha annan huvudinkomstkälla än arbetsinkomst, t.ex. arbetslöshetsersättning, studiemedel, pension etc. När antalet sysselsatta anges i kapitel 8 är rörlig arbetskraft som ej går att föras till något arbetsställe exkluderade.

Arbetsställe: När en person har definierats som sysselsatt definieras även ett arbetsställe med tillhörande arbetsställesnummer. Arbetsställe definieras som varje adress, fastighet eller grupp av närliggande fastigheter där ett företag bedriver verksamhet. En individs arbetsställe bestäms utifrån den anställning han eller hon hade i mätmånaden november det aktuella året. Om en individ har flera arbetsställen bestäms det huvudsakliga arbetsstället utifrån var personen har högst inkomst. Här värderar man huvudsakligt arbetsställe utifrån novembermånads kontrolluppgiftsmaterial.

Arbetsställen och dynamik. Här används data från registret FAD (Företagens och arbetsställes dynamik). FAD ger grundläggande statistisk information om nybildningar, nedläggningar, uppdelningar och sammanslagningar av företag och arbetsställen. Metoden tar främst hänsyn till förändringar i arbetsställes personalbestånd mellan två år. Genom att följa individer och dess koppling till arbetsställen över tiden fås underlag till en kartläggning av dynamiken mellan arbetsställen. Bearbetningarna i FAD baseras på varje individs koppling till företag och arbetsställen. Kopplingarna utgår från SCB:s Registerbaserade arbetsmarknadsstatistik (RAMS).

Se även SCB: http://www.scb.se/Pages/List_259025.aspx

Inkomst av förvärvskälla: Inkluderar summan av kontant bruttolön och nettoinkomst av näringsverksamhet under året. Som kontant bruttolön m.m. redovisas i huvudsak sådan ersättning (brutto), som arbetsgivaren/utbetalaren ska betala arbetsgivaravgift för. Detta gäller även ersättning för arbete till näringsidkare (fysisk person) som har A-skattesedel. Baseras på kontrolluppgifter till Skatteverket (SKV) från arbetsgivare. Med inkomst av näringsverksamhet avses inkomst av yrkesmässigt bedriven förvärvsverksamhet där inkomsten inte räknas in under inkomstlagen kapital eller tjänst. De s.k. rörelsekriterierna ska föreligga; verksamheten ska kännetecknas av varaktighet, självständighet och vinstsyfte. Individdata hämtas från LISA (Longitudinell Integrationsdatabas för Sjukförsäkrings- och Arbetsmarknadsstudier). LISA innehåller samtliga personer i åldersspannet 16 år och uppåt som varit folkbokförda i Sverige den 31/12 respektive år. När inkomst av förvärvskälla per invånare anges i kapitel 8 används uppgifter från LISA. Åldersurvalet är de som fyller minst 20 och högst 64 under mätåret.

Se även SCB: LISA http://www.scb.se/Pages/List_257742.aspx

Bilaga 13 Branschgruppering

Grupp	Benämning	SNI 2002
1	Jordbruk, skogsbruk, fiske	01–05
2	Tillverkning och utvinning	10–37
3	Energi, vatten, avlopp	40, 41, 90
4	Byggverksamhet	45
5	Företagsinriktade tjänster	51, 72–74, 555, 603, 631, 634, 713, 911, 6024, 55102, 61102, 62300, 65210, 65231, 67110, 70110, 70120, 70202, 70203, 70329, 71210– 71230, 80425, 93011
6	Privata hushållstjänster	52, 92, 95, 552–554, 633, 714, 912, 913, 6021–6023, 70201, 70204, 70209, 70321, 93012–93050
7	Offentliga hushållstjänster	8532, 75300, 80100–80424, 80426–80429, 85111–85316
8	Blandade tjänster	50, 64–67 (utom 65210, 65231, 67110), 99, 601, 612, 622, 632, 751, 752, 55101, 55103, 61101, 62100, 70310, 71100
9	Okänd näringsgren	00000

Bilaga 14 Definition av näringsliv utifrån sektorsindelning och juridisk form

Med begreppet näringslivet som det används i kapitel 8 avses översiktligt uttryckt verksamheter där produktionen, oavsett ägarens sektortillhörighet, sker på en konkurrensutsatt marknad. Med det senare inkluderas även verksamhet som upphandlas av offentlig sektor och då prövas i konkurrens med andra anbud.

Definitionen bygger på det arbete som presenteras i Långtidsutredningen 2008, Bilaga 7.

	1986–1998	1999–
SAMHÄLLSSEKTOR	Företag	Icke-finansiella företag, exklusive
	Filialer till utländska företag	icke vinstdrivande organisationer
	Banker	Finansiella företag, exklusive icke
	Andra finansinstitut	vinstdrivande organisationer
	Försäkringsinstitut	Hushåll med företagarkomst
	Personliga företag	Utlandet, exklusive EU:s institu-
	Utländska fysiska och juridiska personer	tioner
JURIDISK FORM	Fysisk person	
	Enkelt bolag	
	Partrederi	
	Handelsbolag, kommanditbolag	
	Gruvbolag	
	Bankaktiebolag	
	Försäkringsaktiebolag	
	Övrigt aktiebolag	
	Primärkommuner, borgerliga	
	Kommunalförbund	
	Landsting	
	Offentliga korporationer och anstalter	
	Hypoteksföreningar	
	Sparbanker	
	Utländska juridiska personer	

Bilaga 15 Ökad mobilitet – möjligheter och utmaningar för Sveriges landsbygder

Inledning

Människors rörlighet har ökat i takt med höjda inkomster, förbättrade kommunikationer och en förändrad arbetsmarknad. En förändrad arbetsmarknad, där en allt större andel av arbetskraften arbetar inom tjänstenäringarna, ger större möjligheter att arbeta på distans från arbetsplatsen.

Utvecklingen med ökad rörlighet för individen kan bland annat följas genom att se på utvecklingen av antalet lokala arbetsmarknader. SCB har sedan 1970 gjort indelningar av lokala arbetsmarknader (LA-områden), vilket innebär att kommuner som har en relativt stor pendling över kommungränsen läggs ihop med grannkommunen. Från 1970 fram till 2009 har antalet LA-områden mer än halverats, från 187 till 82. Förändringen av LA-områden har varit störst i tätbefolkade områden vilket faller sig naturligt då hög befolkningstäthet och relativt korta avstånd ger goda förutsättningar för pendling över kommungränsen. Detta underlättas väsentligt genom utbyggda kollektivtrafiklösningar, t ex i form av förbättrade tågförbindelser.

I mer glesbebyggda områden, företrädesvis i Norrlands inland, finns fortfarande relativt många kommuner som inte förts ihop med någon annan kommun i en gemensam LA-region beroende på långa avstånd och låg befolkningstäthet. I dessa fall utgör den enskilda kommunen en egen lokal arbetsmarknad. Det ger dessa områden en mer utsatt position än befolkningsmässigt större områden, då den lokala arbetsmarknaden är liten, med hög sårbarhet och relativt liten branschbredd. I var och en av de minsta lokala arbetsmarknaderna är branschbredden betydligt smalare än i större lokala arbetsmarknader. I takt med att de lokala arbetsmarknaderna generellt blir större växer ökar också möjligheterna till en mer specialiserad och diversifierad sammansättning av näringslivet (se exempelvis regionalpolitiska utredningen, SOU 2000:87).

På grund av olika strukturella förutsättningar ställs de minsta LA-områdena inför stora utmaningar. Inom forskningen finns ett väl belagt samband mellan befolkningskoncentration och ekonomisk tillväxt. (Se exempelvis ITPS årsbok 2008) En av utmaningarna är att befolkningsstrukturen och de geografiska avstånden innebär att många av de minsta LA-områdena är tvungna att klara sig på egna villkor då regionförstoring inte är ett realistiskt alternativ för det stora flertalet individer inom arbetskraften.

Ökad arbetspendling med längre pendlingsavstånd är ett mått på en ökad rörlighet.

En annan typ av (ökad) mobilitet som uppmärksammas inom den kulturgeografiska litteraturen är att det idag är mindre tydligt var människor bor. Det är relativt vanligt att människor har två eller flera bostäder. Hemma kan med andra ord vara olika ställen och det är inte självklart var individen befinner sig mest eller oftast – även om det av formella skäl är nödvändigt att ha en fast bostadsadress.

Ett ytterligare tecken på ökad mobilitet syns genom den ökade inflyttningen av nordeuropéer till Sveriges gles- och landsbygder. Även om det i absoluta tal är förhållandevis få av det totala antalet invandrare som söker sig till gles- och landsbygder. En tillbakablick till år 2000 visar att ökningstakten tagit fart från åren 2002-2003. Det finns alltså en grupp indi-

vider som väljer att byta en urban livsmiljö mot en annan livsstil genom att bosätta sig i tämligen utpräglade perifera områden.

I följande avsnitt ges en översiktlig bild av olika uttryck för ökad mobilitet och dess betydelse för utvecklingen i Sveriges gles- och landsbygder. Det inleds med en översikt över flyttmotiv och hur de skiljer sig åt för olika åldersgrupper och avstånd. Sedan ges en översikt över ett nytt fenomen som handlar om att det blir allt vanligare att människor har flera hem (second homes) inklusive en jämförelse med Norge och Finland. Avsnittet avslutas med en uppföljning av livsstilsinvandrare som bosatt sig i den svenska landsbygden.

Långväga flyttningar och flyttmotiv

I tidigare avsnitt beskrivs befolkningsförändringar och flyttningar. Som framgått av den tidigare texten är de korta flyttningarna mest vanliga medan långväga flyttningar står för en mindre del av det totala antalet flyttningar. Generellt har befolkningsförändringarna varit negativ i många av Sveriges gles- och landsbygder allt sedan 1960-talet, vilket förklaras av både negativa flytt- och födelsenetton. Här bör det dock noteras att det statistiska materialet inte ger stöd för påståendet att de flesta inflyttarna till dessa områden är återflyttande pensionärer. Tvärtom visar tillgängliga data att den största gruppen in- och utflyttare till glesbygdsområden är personer i åldrarna 20-29 år. (Denna åldersgrupp är också den i övrigt mest rörliga).

För samtliga gles- och landsbygdsområden är det en helt avgörande faktor att inte befolkningsunderlaget fortsätter att sjunka. En fortsatt nedgång får bland annat till följd en ytterligare försämring av både kommersiell och offentlig service, vilket allvarligt försvårar möjligheterna för ett fungerande näringsliv. När det gäller den kommunala servicen finns ett antal kommuner som nu balanserar på en befolkningsnivå runt 3 000 invånare. Kommunala företrädare hävdar att gränsen för minsta befolkningsunderlag går just vid denna nivå för att bedriva en ”hyggligt” rationell verksamhet.

Frågan om ett visst befolkningsunderlag är för många mindre kommuner den helt överskuggande frågan. När den demografiska bilden ser bekymmersam ut för många glesbygdskommuner blir ansträngningar för ökad inflyttning allt viktigare. Den officiella statistiken ger en god bild av omfattningen av flyttningen samt hur flyttströmmarna går. Men vad vet vi om vilka motiv som ligger till grund för individer som flyttar?

Thomas Nedomysl, fil dr i kulturgeografi och verksam vid Institutet för framtidsstudier i Stockholm har i sin forskning belyst vilka faktorer som ligger bakom individers flyttbeslut⁹¹. I följande avsnitt ger han en sammanfattande bild av vilka motiv som ligger bakom flyttningar.

Olika angreppssätt för att få kunskap om varför människor flyttar

Frågan om varför människor flyttar väcker kontinuerligt stort intresse. Under de senaste åren har allt fler kommuner, regioner och länder arbetat för att bli mer attraktiva och därmed locka till sig nya invånare. Med hjälp av inflyttare hoppas man kunna få till stånd en mer positiv utveckling i generell bemärkelse. Men för att eventuellt kunna påverka flyttströmmarnas storlek och riktning är det viktigt att känna till vilka orsaker som ligger bakom besluten att flytta. Sådan kunskap är en förutsättning för att kunna förstå vad som gör platser attraktiva.

⁹¹ Thomas Nedomysls forskningsområden ligger i första hand inom befolkningsfrågor och regionala utvecklingsfrågor med ett särskilt fokus på flyttningar inom Sverige.

Kunskap om varför människor flyttar kan man enkelt uttryckt egentligen bara få på två olika sätt. Det ena, och vanligaste sättet, är att med hjälp av statistik observera hur flyttare agerar och därigenom indirekt dra slutsatser om varför de flyttar⁹². Det andra sättet är mer direkt, då man i enkät- eller intervjuundersökningar låter flyttarna själva ange varför de har flyttat. Båda ansatserna är förknippade med en del problem. Även om det är mindre problematiskt att ge generella förklaringar till varför människor flyttar, är det desto svårare att förklara ett flyttbeslut eftersom det är så komplext. På individnivå spelar en mängd faktorer in, vilket gör det svårt att generalisera. För att kunna förstå vad det är som gör en plats attraktiv att flytta till behövs båda ansatserna.

I denna text kommer två olika perspektiv på flyttningar och platsers attraktivitet att behandlas. Dels diskuteras resultatet från en omfattande flyttmotivundersökning med fokus på hur flyttmotiv varierar över flyttavstånd, dels presenteras en modell som är avsedd att underlätta tänkandet kring vad som gör en plats attraktiv att flytta till.

Det är viktigt att komma ihåg att flyttare inte utgör någon särskilt homogen grupp. Såväl män som kvinnor flyttar, unga som gamla, och så vidare. Det är naturligtvis ett dilemma när man skall försöka beskriva varför människor flyttar och vad som gör platser attraktiva för flyttare. I många fall flyttar vissa grupper av helt andra orsaker än andra grupper, och det som är attraktivt för en viss grupp, kanske inte är det för en annan. Utrymmet här är dock begränsat och medger endast ett fåtal belysande exempel.

Hur flyttmotiv varierar över flyttavstånd

Det är ett välkänt fenomen att antalet flyttningar avtar med ökande avstånd. De flesta flyttningar äger rum över relativt korta avstånd, inom stadsdelar eller församlingar, och relativt få personer flyttar över längre sträckor mellan exempelvis olika regioner. Vad som emellertid är mindre känt är huruvida orsakerna bakom flyttningarna också varierar över avstånd.

För att få svar på denna och andra flyttrelaterade frågor genomfördes under 2007 den mest omfattande svenska flyttmotivundersökningen hittills.⁹³ En enkät skickades till 10 000 flyttare som flyttat längre än 20 km under 2006. I en av de många frågorna fick flyttarna själva beskriva vad som de upplevde som den viktigaste orsaken till att de flyttade. Cirka 5 000 svar analyserades och flyttmotiven sammanställdes till sex kategorier av flyttmotiv: ”arbete”, ”utbildning”, ”sociala skäl”, ”bostad”, ”boendemiljö” och ”andra orsaker”⁹⁴.

Medan de två förstnämnda kategorierna är självförklarande, bör det nämnas att i kategorin ”sociala skäl” ingår svar som beskrivit att man flyttat ihop alternativt separerat, eller att man flyttat för att komma närmare släkt och/eller vänner. Skillnaden mellan ”bostad” och ”boendemiljö” är att bostadskategorin innefattar svar som framförallt rör själva fastigheten, medan boendemiljöskategorin rör svar som beskrev miljön i en vidare bemärkelse (exempelvis stadsmiljö eller landskapsmiljö).

⁹² Översikt över studier i Eliasson K., Westerlund, O. & Åström, J Flyttning och pendling i Sverige, SOU 2007:35, Bil 3 till Långtidsutredningen 2008

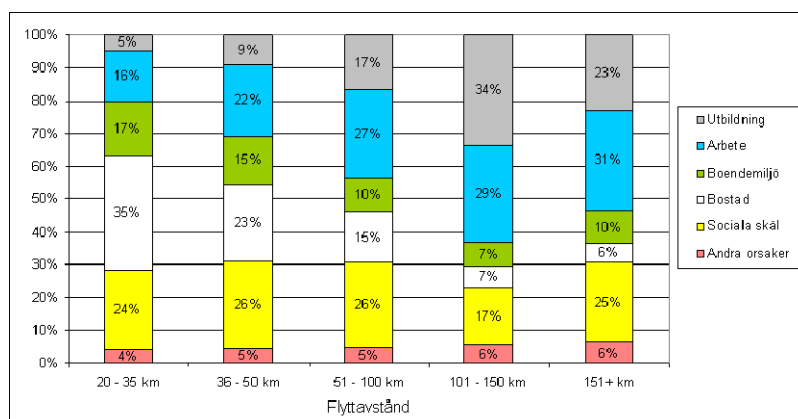
⁹³ Resultaten som redovisas här bygger på Niedomysl, T. (under publicering) “How migration motives change over migration distance: evidence on variation across socioeconomic and demographic groups”. Kommande i *Regional Studies*.

⁹⁴ För en utförligare beskrivning av metoden och enkätdata se Niedomysl, T. & Malmberg, B. (2009) “Do open-ended survey questions on migration motives create coder variability problems?”, *Population, Space and Place* 15 (1), 79-87.

Resultaten visar att det vanligast förekommande flyttmotivet bland svenska flyttare under år 2006 var arbete (26 procent), tätt följt av sociala skäl (24 procent)⁹⁵. Studier uppgavs som den viktigaste orsaken av 17 procent av flyttarna, bostad av 16 procent, boendemiljö av 12 procent och slutligen hade 5 procent angett svar som kategoriserats som övriga orsaker. Men som nämndes tidigare är flyttare inte en homogen grupp och man bör komma ihåg att dessa resultat gäller samtliga personer som flyttat längre än 20 km och innefattar både personer som flyttat förhållandevis korta avstånd och personer vars flytt var betydligt längre.

I figuren nedan har därför de olika svaren delats upp i fem olika kategorier beroende på hur långt personerna flyttat. I den första kategorin ingår personer som flyttade 20-35 km och i den sista ingår personer vars flytt var längre än 150 km. Då framträder en helt annan bild och det är uppenbart att svenskarnas flyttmotiv i stor utsträckning varierar beroende på hur långt de flyttat. Detta gäller särskilt de svar som rör utbildning, arbete och bostad, medan boendemiljö, sociala skäl och andra orsaker inte tycks vara lika avståndskänsliga.

Diagram 14 Flyttmotiv bland svenska flyttare år 2006 fördelat efter avstånd

Källa: Niedomysl, T

Vad gäller de kortaste flyttningarna är det tydligt att bostadsskäl dominerar då de utgör 35 procent av svaren, men bostadsskäl minskar kraftigt i takt med att avståndet ökar. Endast 6-7 procent av dem som flyttade längre än 100 km uppgav bostad som viktigaste orsak. Nämnas kan att även om flyttningar kortare än 20 km inte ingår i studien, verkar det rimligt att bostadsrelaterade frågor är drivkraften bakom en majoritet av de allra kortaste flyttningarna (man bör också komma ihåg att, som nämndes tidigare, de flesta flyttningar sker över korta avstånd).

Ett helt annat mönster framträder om man ser till de utbildnings- och arbetsrelaterade flyttningarna. En försvinnande liten andel av dem som flyttade över korta avstånd uppgav studier som den viktigaste orsaken, men andelen ökar stadigt och utgör en tredjedel av dem som flyttat 100-150 km, för att slutligen minska till ungefär en fjärdedel över de längsta avstånden. De arbetsrelaterade flyttningarna följer ett liknande mönster, även om deras andel är större redan för de kortare flyttningarna. Sammantaget utgör utbildning och arbete drivkraften bakom mer än hälften av de långväga flyttningarna (över 100 km) i Sverige.

⁹⁵ För en utförligare beskrivning av metoden och enkätdata se Niedomysl, T. & Malmberg, B. (2009) "Do open-ended survey questions on migration motives create coder variability problems?", *Population, Space and Place* 15 (1), 79-87.

De återstående kategorierna av flyttmotiv (sociala skäl, boendemiljö och andra orsaker) förändras inte särskilt mycket över avstånd, även om de boendemiljörelaterade flyttningarna avviker något. Intressant är att de sociala skälen utgör en förhållandevis stor andel, cirka en fjärdedel, oavsett flyttavstånd. Vid en närmare granskning av de sociala skälen visar det sig att det faktiskt finns en viss variation ändå. Det var betydligt vanligare att personer uppgett att man hade flyttat ihop med, eller separerat från, någon om man flyttat en kortare sträcka. För de långväga flyttarna handlade svaren i större utsträckning om att man flyttat för att komma närmare släkt och/eller vänner.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att flyttmotiv varierar betydligt över avstånd. De kortväga flyttningarna domineras av boende och boendemiljö, medan de långväga flyttningarna domineras av utbildning och arbete.

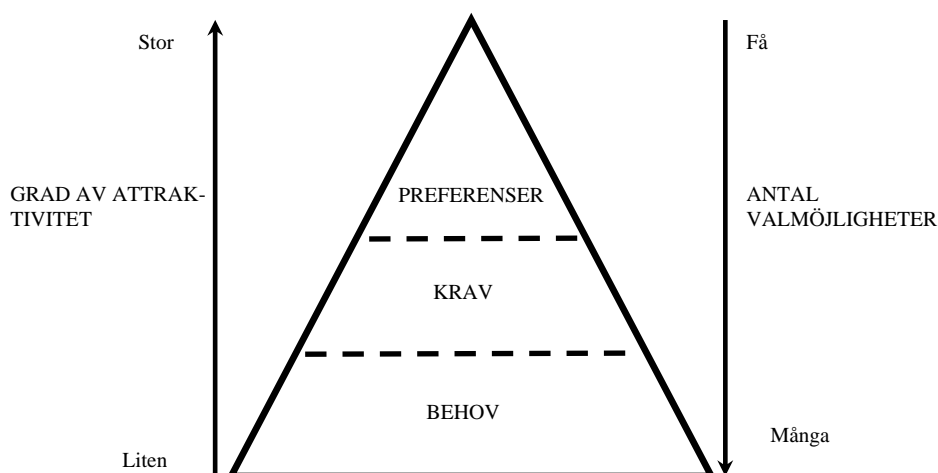
Återigen bör det dock påminnas om att flyttare har andra egenskaper än att ha flyttat över ett visst avstånd. Ytterligare analyser av samma enkätdata har visat att det finns stora skillnader beroende på vilken grupp av flyttare som är i fokus. Särskilt framträdande är skillnaderna över längre flyttavstånd: ser man exempelvis till flyttare i olika åldrar är det tydligt att de yngsta flyttarna (18-25 år) drivs av utbildning, då närmare hälften uppgett detta som den viktigaste flyttorsaken, men det förändras ju äldre flyttarna blir. I åldern 26-37 år är det istället arbete som nästan hälften uppgett som den viktigaste orsaken och de utbildningsrelaterade flyttningarna är förhållandevis sällsynta. Väljer man istället att undersöka flyttarnas sysselsättning (för långväga flyttare) finner man tydliga skillnader mellan exempelvis personer som innan flytt var arbetslösa jämfört med personer som var anställda. Nästan hälften (47 procent) av de arbetslösa flyttade pga. arbete, vilket skall jämföras med motsvarande 33 procent för de som var anställda före flytten.

Vad gör platser attraktiva: en konceptuell modell

Studier som den ovan beskrivna ger naturligtvis värdefull information för den som vill arbeta för att göra en plats mer attraktiv för inflyttare. Men det räcker inte. Avgörande beslut, såsom beslutet att flytta, är vanligtvis komplexa och låter sig inte enkelt fångas. Många faktorer, utöver den viktigaste flyttorsaken, har naturligtvis betydelse. Ett försök att illustrera vad som gör en plats attraktiv ur flyttarens perspektiv ges i den pyramidformade modellen nedan.⁹⁶ Den är ett resultat av framförallt intervjustudier med flyttare och visar hur de resonerat när de valt plats att flytta till (och hur de resonerat kring andra miljöer som de övervägt men slutligen valt bort). Avsikten är att modellen skall underlätta förståelsen av attraktivitet framförallt för den som arbetar praktiskt med relaterade frågor.

⁹⁶ Modellen är hämtad från Miedomysl, T. (under publicering) "Towards a conceptual framework of place attractiveness: a migration perspective". Kommande i *Geografiska Annaler B*.

Figur 1 Vad gör platser attraktiva? En konceptuell modell

Modellen består av tre nivåer: behov, krav och preferenser. Behov, som utgör pyramidens bas, avser grundläggande faktorer som måste uppfyllas för att en plats över huvud taget kan komma ifråga vid ett flyttbeslut. Det handlar om faktorer såsom att ha en trygg och säker bostad. Nästa nivå, krav, avser faktorer som inte anses vara förhandlingsbara, utan bör uppfyllas för att en plats skall kunna komma ifråga. Preferenser, slutligen, avser faktorer som kan betraktas som ”det där lilla extra”. Både krav och preferenser skall ses som delar i en rangordning där krav är viktigare än preferenser.

På vardera sidan av modellen finns pilar som visar grad av attraktivitet och antal valmöjligheter. Detta är tänkt att illustrera att i ju större utsträckningen en plats kan uppfylla en flyttares behov, krav och preferenser, desto större är platsens attraktivitet. Samtidigt minskar antalet valmöjligheter när man försöker uppnå dessa faktorer. Modellen kan användas för att bättre förstå attraktivitet såväl när det gäller kortväga flyttningar, som mer långväga flyttningar.

För att ta ett praktiskt exempel kan man tänka sig en familj som vill flytta från en lägenhet till ett villaboende. Om ekonomin tillåter har den som vill flytta till en villa många villor att välja bland inom en region, men om man vill ha en villa med en tomt som är större än 700m² så minskar antalet valbara villor snabbt (samtidigt som attraktiviteten ökar). Har man dessutom kraven/preferenserna att få en villa i ett barnvänligt område nära kommunikationer och goda rekreativmöjligheter, så minskar antalet tillgängliga villor dramatiskt. Att finna den plats som är allra mest attraktiv handlar alltså om att göra prioriteringar.

Om man utgår från att olika grupper i samhället har olika behov, krav och preferenser kan modellen användas för att underlätta analysen av attraktivitet, genom att helt enkelt resonera sig fram till vad olika grupper kan tänkas vilja ha i sitt boende. Då bör man också ha i åtanke att olika grupper har olika resurser (vanligtvis ekonomiska) att förverkliga det man värdesätter och begränsningar (såsom att kunna ta sig till arbetet) som kan göra att vissa platser aldrig kommer ifråga. Attraktivitet brukar alltför ofta endast förknippas med preferenser och ”mjuka” värden, men som illustreras i modellen utgör de endast en del.

Sammanfattningsvis bestäms en plats attraktivitet till stor utifrån vilka krav och preferenser individerna har. I debatten om attraktivitet och mobilitet har det funnits en tendens att fokusera på pyramidens topp, dvs. personliga preferenser. Samtidigt är det svårt att bortse

från att det är viktigt att en plats kan uppfylla grundläggande behov och krav innan en flytt kan aktualiseras. T.ex. är tillgången till arbete och försörjning fortfarande viktigt, särskilt för långväga flyttare.

Ovanstående avsnitt har belyst vilka flyttmotiv som ligger bakom flyttningar, samt några grundläggande principer för vad som bestämmer en plats attraktivitet. I det följande avsnittet ges en översiktlig bild av ett annat fenomen som omfattar människor som inte väljer att helt byta boendeort, utan istället bor på flera ställen.

Second homes – en ny företeelse

Att ha mer än ett hem har blivit ett allt vanligare fenomen. Den ökade långväga pendlingen till arbetet har medfört behov av övernattningslägenheter i större städer. Också i Sveriges landsbygder syns en ökande trend mot second homes. Här har en minskande befolkning inneburit fler lediga/tomma fastigheter som kan användas som second homes. Den demografiska utvecklingen, med en ökande andel äldre, innebär också större möjligheter att i vart fall tidvis välja att bo i ett andra hem på landsbygden. För människor i arbetsför ålder innebär en förändrad arbetsmarknad med förbättrad teknik i utbyggt bredband och mobiltelefoner, ökade möjligheter att utföra arbetet från andra ställen än arbetsplatsen.

Även de praktiska möjligheterna att köpa bostäder utomlands har förbättrats efter Sveriges medlemskap i EU, både för svenskar som önskar köpa fastighet utomlands och européer från andra länder som önskar köpa svenska bostäder. Kort sagt har olika typer av förändringar i samhället medfört ökade möjligheter att tillbringa sin tid på olika ställen.

Varför väljer människor att ha flera hem?

Det finns måhända många motiv till att människor väljer att ha flera bostäder; för att hitta en kontrast till vardagen, en dragning till en informell och avslappnad livsstil, närhet till naturen och närhet till områden dit familjen har band. I vissa fall kan bostaden vara en investering⁹⁷.

Den norske geografen Björn Kaltenborn skriver att arbets- och boformer är i stark utveckling globalt⁹⁸. Folk är i minskande grad beroende av att vara på en bestämd plats för att utföra ett bestämt arbete, många befolkningsgrupper och yrken utformar stadigt mer flexibla arbetsformer och mobiliteten ökar generellt i samhället. Detta utmanar bilden av mer traditionella förhållanden där individer bor och arbetar på fasta ställen.

Kaltenborn menar att den ökande efterfrågan på fritidshus delvis är ett uttryck för sökande efter lokal identitet. För att klara det moderna samhällets många krav och hektiska livsstil, är det för vissa individer nödvändigt med en motvikt genom att tidvis befinna sig i andra lokala miljöer. Ett fritidshus är ”ett ankarfäste på ett särskilt ställe eller i en särskild miljö där det skapas emotionella, sociala, kulturella och historiska band”⁹⁹.

Globaliseringen ökar i vissa fall intresset för det lokala och plats specifika. Många second homes har gått i arv inom släkten och många av dessa fungerar som mötesplatser för familjen. Kaltenborn undrar om inte dessa fastigheter är att betrakta som mer permanenta än den vanliga permanenta adressen, eftersom dessa second homes byter ägare mer sällan än vad som är fallet med ett vanligt så kallat permanent hus.

⁹⁷ Artikel av Dieter Muller. *Sustainability*, journal from the Swedish research council FORMAS, July 2009

⁹⁸ <http://www.utmark.org/utgivelse/pub/2002-3/art/kaltenborn-utmark-3-2002.htm>

⁹⁹ Ib

Antal fritidshus och småhus

I Sverige finns ca 570 000 fritidshus. Cirka 310 000 av dessa finns i andra kommuner än var deras ägare är mantalsskrivna. Kommuner med hög andel fritidshus har stor påverkan av människor som tidvis befinner sig i sitt second home. Detta är fallet för exempelvis vissa områden utmed fjällkedjan samt delar av den svenska kusten och skärgården.

I tabellen nedan visas de tio kommuner som har störst andel fritidshus i relation till det totala beståndet småhus¹⁰⁰. Den kvoten – Second Home Index används sedan löpande i den följande texten.

Tabell 48 Antal småhus och fritidshus per kommun 2008 samt andelen fritidshus i relation till samtliga småhus. Tio kommuner med högst andel fritidshus (Second Home Index -SHI)

Kommun	Antal fritidshus	Samtliga småhus, inklusive fritidshus	Andel fritidshus (SHI)	Total befolkning 2008
Härjedalen	8 056	11 855	68,0%	10 645
Malung	7 380	11 064	66,7%	10 385
Älvdalen	4 726	7 408	63,8%	7 287
Borgholm	7 320	11 595	63,1%	10 855
Storuman	3 478	5 587	62,3%	6 304
Åre	5 093	8 191	62,2%	10 259
Norrtälje	25 279	40 763	62,0%	55 528
Berg	3 957	6 757	58,6%	7 533
Värmdö	13 968	24 560	56,9%	37 376
Tanum	5 870	10 335	56,8%	12 271

Källa: SCB, fastighetsregistret 2008, Tillväxtanalys bearbetning

Andelen fritidshus är i vissa kommuner betydande, notera exempelvis Härjedalens kommun som har drygt 8 000 fritidshus i kommunen. Detta innebär ett betydande tillskott i antal personer som i vart fall tidvis vistas och bor i kommunen, särskilt i relation till att den fasta befolkningen uppgår till drygt 10 600 invånare. En svårighet med att skatta tillskottet av personer som i realiteten vistas i kommunerna är vilken nyttjandegrad fritidshusen har, samt hur många personer som vistas där.

I en tidigare studie har ett antagande gjorts att fritidshusägaren i genomsnitt vistas 17 procent av tiden i sitt fritidshus¹⁰¹. Med ett sådant antagande skulle ovanstående kommuner erhålla ett betydande befolkningstillskott och den officiella bilden av befolkningsförändringar skulle se annorlunda ut. Om dessa personer skulle vara folkbokförda i ”stugkommunen” skulle detta innebära betydande tillskott till kommunkassan i form av ökade intäkter av kommunalskatt.

¹⁰⁰ Med fritidshus avses i detta fall småhus beläget på lantbruk som ej är aktivt och småhus/fritidshus som saknar folkbokförd befolkning. I samtliga småhus ingår småhus som är beläget på lantbruk, helårsbostad med folkbokförd befolkning eller småhus/fritidshus med folkbokförd befolkning. Flerbostadshus är i detta fall ej är medräknade

¹⁰¹ Muller och Hall (2003) *Second homes and regional population distribution: On administrative practices and failures in Sweden. Espace, population, societies nr 2. Sid 251-261.*

Om vi tittar på kommuner med lägst SHI finner vi inte oväntat städer och tätortskommuner.

Tabell 49 Antal småhus och fritidshus per kommun 2008 samt andelen fritidshus i relation till samtliga småhus. Tio kommuner med lägst andel fritidshus (Second Home Index -SHI)

Kommunnamn	Antal fritidshus	Samtliga hus	Andel fritidshus (SHI)	Totalt befolkning 2008
Järfälla	188	9 606	2%	64 355
Stockholm	1 022	41 168	2%	810 120
Partille	163	6 419	3%	33 802
Upplands Väsby	149	5 586	3%	38 248
Staffanstorps	180	5 761	3%	21 667
Täby	458	13 573	3%	62 266
Danderyd	249	6 872	4%	30 851
Sundbyberg	33	904	4%	36 079
Solna	19	504	4%	65 289
Malmö	894	23 413	4%	286 535

Källa: SCB, fastighetsregistret 2008, Tillväxtanalys bearbetning

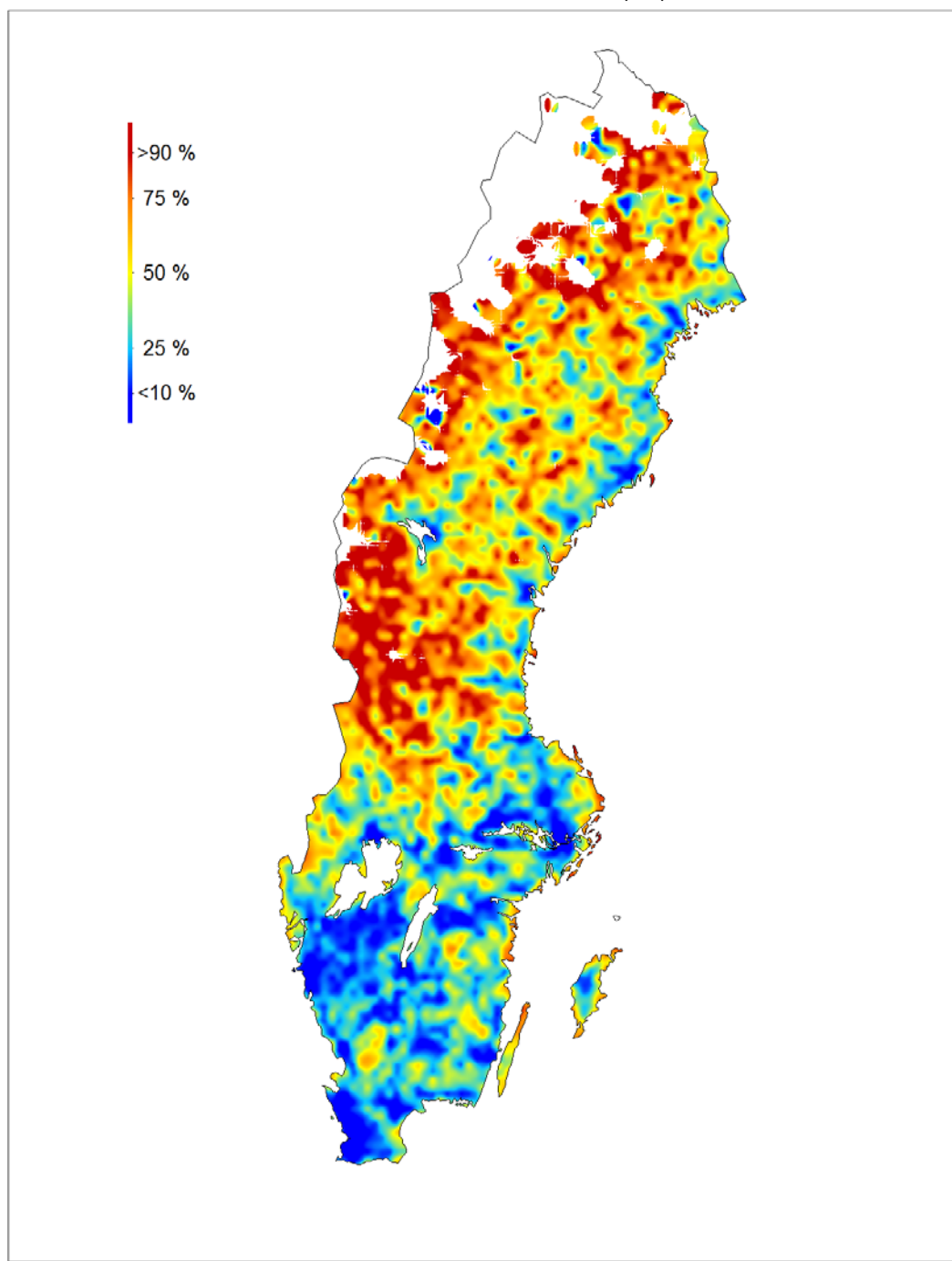
För att få en bild av var fritidshusen finns kan vi titta på hur de är fördelade efter områdestyp. För Sverige i sin helhet finns ett mönster av att SHI är störst i skärgårdsområdena, därefter i glesbygder. Lägst SHI finns, som förväntat, i tätortsområdena. Sannolikt har det sin förklaring i att det dels är en större befolkningspopulation i dessa områden, dels är efterfrågan på permanentbostäder så stor att det är vanligt att fritidshus omvandlas till permanenthus, i vart fall i vissa områden.

Tabell 50 Antal fritidshus och småhus fördelade på områdestyp för år 2008.

Områdestyp	Antal fritidshus	Totalt antal småhus, inklusive fritidshus	Andel fritidshus (SHI)
Tätort	80 988	1 154 752	7%
Tätortsnära landsbygd	386 637	1 099 750	35%
Glesbygd	71 468	124 178	58%
Skärgård	33 492	45 767	73%
Riket	572 585	2 424 447	24%

Områden med höga respektive låga SHI kan också visas genom följande karta:

Karta 17 Andel fritidshus i förhållande till det totala antalet småhus (SHI) år 2008

Källa: SCB, Tillväxtanalys bearbetning

Kartan uppvisar några mönster som kort kan kommenteras. Områden med höga SHI uppvisar en motsatt bild mot områden med hög befolkningskoncentration och befolkningstillväxt. D.v.s. Skåne, delar av Västra Götaland upp mot Stockholmsområdet samt delar av kusten har låga andelar fritidshus. En sannolik förklaring är att det i dessa områden råder

stark efterfrågan på bostäder vilket gör att en stor andel av bostadsbeståndet används som permanenthus.

Kartan indikerar också att det finns områden med höga andelar av fritidshus där det kanske inte förväntas, t ex i delar av Norrlands inland, alltså varken i kustbandet eller i fjällkedjan. Inom dessa områden finns många "genuina" fritidshus. Många av dessa har sannolikt byggts av personer som på ett eller annat sätt har band till dessa områden, t ex släktingar eller personer vistats mycket i området under delar av livet. En faktor som sannolikt också påverkar är att dessa områden drabbats hårt av avfolkning allt sedan 1960-talet, och som ett resultat av det kan tomma permanentbostäder användas som fritidshus/second homes.

Debatten om för och nackdelar med en ökad mobilitet har varit intensiv inte minst i områden där andelen fritidshusen är betydande. Detta förefaller vara naturligt med tanke på att detta fenomen har stor betydelse för dessa områdens utvecklingsmöjligheter.

I debatten om vilken nytta lokalsamhället och kommunerna har av fenomenet med ökad mobilitet, går det att notera vissa skillnader beroende på vilken typ av fastighet som avses. Ett second home, eller fritidshus, kan i princip ha två olika bakgrunder. Dels kan det vara byggt som ett fritidshus från början, dels kan det vara en permanentbostad som omvandlats till second home. I debatten om huruvida den ökande mobiliteten är att betrakta som möjligheter eller hinder ur lokalsamhällets/kommunens utgångspunkt har det betydelse vilken typ av fastighet som avses.

Second homes både möjligheter och svårigheter

I Sverige har intrycket varit att en stor del av debatten runt second homes varit inriktad på de svårigheter som detta medför, framförallt utifrån kommunernas eller lokalsamhällets synvinkel. Här bör det observeras att det råder mycket olika förutsättningar inom olika delar av Sverige när detta diskuteras.

Runt de större städerna är det relativt vanligt förekommande att ursprungliga fritidsbostäder byggs om till permanentbostäder, vilket innebär ökad efterfrågan på kommunala tjänster såsom vatten och avlopp, renhållning, räddningstjänst, skolskjutsar och äldreomsorg. Den ökande befolkningen i dessa områden ligger på sätt och vis utanför den planerade bostadsbebyggelsen. Eftersom fritidshusen från början inte var ämnade för permanentboende har det även diskuterats om det utifrån energianvändning och miljöhänsyn är så lyckosamt att omvandla hus ämnade för fritidsändamål till permanentbostäder.

I attraktiva lägen utefter kusten och skärgården har en intensiv debatt pågått under många år om det motsatta förhållandet, nämligen att permanenthus omvandlas till fritidshus. En stark efterfrågan på fastigheter, inte minst som fritidshus/second home, har gjort att fastighetspriserna stigit kraftigt i vissa områden. Detta försvårar för mindre köpstarka grupper, kanske bland lokalbefolkningen, att förvärva en permanentbostad. Köpare av fastigheter i attraktiva områden är ofta köpstarka grupper som har sin fasta adress på andra orter. I exempelvis Bohuslän är det vanligt med norska köpare, liksom i delar av Värmland och Jämtland.

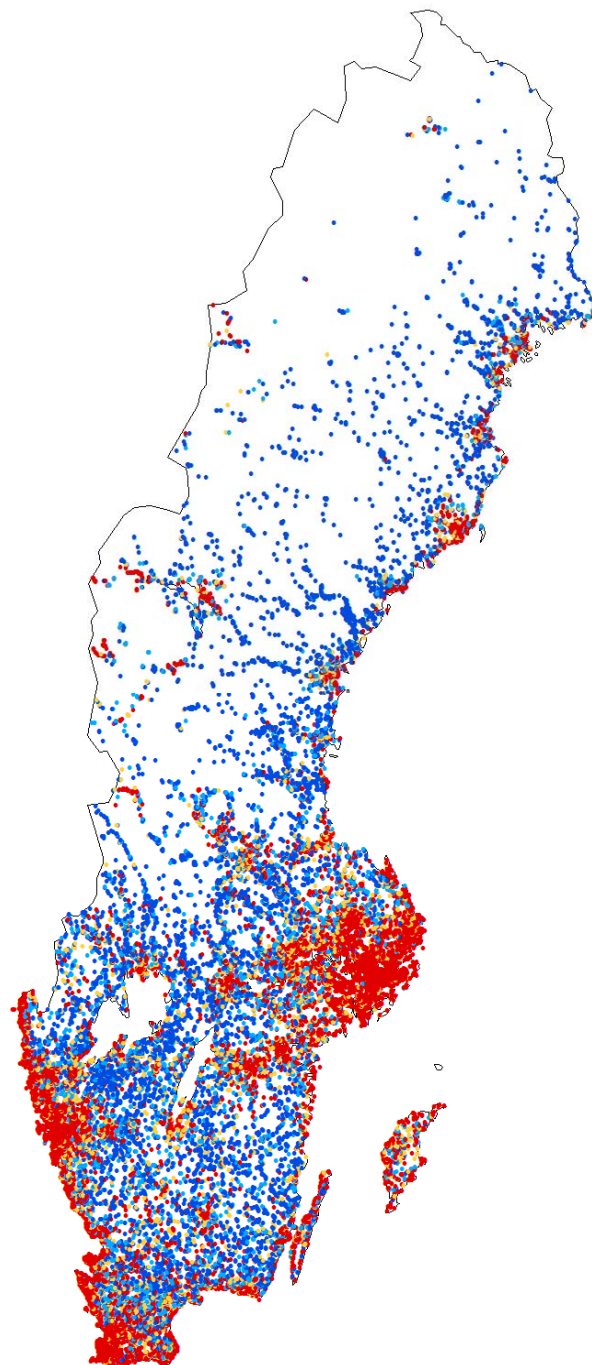
Ett sätt att visa prisläget på fastigheter är Tobins q , vilket bygger på kvoten mellan marknadsvärde och produktionspris. Nedanstående karta visar att det i en teoretisk modell är lönsamt att bygga hus i områdena runt storstäderna, delar av kusten, delar av Öland och Gotland samt på vissa andra orter där efterfrågan på bostäder är stor. Man bör notera att Tobins q värdet varierar i hög grad utifrån mycket lokala förhållanden, det kan därför vara stora skillnader i fastighetspriser inom en kommun. Detta förhållande stärker den modell

Thomas Niedomysl presenterar (se Figur 1 på sidan 126 där det framgår att olika individers behov, krav och preferenser i hög utsträckning avgör en plats attraktivitet.)

Karta 18 Tobins Q 2007

TobinsQ medel 2007

- 1 och över
- 0,8 till 1
- 0,6 till 0,8
- upp till 0,6

Källa: Uppsala Institute for housing and urban research, Lena Magnusson

Användningen av fastigheter

Landsbygdskommittén¹⁰², med flera parter, har efterlyst åtgärder för att hejda utvecklingen mot omvandling av permanentboende till deltidsboende. Även Glesbygdsverket har tidigare belyst olika alternativ för att balansera en utveckling där områden omvandlas till rena fritidsområden. (Se exempelvis planering för åretruntboende i kust och skärgård, Glesbygdsverket och Arkitekturåret 2001).

I debatten märks däremot mer sällan att även andra landsbygdsområden, vid sidan av starkt expanderande delar av fjällkedjan, också påverkas av fenomenet second homes. I många områden i exempelvis Norrlands inland omvandlas fastigheter avsedda för permanentboende till fritidsboende. Det kan i dessa fall vara en effekt av låga fastighetspriser, vilket gör att incitamenten för att sälja är svaga även om husen står tomma stora delar av året. Detta är måhända ett mer utforskat område. Problemet i dessa områden kan vara det omvända jämfört med delar av kusten och skärgården, nämligen att priset på fastigheter är för lågt för att det ska vara intressant för ägarna att avyttra. Det finns dock olika uppfattningar i denna fråga.

Enligt en studie gjord av Roger Marjavaara, kulturgeograf vid Umeå universitet, är det svårt att dra slutsatsen att ett ökat fritidshusägande undantränger permanentboende, eller i vart fall att detta fenomen skulle ha negativa effekter för dessa områden¹⁰³.

En svårighet i bedömningen av synen på fritidsboende/permanentboende är att veta vilken alternativ användning fastigheten skulle haft, om den inte använts som second home. I princip kan vi se tre alternativa användningssätt, vilka har olika betydelse och påverkan för lokalsamhället. Ett alternativ skulle kunna vara att fastigheten bebos av exempelvis en barnfamilj hela året. Ett annat alternativ är att fastigheten står tom och oanvänd med risk för att den förfaller. Ett tredje alternativ skulle kunna vara att fastigheten används delar av året. Dessa tre alternativ innebär stor skillnad för utvecklingen i lokalsamhället, samt även för kommunen.

I attraktiva kustområden hävdas från olika håll att det inte är möjligt för en familj som vill bosätta sig permanent, med normala inkomstnivåer, att köpa beroende på de höga fastighetspriserna. I andra lands- och glesbygder som ligger mer avlägset hävdas att det sällan kommer ut fastigheter till försäljning beroende på de låga fastighetspriserna. Många fastighetsägare kan då välja att behålla fastigheten eftersom en eventuell försäljning enbart skulle ge tämligen blygsamma pengar. Särskilt om fastigheten gått i arv inom släkten kan motståndet vara stort att avyttra med vetskapen om den låga värderingen.

Sammanfattningsvis innebär de olika alternativa användningarna av en fastighet stor skillnad för lokalsamhället. Om fastigheten står tom, och ingen är intresserad av att köpa och flytta in som helårsboende, framstår alternativet med second home som ett otvetydigt tillskott för lokalsamhället. Om å andra sidan fastigheten används som second home och bara nyttjas delar av året, och det finns intresserade köpare som vill använda den som helårsbostad, framstår second home ägandet som inte mest gynnsamma utifrån lokalsamhällets perspektiv. Naturligtvis är alternativet där fastigheten står helt tom och bara förfaller som ett klart negativt alternativ. Hur en fastighet nyttjas har med andra ord stor betydelse för det lokala samhället, inte minst för glesbygdsområden.

¹⁰² Se *landsbygden, myter sanningar och framtidsstrategier*, SOU 2006:101

¹⁰³ *Island Studies Journal*, Vol. 2, No. 1, 2007, pp. 27-46

Fritidshus med utländska ägare

Sex procent av fritidshusen ägs av utländska ägare, detta innebär att knappt 32 000 fritidshus har utländska ägare (per den 1 januari 2008). Detta är en ökning med fem procent jämfört med år 2007. Om vi tittar på de områden där det utländska ägandet är störst när det gäller fritidshus sticker fyra län ut, Kronoberg, Värmland, Jönköping och Blekinge län. I Kronobergs län ägdes hela 38,7 procent av fritidshusen av utländska ägare. De län som har lägst andel utlandsägande är Stockholm och Uppsala län där endast 0,3 procent av fritidshusen har utländska ägare. Också Västmanland (0,4 procent) och Gotland (0,7 procent) har låga andelar utlandsägda fritidshus.

De utländska ägarna kommer främst från Danmark (34 procent), Tyskland (31 procent), Norge (23 procent) och Nederländerna med (4 procent). Dessa nationaliteter står med andra ord gemensamt för 92 % av det utländska ägandet av fritidshus i Sverige. Ägarna från Danmark föredrar främst Kronoberg och Skåne medan ägarna från Norge främst återfinns i gränslänen Västra Götaland och Värmland. Tyskland äger i första hand sitt fritidshus i Kalmar och Västra Götaland men även i Kronoberg och Värmland¹⁰⁴.

En kort utblick till våra grannländer

Norge

I Norge förs en debatt som i många delar liknar den svenska. Man ser, i vart fall i delar av Norge, problem med att bostäder i attraktiva områden köps upp av ägare utifrån för att användas som fritidshus/deltidsboende. För att stävja denna utveckling finns i Norge, som ett av ett fåtal europeiska länder, en lagstiftning som ställer villkor på köparen av vissa fastigheter att bosätta sig på fastigheten. Andra länder som har liknande system är Österrike och Danmark. (Det har ifrågasatts huruvida detta är förenligt med EU-rätten).

Grunderna för det norska systemet finns i "konesjonsloven" och "odelsloven".

Enligt "konesjonloven"¹⁰⁵ är huvudregeln att det är boplikt på lantbruksegendom av en viss storlek. I princip innebär systemet att alla köpare av en lantbruksegendom över en viss nivå (10 hektar areal, eller mer än 2,5 hektar brukad av arealen) måste bosätta sig på fastigheten. För jordbruksfastigheter som understiger denna storlek ställs inga krav om bosättning, om inte den enskilda kommunen tagit beslut om det.

I "odelsloven"¹⁰⁶, som är kopplad till rätten att bruka mark för odling, är definitionen av lantbruksegendom mindre exakt. När det gäller boplikt som grundar sig på bestämmelserna i odlingsloven skiljer man på "odelslösning", som har strängare regler, och ordinarie övertagelse på odlingsbar mark. (Odelslöv 1974 § 27).

"den som tar över egendom genom odelslösning, har skyldighet att bosätta sig på egendomen innan 1 år och bo och driva den i 10 år"

Den som annars tar över egendom som han har rätt att odla på har skyldighet att bosätta sig på egendomen innan 1 år och bo och driva den i 5 år".

Enligt bestämmelser i konsesjonsloven kan enskilda kommuner dessutom besluta att generell boplikt ska gälla för alla fastigheter inom kommunen (inte enbart lantbruksegendo-

¹⁰⁴ http://www.scb.se/Pages/PressArchive____259759.aspx?PressReleaseID=272461

¹⁰⁵ LOV 2003-11-28 nr 98: Lov om konsesjon ved erverv av fast eiendom (konesjonsloven)

¹⁰⁶ LOV 1974-06-28 nr 58: Lov om odelsretten og åsetesretten

mar). Med stöd av § 7 i lagen om konsesjonsloven kan kommunen besluta att sätta konsesjonsfriheten ur kraft för ”helårsboliger”¹⁰⁷.

I lagstiftningen om konsesjonslov anges att lagen har till uppgift att kontrollera omsättningen av fast egendom för att uppnå ett effektivt skydd av lantbrukets produktionsarealer samt ägar- och brukarförhållanden för gagn till samhället för att bland annat tillgodose:

- a) framtida generationers behov
- b) lantbruksnäringen
- c) behov av utbyggingsgrunn
- d) hänsyn till miljö, allmänna naturvårdsintressen och friluftslivsintressen samt
- e) hänsyn till bosättningen

Idag har konsesjonsloven störst relevans när det gäller hänsyn till bosättningen. När det gäller den sista punkten, hänsyn till bosättningen, har Norge som ett övergripande mål inom distrikts- och regionalpolitiken att alla ska ha reell frihet att bosätta sig var de vill. ”Regjeringa vil oppretthalde huvudtrekka i busetnadsmønsteret for å vidareføre og vidareutvikle det mangfaldet i historie, kultur og ressursar som ligg i detta”¹⁰⁸.

Har boplikten någon effekt?

Det råder delade meningar om vilken effekt systemet med boplikt har i Norge. Regeringens hållning är att boplikten har den verkan som är avsedd och regeringen överväger att skärpa lagstiftningen till att omfatta även egendom som går i arv.

Forskning på området hävdar dock att boplikten inte har den effekt som förväntades. Exempelvis professor Normann Aanesland vid universitetet för miljö- och biovetenskap i Ås i Norge (UMB), menar att boplikten inte löser bygdens problem¹⁰⁹. Bland annat pekar Aarnesland på att den tekniska utvecklingen ökar arbetsproduktiviteten och reducerar behovet av arbetskraft inom jord- och skogsbruket. De flesta gårdsbruk är för små för att sysselsätta en familj bosatta på gården. Detta i kombination med dåliga sysselsättningsmöjligheter i övrigt i områden runt småbruken leder till svårigheter att hitta kompletterande inkomster, vilket försvårar möjligheterna att överta verksamheten. Boplikt och prisregulering innebär lägre pris på egendom. När egendomspriset är lågt, och arvingarna inte kan eller vill överta verksamheten är det vanligt att de äldre ägarna sitter kvar med de små gårdsbruken så länge de kan. Det är också vanligt att änkor/änkemän eller barn behåller gården i sin ägo långt efter att jordbruket lagts ner. Den brukade jorden arrenderas bort och byggnaderna står tomma. Aarnesland menar att boplikten bidrar till att låsa fast egendomsstrukturen och att många småbruk därför står tomma.

När det gäller förhållandena runt boplikt för ”helårsbolinger” som den enskilda kommunen kan bestämma om (nollkonsesjon), har studier pekat på att detta inte har haft någon större effekt på helårsboende. En jämförande studie som UMB genomfört mellan 52 kommuner som infört boplikt och 279 kommuner utan boplikt, visar att den fasta befolkningen inte ökat i de 52 kommuner som infört boplikt. En av orsakerna uppges vara att i de kommuner som infört boplikt är det vanligt att ägarna byter status på husen från att vara ”helårsbolinger” till att omvandlas till ”fritidsbolig”. En annan orsak som studien pekar på är att det är

¹⁰⁷ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/tema/landbrukseiendommer/konsesjon.html?id=998>

¹⁰⁸ St. meld. Nr. 25 (2008-2009)

¹⁰⁹ <http://www.umb.no/ior/artikkel/boplikt-til-nytte-for-hvem>

vanligt att släkten utnyttjar släktskapsbestämmelserna i konsesjonsloven vilket innebär att barn och nära släktingar kan överta en fastighet utan kravet att bosätta sig på fastigheten.

(Se också rapport från Norsk bygdeforskning ”Konsesjonsplikt på boligeiendom i fritidskommuner, sikrer det helårsbosättning”? Rapport 11/2008 Magnar Forbord och Oddveig Storstad).

Finland

Finland, har liksom Sverige, ingen lagstiftning som reglerar krav på bosättning vid köp av fastigheter. Däremot märks i Finland en debatt som handlar om en upplevd skevhet när det gäller den kommunala beskattningen och hur den ska hanteras i samband med deltidboende, second homes. (Mer om det nedan).

Helsingfors universitet - Ruralia Institutet, bedriver forskning med inriktning på rurala områden. Institutet har i sin forskning uppmärksammat vissa trender och förskjutningar av preferenser när det gäller fritidsboende.¹¹⁰

Ruralia Institutet har inlett en större studie om second homes och deras inverkan på lokal utveckling. Den första delen handlar om att identifiera vilka behov fritidshusägarna har när det gäller varor och tjänster. Studien baseras på området södra Savo i inre delarna av Finland där det finns ca 45 000 second homes.

Resultaten pekar på att nya möjligheter öppnar sig för lokala företag i området beroende på ny efterfrågan och nya behov av service från second homes ägarna. Några av rapportens slutsatser:

- Alla socioekonomiska grupper anger att de vill tillbringa mer tid i framtiden i deras second home – särskilt par
- Tillgång till lokalt producerad mat är viktig – och upplevs allt viktigare
- Second home som bas för turism kommer att öka ytterligare, vilket medför ökad efterfrågan på events/upplevelser i området
- Särskilt den yngre generationen har en mer positiv attityd till att köpa tjänster och service, jämfört med den äldre generationen som mer värdesätter att vara självförsörjande
- Tillgång till Internet är viktig och blir allt viktigare. Inte minst för att söka och få tillgång till olika typer av service samt för att kunna utföra distansarbete

Studien indikerar att efterfrågan kommer att öka på ett antal tjänster såsom upplevelsebase-
rade tjänster exempelvis:

- Kultur med teater och konserter samt kringtjänster såsom catering mm.
- Tekniska tjänster, exempelvis hantverkstjänster och snöplogning
- Lokala tjänster såsom frisörer och bilmekaniker
- Service baserad på det lokala såsom lokalproducerad mat
- Ökad efterfrågan förväntas på bastjänster såsom hälso- och sjukvård

¹¹⁰ *Eteläsavolaisten vapaa-ajan asukkaiden muuttuvat palvelutarpeet, Ruralia Institute 2009. M Rantanen m.fl*

Ett utvecklingsområde är att den förändrade efterfrågan av tjänster ännu inte medfört att utbudssidan anpassat sig till de nya möjligheter som ges.

Principer för kommunal beskattning

En fråga som diskuteras både i Finland och i Sverige är principer för beskattning rörande second homes, i första hand kommunalskatt. Att ett ökat befolkningsunderlag ger bättre förutsättningar för ekonomisk tillväxt i det lokala näringslivet är tämligen klart. Likaså medför en ökad befolkning större underlag för att behålla olika typer av service i området, kanske främst kommersiell men även offentlig. Däremot är det omdebatterat vad det ökade befolkningsunderlaget innebär för den kommunala ekonomin. Detta hänger samman med att second home ägaren ofta är skriven i en annan kommun och därför betalar kommunalskatt i den kommunen. Likafullt uppstår det behov som kommunen är skyldig att tillgodose. Det kan exempelvis vara vatten- och avlopp, räddningstjänst, väghållning, hemtjänst samt frågor inom socialtjänsten. I vissa kommuner med hög andel fritidshus innebär det ökade befolkningsunderlaget relativt stora behov av utbyggd service, det kan handla om att bygga vatten- och reningsverk dimensionerat för en medelstor stad där den bofasta befolkningen kanske uppgår till ett hundratal.

För svenska förhållanden har detta uppmärksammats och debatterats under lång tid, både skärgårds- och fjällkommuner har tagit upp frågan. Det är ostridigt att fritidshusägare/second homes innebär en viktig injektion i den lokala ekonomin. Trots det upplever många kommuner att de inte får del av intäkterna, t ex i form av kommunalskatt, däremot får de stå för de fördyringar ett ökat reellt befolkningsunderlag medför.

En fråga som är förknippad med detta är också tidpunkten för folkbokföring. I Sverige grundar sig det kommunala skatteunderlaget på var individen är skriven per den 1 november¹¹¹. Detta datum har betydelse för kommuner där det reella invånarantalet varierar kraftigt mellan olika säsonger. För exempelvis vissa fjällkommuner skulle ett folkbokföringsdatum per den 1 februari ge ökat underlag för kommunalskatt, medan det för vissa skärgårdskommuner skulle vara mer gynnsamt med ett folkbokföringsdatum per den 1 juli.

Principerna för folkbokföring finns i folkbokföringslagen (1991:481). Den gällande lagstiftningen anger tydligt att en individ enbart kan vara folkbokförd på en fastighet, se exempelvis 7-8 §§. Det nya mönstret med ökad mobilitet, i såväl fritid som arbetsliv, där det blir allt vanligare att individer tillbringar sin tid på olika platser och tidvis bor på olika fastigheter speglas alltså inte av det gällande regelverket.

Fastighetsskatt

I alla de tre länderna finns det numera någon form av kommunal fastighetsskatt. Sverige var sist med denna ordning då det infördes en kommunal fastighetsavgift från och med den 1 januari 2008. Detta är en inkomstkälla för den kommunala ekonomin som direkt är kopplad till second homes. Finland har ett system som innebär att kommunfullmäktige årligen fastställer den kommunala fastighetsskatten som ligger mellan 0,5 och 1 procent av taxeringsvärdet¹¹². Procentsatsen varierar därmed mellan olika kommuner. Fastighetens tomt respektive byggnad värderas var för sig. Norge har ett system som liknar det finska, vilket innebär att de norska kommunerna kan ta ut "eiendomsskatt" på fastigheter inom ett inter-

¹¹¹ Lag (1965:269) med särskilda bestämmelser om kommuns och annan menighets utdebitering av skatt, m.m.

¹¹² http://www.vero.fi/?article=1028&domain=VERO_MAIN&path=5,40&language=SWE

vall på 2–7 promille av egendomens taxeringsvärde¹¹³. Det är dock möjligt för kommunerna att avstå från att ta ut eiendomsskatt¹¹⁴. Ca 40 procent av de norska kommunerna tar ut eiendomsskatt (kommunal-rapport). Enligt inriktningarna i lagstiftningen ska taxeringsvärdet motsvara marknadsvärdet, men i praktiken utgör taxeringsvärdena bara en bråkdel av marknadsvärdet.¹¹⁵

Från och med den 1 januari 2008 har alla bostäder i Sverige en kommunal fastighetsavgift, samtidigt som den statliga fastighetsskatten avskaffats. För småhus är avgiften i 2009 års deklaration 6 000 kr/år eller 0,75 procent av taxeringsvärdet om det ger en lägre avgift¹¹⁶. Beloppet indexuppräknas årligen. Systemet med den kommunala fastighetsavgiften ger de Svenska kommunerna intäkter från alla småhus, inklusive fritidshus, till kommunen. För den enskilda kommunen blir dock intäkterna begränsade då motsvarande belopp dras av inom det kommunala skatteutjämnningssystemet¹¹⁷, dock får kommunen behålla kommande års intäktsökningar, dvs. den uppräkning som sker från 2008 års nivå.

Initiativ för översyner av skattesystemen

I det Finska helhetsprogrammet 2009-2013¹¹⁸ (som omfattar 146 åtgärds punkter för att stärka utvecklingen i den Finska landsbygden) tas frågan upp om eventuella justeringar av kommunalskatten, med anledning av den ökande mobiliteten. En av programmets åtgärder är att ”utreda möjligheten att införa en modell där fritidsboende på en ort efter egen uppskattning av vistelsetiden frivilligt till stugkommunen överför motsvarande del av den skatt som vederbörande skulle ha betalat sin hemkommun”.¹¹⁹

Skattesystemets utformning och principerna för beräkning av kommunalskatten har stor betydelse för kommunernas ekonomi och därmed också vilka resurser kommunerna kan förfoga över, inte bara för sin verksamhet utan också för olika typer av utvecklingsinsatser. Det finska initiativet att se över möjligheterna att betala kommunalskatt till flera kommuner är givetvis en komplicerad fråga. Dels kan det finnas vissa praktiska svårigheter att utforma ett sådant system utifrån administrativa perspektiv, dels kan det måhända orsaka oklarheter i ansvarsförhållanden och försvåra den offentliga planeringen av verksamheten. Vilken kommun är exempelvis ytterst ansvarig för exempelvis hemsjukvård? Innebär ett sådant system att exempelvis barnomsorg ska ordnas i två kommuner? Å andra sidan är detta en frågeställning som ett modernt samhälle behöver ta ställning till. Frågorna har stor betydelse för olika områdets tillväxt- och utvecklingsförutsättningar.

Livsstilsinvandring

Ett fenomen som uppmärksammas under senare år är den ökande andelen ”livsstilsinvandrare” som söker sig till gles- och landsbygder i Sverige. (Se exempelvis Glesbygdsverkets årsbok 2008). Den totala invandringen till Sverige har ökat under senare år. Under 2008

¹¹³ LOV 1975-06-06 nr 29: Lov om eiendomsskatt til kommunane.

¹¹⁴

http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/skatter_og_avgifter/kapitalbeskatning/eiendomsskatt.html?id=558685

¹¹⁵ <http://www.regjeringen.no/nb/dep/krd/dok/nouer/2002/nou-2002-2/4/4/8.html?id=366209>

¹¹⁶ Skatteverket SKV 296 utgåva 18

¹¹⁷ Prop. 2007/08:27

¹¹⁸ ”Landsbygden och ett välmående Finland”

¹¹⁹ *Ibid* sid 14, punkt 21.

invandrade drygt 100 000 personer till Sverige, vilket var den högsta siffra som någonsin uppmätts¹²⁰.

Den geografiska spridningen av invandrarna mellan åren 2000 och 2008 visar, föga förvånande, att de flesta söker sig till städer, eller områden i närheten av städer. En uppdelning av Sveriges kommuner efter kommuntyp ger en bild av var invandrarna bosatt sig. Kommunerna är här uppdelade efter Glesbygdsverkets indelning av kommuntyperna, glesbygdskommuner (22 stycken), tätortskommuner (112 stycken) och tätortsnära landsbygdskommuner (156 stycken).

Tabell 51 Antal invandrade och folkbokförda per respektive kommuntyp för åren 2000 – 2008. Absoluta tal.

Kommuntyp	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Glesbygd	489	487	571	511	626	698	864	1 002	1 121
Tätortsnära landsbygd				14 101	13 664	13 923	19 978	20 988	21 434
Tätort	12 659	12 659	12 659	47 566	46 210	48 867	73 187	75 684	76 578
Summa	58 189	59 356	61 245	62 178	60 500	63 488	94 029	97 674	99 133

Källa: SCB, Tillväxtanalys bearbetning

Ovanstående tabell kan också visas i relation till befolkningsunderlaget för respektive kommuntyp.

Tabell 52 Andel invandrade och folkbokförda per respektive kommuntyp för åren 2000 – 2008. Andel invandrade per 1 000 invånare

Kommuntyp	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Glesbygd	3	3	4	3	4	5	6	7	8
Tätortsnära landsbygd	4	4	4	5	5	5	7	7	7
Tätort	8	8	8	8	8	8	12	12	12

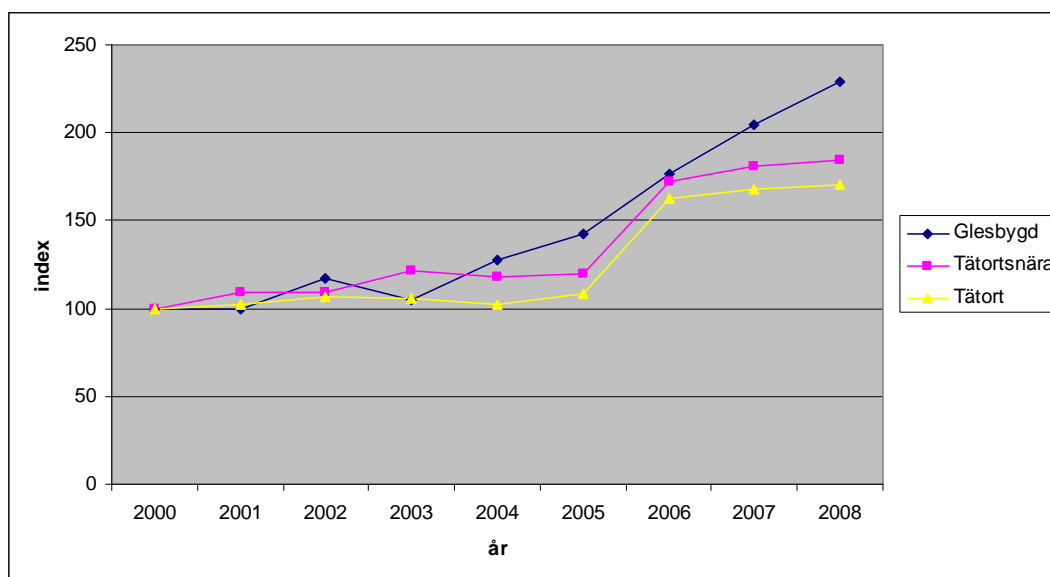
Källa: SCB, Tillväxtanalys bearbetning

Observera att ovanstående tabeller visar personer som invandrat och är folkbokförda i kommunen.

Som framgår av tabellen ovan har en ökning av antalet invandrare skett i alla tre typer av kommuner. Om vi tittar närmare på förändringar i invandrandringen till olika typer av kommuner kan vi notera en relativt starkare ökning av antalet invandrare till glesbygdskommunerna.

¹²⁰ http://www.scb.se/Pages/Product_____25785.aspx

Diagram 15 Förändring av antalet invandrade och folkbokförda på respektive kommuntyp under åren 2000 – 2008. Index år 2000 = 0

Källa: SCB, Tillväxtanalys bearbetning

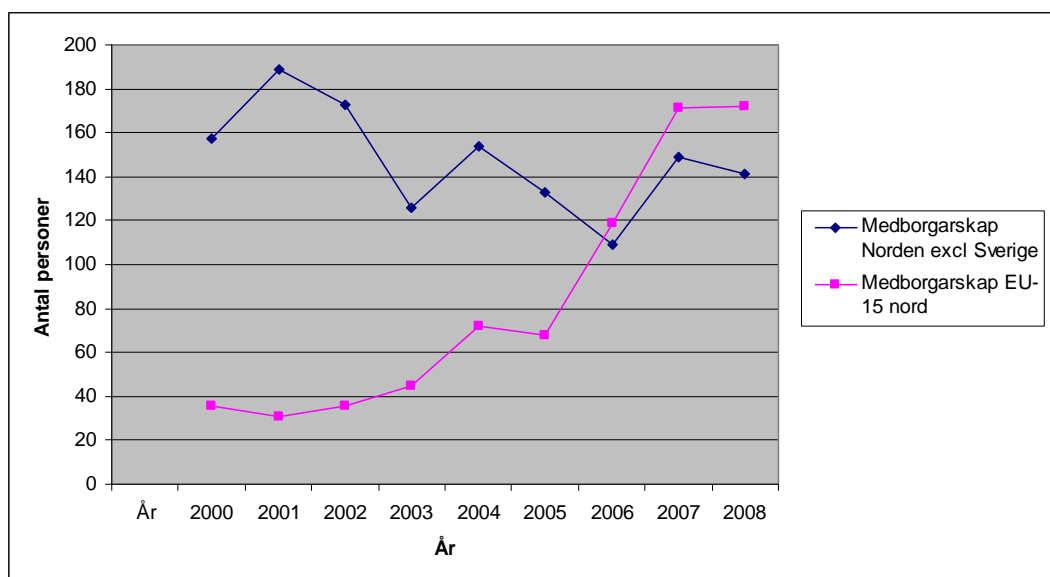
I diagrammet ovan ingår samtliga invandrare ingår samtliga nationaliteter. En stor del av invandringen förklaras därför av flyktinginvandring.

I många gles- och landsbygder finns sedan några år tillbaka tydliga inslag av bosatta med andra nationaliteter, människor som aktivt sökt sig till dessa områden. Om vi tittar närmare på invandrare med medborgarskap från EU-15 nord och Norden, exklusive Sverige, ser vi att antalet invandrare med nordiskt medborgarskap är tämligen stabilt till antalet. Däremot syns en tydlig ökning av människor med medborgarskap från norra Europa (EU-15), även om ökningen skett från låga nivåer.

Tabell 53 Antal invandrare med nordiskt (exklusive Svenskt) eller EU-15 medborgarskap till glesbygds-kommuner år 2000-2008

	Medborgarskap	
	Norden exklusive Sverige	EU-15 nord
2000	157	36
2001	189	31
2002	173	36
2003	126	45
2004	154	72
2005	133	68
2006	109	119
2007	149	171
2008	141	172

Diagram 16 Antal invandrare med nordiskt (exklusive Svenskt) eller EU-15 medborgarskap till glesbygdskommuner år 2000 - 2008

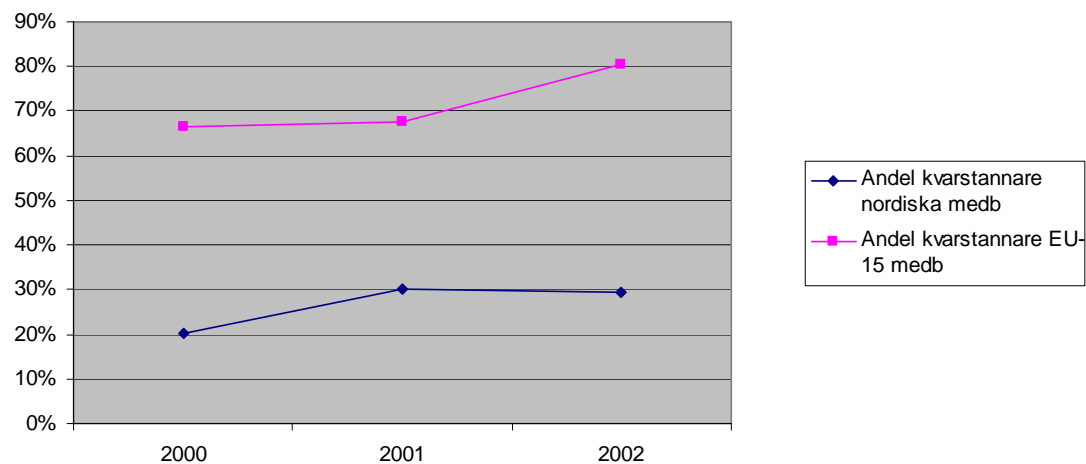
Källa: SCB, Tillväxtnalys bearbetning

Diagrammet ovan visar att inflyttade med nordeuropeiskt medborgarskap numera är en större grupp än inflyttade med nordiskt medborgarskap (exklusive återflyttade med svenskt medborgarskap) för glesbygdskommuner.

Med tanke på den kraftiga ökningen av antalet invandrade nordeuropeer till perifera områden indikerar att valet av den nya bostadsorten inte i första hand görs utifrån karriärmöjligheter inom arbetslivet, utan sannolikt handlar det om att söka en annan livsstil och andra livsmiljöer. Gles- och landsbygder erbjuder miljöer som efterfrågas av en grupp individer från andra länder, eller med andra ord, dessa områden har inte bara nackdelar i form av långa avstånd, kärvt klimat och liten befolkning, utan detta kan också ses som möjligheter.

En sak är att invandringen ökat, även om det är utifrån låga absoluta tal, men stannar de nya medborgarna? För att mäta om de nya medborgarna stannar har en uppföljning gjorts av invandrade med medborgarskap från Norden, exklusive Sverige, samt nordeuropeer som bosatt sig i en glesbygdskommun under åren 2000-2002. Nedanstående diagram visar andelen som ännu bor kvar i samma kommuntyp år 2008.

Diagram 17 Andel kvarboende 2008 inom kommuntypen glesbygdskommuner med inflyttningsår 2000-2002

Källa: SCB, Tillväxtanalys bearbetning

Av de invandrade med medborgarskap från något av EU-15 länderna bor mellan 65-81 procent fortfarande kvar inom samma kommunkategori. Detta tyder på att de inflyttade varit väl motiverade till sitt val av ny boendeort och att flytten varit väl förberedd, eller i vart fall i stort motsvarat förväntningarna. Man bör dock vara försiktig med att dra allt för långtgående slutsatser av detta beroende på de låga absoluta tal som jämförelsen grundar sig på.

En jämförelse med invandrade med medborgarskap från EU-15 som bosatt sig i kommungruppen tätortskommun visar att dessa är mindre stabila när det gäller att bo kvar inom samma kommuntyp. Mellan 43-50 procent av dessa bor fortfarande kvar inom samma kommunkategori.

Materialet indikerar att en stor del av de inflyttade nordeuropeerna stannar kvar inom kommunkategorin glesbygdskommun, och att denna stabilitet är högre än för de som bosatt sig i någon tätortskommun. En tänkbar förklaring kan vara att bosatta i en tätortskommun valt den orten utifrån andra skäl, exempelvis arbete, karriärmöjligheter, högre studier etc. jämfört med dem som bosatt sig i mer perifera områden där själva miljön sannolikt haft större inverkan på val av bostadsort.

Tillväxtanalys, myndigheten för tillväxtpolitiska utvärderingar och analyser, är en gränsöverskridande organisation med 60 anställda. Huvudkontoret ligger i Östersund och vi har verksamhet i Stockholm, Bryssel, New Delhi, Peking, San Francisco, Tokyo och Washington.

Tillväxtanalys ansvarar för tillväxtpolitiska utvärderingar, analyser och internationellt kontaktskapande och därigenom medverkar vi till:

- stärkt svensk konkurrenskraft och skapande av förutsättningar för fler jobb i fler och växande företag
- utvecklingskraft i alla delar av landet med stärkt lokal och regional konkurrenskraft, hållbar tillväxt och hållbar regional utveckling

Utgångspunkten är att forma en politik där tillväxt och hållbar utveckling går hand i hand. Huvuduppdraget preciseras i instruktionen och i regleringsbrevet. Där framgår bland annat att myndigheten ska:

- arbeta med omvärldsbevakning och policyspaning och sprida kunskap om trender och tillväxtpolitik
- genomföra analyser och utvärderingar som bidrar till att riva tillväxthinder
- göra systemutvärderingar som underlättar prioritering och effektivisering av tillväxtpolitikens inriktning och utformning
- svara för produktion, utveckling och spridning av officiell statistik, fakta från databaser och tillgänglighetsanalyser
- tillhandahålla globala mötesplatser och främja internationellt kontaktskapande inom tillväxtpolitiken

Om rapportserien:

Rapportserien är Tillväxtanalys huvudsakliga kanal för publikationer. I rapportserien ingår även myndighetens faktasammanställningar.

Övriga serier:

Statistikserien – löpande statistikproduktion.

Svar direkt – uppdrag som ska redovisas med kort varsel.

Working paper/PM – metodresonemang, delrapporter och underlagsrapporter är exempel på publikationer i serien.